

N. OSTROVSKIJ

Bolet
quantit
quercu

2

ОБЩЕСТВЕННАЯ БИБЛИОТЕКА

1936

TYZÖTYYLÖR

№ 099

Beti	Çolu		Başlıqans	Durusu	Kindin qatass
	yst.	Ast.			
24	—	15	qajqarsa	qajqarsa	
32	—	6	qatǵpasqa	qatǵpasqa	
34	—	14	ot jadı	otrja idǵ	originaldan
52	—	6	mymdyndygyn	mymkyndygyn	korrektordan
70	15	—	Korcagtna	Korcagtna	
84	—	15	qalasaǵ	qalasaǵ	korrektordan
91	—	14	pe yracǵ	petlyracǵ	—
145	—	6	ajlaker	ajlaker	nasma qanamaǵa
—	—	5	kazdy	kazdy	nasma qanamaǵa
160	—	10	ǵaa	ǵaar	—
175	13	—	atǵp	atǵp	—
201	—	8	qalasaǵa	qalasaǵa	korrektordan
222	4	—	sulalup	suralup	—
245	10	—	Berdicevaǵaǵa	Ber dicevaǵa	—
—	—	9	poljaktardǵn	poljaktardǵn	—
246	—	12	munaralarǵn	munaralarǵn	—
256	12	—	„Ovo“	„Ovo I“	—

НИКОЛАЙ ОСТРОВСКИЙ

0-777.

NIKOLAJ OSTROVSKIJ

Кирг
0-78

КАК ЗАКАЛЯЛАСЬ СТАЛЬ

BOLOT QANTIP QURCUDU

РОМАН В ДВУХ ЧАСТЯХ
ЧАСТЬ I ая

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

КИРГИЗСКОЕ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ФРУНЗЕ 1938 КАЗАНЬ

QYRQYZ MAMLEKET BASMASY
FRUNZE 1938 QAZAN

BIRINCI BÖLYM

— Silerdin kiminçer majramdın aldında menin yjymə savadın tıñratuuşa keldi ele — turqula!

Ystynə por caranın kijingen, mojnuna oor kires taqınğan, şışigendej semiz kişi oquucularşa ytyrəje qaradı.

Kicinekej oşol көздөр, orundañnan turğan oquuculardın altoon teñ — төрт erkek vala menen eki qızdı — tikelip teşe qaradı. Alar aşa qorqur qaraştı.

Por qızdar çaqqa qaraj qolun şilte!

— Siler oturqula, dedi.

Qızdar çenil dem alyşır, daroo olturuştı.

Vasilij atanın¹ vutyjgen көздөry төрт tıspelge tikeldi.

— Mında kelgileci, kegyckөndөр!

Vasilij ata ordunan turdu, orunduqun bir cetke tyrtur qojdu, çana bir top volur yyjgen valdardın çanına çaqın keldi.

— Çyzy qaralar, silerdin kiminçer tameki tartasınar?

¹ Al uvaqtıda dın tarajıasındaqılar portu „ata“ dep aıtırsu. Dın çolundaqılar portu eñ соң атамыз деп aıtırsy.

★
Çоортuu redaktor
A. OSMONOV

★
Texredaktor
N. GAJFÜLLIN

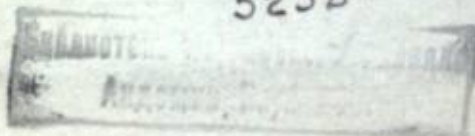
★
Çоортuu korrektor
MAMAKEJEV T.

★
Сьақына çоортuu
Araıwajev A.

★

AK 9498

5258.

Bul suruorjo oquucularдын төртөө тең ақыгын çoor
berişti.

— Biz tartrajvız, taqsır.

Portun beti alırdı.

— Tartrajvıdarvı, şymşyktör, a qamıgıa kim
maxorka septi? Tartrajvıdarvı, anı viz azıg körövyz!
Söntektöründy qantarıp сығарғыласы! Qana, vol
daroo! Men silerge emne der çatam? Qantargıyal!

Oquucularдын үсөө сөнтөктөргүндө volıjon nerse-
lerdi сығарып stoldun ystynө qojo vaştaşty.

Pop tamekinin kykymyn tarmaq volup, сөнтөктөр-
dın tigişterin etiverdik menen qaraj vaştady, biroq
ec nerse tava alıjan çoq. Andan kijin voz көjnөксөн,
tizelerine çamaасы salınıjan көк şymduu, qara көz
valaşa çavyştı.

— Sen emne senek volup qatır turasınd?

Qara көz vala, vilinvegen çek көгуусылык menen
kynkyldөр çoor verdi:

— Menin сөнтөктөрүм çoq. — çana al сөнтөгүнын
tigilgen çerlerin qoldoru menen сылар көрсөтты.

— A-a-a, сөнтөктөргүд çoqrul! Mındaj çyzy qaral-
ıqtı kim qılıjanın — qamırdı kim vuzıjanın meni
vilbejt der ojlösuıdı! Sen emi da mektepte qalar-
mın der ojlöj turıjan сығарыınd? Çoq, көгуыкөнүм,
bul beker ete qoıvos. Ötkөн çolu seni eneı qana
surarıp qaldırdı ele, emi iş vyty. Marş, klastan!
Al anın qulaşınan aıavaj сојур алыр, koridorıo
tyrtır сығарыр, anın artınan eşikti çaar qoıdu.

Klasta un çoq, vaarıpın vytkөн voju çyrıla tyştı.
Pavka Korçagindi emne үсүн mektepten quup сығар-
ıjanın ec kim tyşynğen çoq. Pavkanın qurdaşy çana
dosu Serjoça Bruzçak qana, savaqtarıın ancalıq

vilvegen alıı oquucunun aştanada, portun сығарыın
kytur turıjan çaqta, qızıl çumurtqa majramına da-
jardaıjan qamıgıa Pavkanın bir uuc tameki serkenin
kөrgөн volucu. Alarqa savaqtarıın portun kvartirine
vaarıp tıñşatuısha tuura kelgen.

Quulup сығарылıjan Pavka mekteptin aldındaıy
eı tömönky vasqıçqa oturdu. Al yjge qantır vaarıp
kөryнөгүн, çana aksiznoj inspektorda taı ertenden
kecke dejre aştamсы volup iştöesy, qamqorcu ene-
sine emne der aıtuısha kerektigin oılondu.

Anın көzdөrgүнө çaş toldu.

„Qoş, men emi emne qılam? Munun vaarıp uşul
qarqış tıjgen pop arqaluu boldu. Qandaj şajtan
vasır, men anın qamıgına tameki septim? Serjoça
azdırdı. „Kel, zıjanduu aıvanısha seep taştajly“
debedivı. Mına, seep taştadyq. Serjoçaısha ecteme
emes, meni emi quup сығуулар mymkın“.

Pavkanın Vasilij ata menen duştandaştıandıy
kөртөн veri ele vaştalıjan volucu. Bir kynı Pavka
Mişka Levicukov menen uruşup qalqanda, anı oşol
үсүн „tamaqsız“ qaltırışqan. Boş klasta oınovosun
der oquıucu anı ekinci klastaıy uluuraaq valdar-
дын çanına kirgizip qoıdu. Pavka art skamejkege
oturdu.

Ystynө qara pidçak kijgen, arıq oquıucu çer
çarıqtıqtar tuuralu syjledy. Pavka çerdin көр milli-
ondıjon çıldardan veri çaşar kele çatqanın, oşonu
menen qatar çıldızdar da çerge çqşoş ekenine tağ
qalıp, oozun асыр olturup tıñşady. Al vulardı uşur
avdan tağ qaldı, al tygyı ordunan turup, oquıucu-
dan: „din kitevinde mındaj çazылıjan emes“ der
suradıсы keldi, biroq çazalanuudan qorqtı.

Din savaqı vıjunca por Pavkaıa ar qatan veş qojur keldi. Al qıdajdıñ qajıñ kyny dyjnoge emneni keltirgenin, çañ çana eski zavetti¹ suudaj vılyucy. Pavka çer tuuralu Vasilij atadan surar koryuge oj qıldı. Din çonındogı birinci savaqta, por orduna oturar zamat ele, Pavka qolun koterdy, çana uruqsat alıp, ordunan turdu.

— Taqsır, emne ucyn çorçorqu klastaqı oqutuucu çer million çıldan veri çasajt, dejt, din savaqında- qıdaj veş miñ çıl der ajrajt... — çana al, Vasilij atanın çarıdar vaqır çerbergenin uşur, daroo orduna oturdu.

— Emne dedin, sen, vıçıraçan? Sen qıdajdıñ sozun uşındajca oqujt ekensin dal

Pavka yn qatuıa da ygyrvosten murun, por anın eki qulaçınan qarmar alıp, vaşın duvala qoj- qulaj vaştadı. Bir minuttan kijin urulçan, çyregy çarı- çanca coocuçan Pavkanı koridorıo çıarar taştadı.

Pavka enesinen da bir top tajaq çedi.

Ekinci kyny enesi mektepke ketti çana Vasilijden uulun qajta qavıl qılşın otındy. Oşol kynden vaş- tar Pavka portu çanının vardiçınca duşman kere vaştadı. Çek kerdy, çana qorqur qaldı. Al özynyn kicinekej da vıso çarçın şındıruunu eckimge kecirvej turçan, portun da orunsuz tajaqtarçanın unuqtan çorç, acıulandı, viroq icinen tınır keldi.

Al Vasilij porton daqı bir top majda — varat ızalıqtardı kerdy: por anı eşikke quur çarçardı, volor volbos nerse ucyn da çumalar vırcqa qojur keldi, çana andan bir çolu da savaqın surar kergen

¹ Din kilepterinin atı.

çorç. Oşonun arçasında arça qızıl çumurtqa majramı aldında, savaqı çarçı vilvegen oquucular menen virge portun yjne varır, savaq tırşatuıa tuura keldi. Pavka tını oşondo, aşqanada, qızıl çumurt- qa qatırına tameki serken volucu.

Munu ec kim kergen çorç, oşondo vıso da por munun kimdin qolunan kelgenin daroo ele vildi.

Savaq vyty, valdar çavalaqtar qoroçıo çıarçı, çana Pavkanı tegerekter alıçı. Al qavaçın salıp, uncuqraj oturdu. Serjoça Bruzçak klstan çırqan çorç, al özynyn da qılmeştıu ekenin sezdi, viroq qurdaşına ec nerse menen çardam qıla alçan çorç.

Oqutuucular vımesynyn acıq terezesinen mektep- tin vaşçı Efreml Vasiljevictin vaş koryndy, anın çoon yny Pavkanı selt ettirir çiberdi.

— Korçagindi daroo menin aldına çibergileci! — der qırçırdı al.

Çana Pavka, dypyldegen çyregy menen, oqutuucular vımesyne ketti.

Stantsija vıfetine qoçojunu, orto çaşar qalçan, qıvarçan, tyssyz, oşon közduy kişi, bir cette turçan Pavkaıa çalt qarar aldı.

— Munun çarçı qancada?

— On ekide, — dedi enesi.

— Mejli, emi qalsın. Çarçı tındaj: ajlıçı segiz som çana çumuş vıvaçındaçı tamaçı vızden. Bir sutka işejt, bir sutka yjde volor, viroq uurluq qılıucu volbosun.

— Qantesiz, qantesiz! Bul uurluq qılvajt, men vıaça kepillin, — dedi enesi coocur.

— Mejli, emese, bygynđen baştar ele iştej baştaşyn, — der bujurdu qoçojun, çana özy menen birge priľafka artında çanaşa turçan satuucu qyzça qarar — Zina, bul balanь idiş-ajaq çuuj turçan velmөгө alyp varьp, Frosenkaça ayt, Grişanьn işin buçqa tarşьrsьn, dedi.

Satuucu qyz cocqonun vьşqan etin kesyuden toqtor pьcaşьn taştady da, Pavkaça qaraj vaşьn şilter, idiş-ajaq çuuj turçan velmөгө kire turçan çan eşikke qarata zal arqьluu alyp etty. Pavka anьn artьnan eercidi. Enesi da, uulunun qulaşьna şьvьgar, alar menen birge şaşьlyp vastь.

— Sen emi, Pavluška, tьgьş, ujat qьla.

Çana qajçьlyu көz qaraş menen balasьn uzatьp, eşikti көzdөj buruldu.

Idiş-ajaq çuuj turçan yjde çumuş qajnar çatat: stoldun ystynдө tarelkalar, vilka (tamaq sajçьc) çana vьcaqtar todoj volup jylyp çatat. Bir top ajaldar ijinderine salçan suuluqtar menen al idişterdi syrtyp çatьşat.

Сась taralvaçan, vudalançan cactu, Pavkadan соңугаақ сарь vala eki сод samoordun çapьnda kyjkelektөp çyret.

Bөlmөnyн ici qajnaç suu qujulçan idiş çuulucu сод qazandan сьqçan vuu menen tolçon, oşonduqtan Pavka a degende işter çatqan ajaldardьn өndөryn da çaqşьlar көгө alçançoq. Al emne qьlarьn çana qajda turarьn vilвej vөlmөnyн ortosunda turdu.

Satuucu qyz Zina idiş çuup çatqan ajaldardьn virinin çapьna varьp, anьn ijinine qolun qojdu:

— Mьna Frosenka, silerge Grişanьn orduna alynçan çapь vala. Emne qьlarьn sen açan tyşyndyrypber, dedi.

Andan kijin Zina, Pavkaça qarar, azьr ele Frosenka der aytqan ajaldь көrsөtyp:

— Al mьndaşьlardьn uluusu. Al saça emne aytса, oşonu qьl, dedi da burulup, aşqanaça сьşьp ketti.

— Çaqşь, dedi Pavka aqьgьn çana çana özynyn aldьnda turçan Frosijaça suroo көzdөry menen qarady. Frosija maңdaj terin şьrьgьp, Pavka qandaj işke çarar eken degendej qьlyp, anь vaştan ajaq qarar сьqtь. Çana сьqanaçьna şьrьgьlyp tyşken çөңin tyryp, taң qalarьnç çaqьmduu көkyrөk yn menen mьndaj dedi:

— Senin işin, sadaçasь, ancalьq соң emes: mьna bul kuvtu erteң menen çьlytasьn, anda ar çacan qajnaç suu volçonдоj qьlasьn, alvette otun çarasьn, andan bul samoorlor daşь senin işin. Andan kijin, çacan kerek volçonдо, vьcaqtardь, vilkalardь (tamaq sajçьc) tazalaşasьn, çana çuundularды сьşarьp төгөsyn. Iş çetişet, sadaçasь, terdep — vьşarsьn, — dedi al „a“ dьvьşьna vasьm çasar, çana uşundajca syjiegөnyнөn, kicinekej qajqь murundun öny qьzaruudan Pavkaça qandajды çaqьmduu tujuldu.

Al өз icinen „bul çөңem çaman volboso kerek“ der ojlodu, çana çyрөktөnyр, Frosijaça qarar:

— Azьr maça emne qьlyu kerek, çөңe? dej salды.

Ajttь da toqtoldu. Idişterdi çuuj turçan vөlmөгө işter çatqan ajaldardьn qatqьrьşь anьn sözdөryn vasьp ketti.

— Ха, ха, ха!.. Frosenka emi çөңe da voldu...

Ваарьnan da көvyрөк Frosijanьn özy kyldy:

— Ха, ха!

Pavka, vuudan anьn otyn çaqşylar kergen çoq ele, korse, anьn çaşь on segizde ele eken.

Al emi taqьr ujalды da, balasqa qarar:

— Azьr masqa emne qьluu kerek? der surady.

Biroq wala anьn suraosuna qarşь qьtqьlyqtar şana kyldy:

— Sen çeңenden sura, al sasqa waarьn negizder ajьr weret, men mьnda ubaqtьlyuu şana iştejm — der çana wurulup aşqanaşqa wara turşan eşikten çygyrup cьşьr ketti.

Pavka, oşondo işter çatqan ulaşşan bir ajal-dьn:

— Mьnda kel, wilkalarды (tamaq saşьtardь) syrtyuge qol qawьş, degen ynyn uqtu. Andan al ajal çoldoştoruna qarar:

— Emne kişenejsider? Kьlgendej al emne ajьttь?

Мьна муну qarma, — der Pavkaşqa sylgy werdi.

— Bir ucun tişte, ikinci ucun qawьşalalar tart. Bul sancqьctardьn tişterin aғ-weri syrtyr tazala, wiroq qьrьndaj kir qalwasьn. Bul tuuralu awdan etijet qьl. Qoçojundar wilkalarды qarar keryşet, eger kir-mir tabьşsa — anda walaa woldu, qoçojun ajal kəz acьr çumşanşa quur cьşarar.

— Qantir qoçojun ajal? — der Pavka tyşynwəj surady, — silerdin qoçojunuñar tigi, meni qawьl qьl-şan erkek kişi emespi?

Idiş çuucu ajal kylyp çiwərди.

— Qoçojunuwuz wizdin, uulum, mewel orduna şana turat, çaramsьz neme al. Mьndaşьnьn wardьşьna anьn ajaly waşcь. Bygyn al çoq. Işteersin — kərərsyn.

Eşik acьlyp ketti, çana yc ofitsijant, wulşanşan idiş-ajaqtardь keteryp, welməynyn icine kelip kirdi.

Alardьn biri, keç dalьlyu, calyr kəzduy, iri tert wurttuu wettyysy:

— Batьraaq qьjьmьldaşьla. Azьr saat on ekidegi rojezd kelet, siler wolso ileendilenip çatasьñar, — dedi. Andan Pavkaşqa qarar, — bul kim? der surady.

— Bul çañь kelgen wala, — dedi Frosija.

— A, çañь walawь, — der qojdu al. — Qana, anda wolso, iş mьndaj — anьn salmaqтуu qolu Pavkanьn iynine tyşty, çana anь samoorlor çaşьna tyrtyp çiwərди, — senin samoorloruñ ar qacan dajar woluuşqa tijiş, a alar, kərdyndьw, biri eckən, ekincisinin arañ ele çañь war. Bygyncə bul sen ycyn ecteke emes, egerde ertəş munu qajtalasañ, tumşuşuñ qançalaj. Tyşyndyndьw?

Pavka, ec bir soz ajtpastan samoorloroşo kiristi.

Anьn emgektik turmuşu uşundajca waşaldь. Pavka özynyn birinci iştegen kьnyndej qьlyp ec qacan tьryşqan emes. Bul çer, enesinin səzyn tьryşawaj qoşo turşan özynyn yjy emestigin Pavka tyşyndy. Eger til alwasa tumşuşu qançalaj turşanьn calyr kəz ajal acьq ajьttь.

Pavka wutundaşь otьgyn cecip, qoncu menen kyylej waştaşandan kijin tert celek wata turşan con qursaqтуu samoorlordon ottor casьrap cьqьtь. Çuundu qujulşan celekterdi keteryp, tasqar-tar alьr cunqurşa təkty, suulu kub astьna otun çaqьtь, suu sylgylerdy qajnar turşan samoorlordun ystьne ilip qurşattь, çana özynə wujrulşandardьn wardьşьn işter turdu. İşter çarçaşan Pavka kecinde təmən çaqtaşь aşqanaşqa tyşyp ketti. Idiş çuuj turşan ulaşşan ajal Anisija, Pavka çaar cьşьr ketken eşikke qarar:

— Bul bala salaqañymğa aq bolso kerek: çindi nemedej tasqaqtajt. Ань мьнда бекер çivergen көгүн-вәйт, — dedi.

— Оова, бала тызык, — dedi Frosija, — мьндайларды quip turuunun keregi çoq.

Luşa aqça qarşь syjledy:

— Bat ele qacaq, vardyqь ele adegende tьrşat... Tyndy uqusuz ötkergendykten çana tьnьmsьz çygy-tyr çyrgendykten carcaqan, talьqqan Pavka erте menen almaşьra turqan çalpaq vettyu, ujatsьz kezduy valaqa qajnar turqan samoorlordu tapşьrdь.

Al bala vardyq nerse öz ordunda turqanьn, çana samoorlor da qajnar çatqanьn көrgөndөн kijin, qol-dorun çentөгynө salьp, tiş arasьnan сьjt tykytyr, өзynyn qьrduulьduun көrsetyu usyn, aзьгаақ aq tyşken көzdөry menen Pavkaqa mazaqtaqan көz menen qaradь, çana qarşь ajtuuqa çol qojboqton yn menen:

— Ej, sen, şjapa! Erте almaşьtyruuqa saat altьda kel, dedi.

— Emne usyn altьda? — dep suradь Pavka, — saat çetide almaşьybajь?

— Almaşьa turqan kişiler almaşьa versin, sen saat altьda kel. Eger көp syjlej versen, daroo murduңdu qançalatam. Kөrdynьy, qandaj соң kişi, vosoqoqon öte elek çatьp murdun көtөрөт.

Өz kezekterin çañь kelgen adamdarqa tapşьrtaqan idiş çuucu ajaldar bul eki valanьn syjleşkenyn qьz-çьp qarap turuştu. Balanьn ujatsьz tavьşь çana өзynөн özy tijişkendigi Pavkanьn acusun keltirdi. Al valanь çaqşьlar qulaq tyркө qojuuqa dajardanьp, anь көzdөj bir qadam çьldь da, biroq birinci kyndө

ele işten quuludan соосup, ojunan toqtoldu. Al avdan utyгөjyp turup:

— Sen aqьrьnьгаақ, көp соqсоңdovo, оозuңdu kyjdyrөrsuң. Men erтең çetide kelem, muştaşqandь men senden кем bilbejm. Eger сьнаşьp көгyң kelсе—kele qoj.

Bala kuvqa qaraj bir qadam ketenciktedi çana ьzьrьnьqan Pavkaqa taң qalьp qaradь. Al mьndaj keskin qaquunu kytkeny çoq ele, oşonduqtan aзьгаақ соосuj tyştь.

— Bolot, көрөvьz, — dep kyңkьldөdy.

Pavka vokzaldan ajaldar menen birge сьqtь, çana yjynө aşьqtь.

Birinci kyn çaqşь ötty, çana al өзyn, dem aluu uququn mьndaj teri menen işep alqan kişi dep ojlор, yjynө qajtyр ketti. Emi al daqь emgek qьlat, çana aзь ec kim anь çatьp icer dep ajta albajt.

Taqtaj tile turqan zavoddun соң ьmarattarь arqasьnan erte menenki kyn çalqoolonup qana көтөrylyp kele çatat. Bir azdan kijin Pavkanьn yjy da көгynөt. A bul qana çerde, Leşciniskijlerdin qoroosunun arь çaqьnda qana turat.

Pavka:

„Enem, albette, uqtavaj oturqandьr, men bolsom işten qajtyр kele çatam, — dep ojlор, ьşqьra-ьşqьra vatьгаақ vasьp ketti. — Meni mекterten сьqarqanь, ancальq çaman volqon çoq, vaarь bir tigi qarqьş tijgen pop maqa kyn көrsөtpөs ele, emi men aqça tykytyr da qojum kelbejt, — dep ojlonup, yjynө çaqьndadь, çana kicinekej qaalaqanь acьp kireri menen:

— Tigi tentek valanьn tumşuqun albette qançalatam, albette“ dep—eskerdi.

Enesi qoroodo samoor qojur çatqan eken. Al uulun koryp kejiqensip surady:

— Ij, qandaj?

— Çaqşy, — der çoor verdi Pavka.

Enesi bir deme tuuralu aldın ala ajtър qojuunu qaalady. Biroq Pavka tyşundy — antkeni veltmenyn aсьq terezesinen aсьasь Artjomdun dalyсь korynyp tutqan volucu.

Al тысь ketkensip:

— Emne, Artjom keldiñi? der surady.

— Kece keldi, мында qalat. Depodo qызmat qы-
таqсь.

Pavka şektengensip, yjdyn eşiğın aсь.

Stoldun çanynda, eşikke qaraj arqasyn salыр otur-
qan соң kөөden vuruldu, çana aсьasьнын qalyñ
qara qaştuu syrduy közdery Pavkaqta qarady.

— A, tamekici, qajttьny? Qoş, qoş, amanь?

Pavkaqta, qajtър kelgen aсьasь menen syjloşuydөн
çaqşьlyqtuu nerse сьqpastaj ele.

„Artjom munun vaarьn vilet eken, — der ojlor
aldь al, — Artjomdun çemeleşi da, uruşu da mym-
kьn.“

Al Artjomdön qorquucu.

Biroq Artjom uruunu ojloqondoq korynөjt; al
сьqañaqtarьn stolqo qojur, otunduqta oturat, çana
çe mazaqtaqansьr, çe qordoaqonsur, közün aььvөj
Pavkaqta qarar turat.

— Universitetti vytyrdym, vardьq ilimderdi ettym,
emi çuundunu qolqo aldьm, dejsinqai, sen? — dedi
Artjom.

Pavka közderyn yjdyn aсььna salьnqan taqtajdьn
çarьqьna tiker, сьqьr tutqan мыqtardьn vөryktөryn

мыqtар sanooqo kirişti. Biroq Artjom stol çanyнан
turdu, çana aсьqanaqta сьqьr ketti.

Pavka es aсьqandaj dem aььr:

„Iş cataqşьz ele ajaqtajt, korynet“ der qojdu.

Çaj icip oturqanda, Artjom, mektepte volqon
oquja tuuralu çaj varaqat suraşьr oturdu.

Pavka vardьqьn ajtър verdi.

— Uşundaj zөekyr volup eskөnden kijin, мындан
arь sen emne volosun? — der enesi qajqьlana vaş-
tady. — Biz emi aьь qandaj qьlavьz? Al kimge oqşor
tuulqan? Ee, qudaj aj, vul vala menen qandaj azar-
tardь tartradyьm, — der kejid.

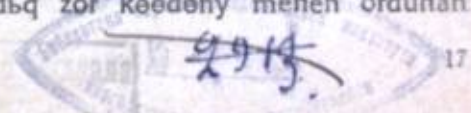
Artjom, voşoaqon сьnyсьn bir cetke tyrtyp qojur,
Pavkaqta qarar:

— Iş uşundaj inim, — der syjlej vaştady. — Emi
bir çolu volqon iş voluptur, мындан arь saq vol,
işinde fokustar көretpeñ iştөge tijiştyy volqon
iştin vaarьn atqar; eger emi seni andan da quur
сьqarьşsa, men seni, ec qacan көkөjyñdөн ketkis
qььr, terkilejm: munu unutra. Ependi qьjnaqanьq
çeter. Qajda qana vaarь şajtan, qaqьlvasьn — vardьq
çerde tyşynvөgөrdyk, vardьq çerde bir demeni iştөr
taştajt. Biroq emi iş vytty. Bir çьlca iştөgin, andan
kijin men seni depoaqo yjrenсьk qььr aluunu sura-
narmьn, andaqь çuundular arasьnda sen adam volup
сьqta alvasьn. Öner yjrenyy kerek. Aзыr kicinekejsin,
biroq bir çьldan kijin suranarmьn — valkim, qavьl
qььşar. Men vul çerge kecөm, çana uşunda iştөjm.
Мындан kijin enem qызmat qьlvajt. Koryngөн bir
aqtmaqьn aldьnda qulduq uruşu çeter emi, biroq
sen qara, Pavka, kişi vol.

Al özynyn vardьq zor көөdөny menen ordunan

2525

2525

kurup, orundiq arqasına ilinip qojulqan pidçagin kijdi da, enesine qarar:

— Men bir saatca çumuştar varıp kelem, — dedi. Çana enkejir eşikten cıqıp ketti. Qoroqo cıqıp, terezenin çapınan otur vana çatqanında:

— Men saqta otuk çana maki alıp keldim, enem verer — dedi.

Vokzaldın vufeti tınlımsız kuny-tuny menen sooda qılıucu.

Bul temir çol tyjny altı çoldu viriktiret. Vokzal ar qacan el menen çıq tolu volot, çalıqız çana tınde eki rojezd aralıqındaq dem alısta çana, bir-eki saat tıncır turat. Mında, vokzalda çydzegen eşelondor qoşulat çana tyrdy tarapqa tarqatat. Majdandan majdanqa çenışet. Al çaqtan majıptalçan, tıtqalançan kişiler menen tolçon eşelondor kelet, bul çaqtan bir endy vız şinelder kijingen çaq kişiler taşqın menen ketet.

Pavka bul işte çıl ötkördy. Anın bul eki çıl icinde kergony — aqçana menen idiş çuıj turçan völmö çana boldu. Podvaldaq coñ aqçanada — iş qanajı. Çıjırmadan aşıqıraq adam iştecy. On ofitsijant aqçanadan vufetqa arı-veri çyryp turat.

Pavka azır murunqudaj segiz som emes, ondu ala vaştadı. Eki çıl icinde al östy, cıqaldı. Bul ubaqın icinde dalaj qıjındıqtardı kördy. Aqçanada aştıncı vana volup, çartı çıldı ıstalıp ötkördy, andan kijin qajıtan idiş çuıj turçan völmöge cıqtı — anı vaarına kycy çete turçan aqçana vaşcıs çuıp cıqardı, az sezdıylygy aqça çaqçan çoq, çapalaqtan saqta qoqıstan vıcaq menen çojup qalvasın, dep coocudu al. Bul ycın anı ecaq ele

işten cıqarılşar ele, vıroq anın ceksiz emgekıldıgı qutqarıp qaldı. Pavka talıqıpastan, vaarınan kerp işteç alıucu.

Vufette iş qıjınçan saattarda, qoluna radnostordu alıp, tırt-veş vaşqıctı bir sekirip' aqçanadan vufetke, vufetten aqçanaqa qaraj taşqatıj turçan.

Vufettin ar eki zalında teñ qımtıquıttıq vaşılçan tınderde ofitsijanttar tımön çaqqa, aqçananın kladovojuna coşuluşat. Bqşız çumar ojınu vaştalat: „ocko“ çana — „devjatka“ ojnoşot. Pavka stoldun ystınde yjıyıp çatqan qaqaz aqçalardı esen çolu kördy. Aqçalardı mıncalıq kertygynetañ qalıucu emes, antkeni — bir sutka icinde alardı ar kimisi otuz — qırq somdop çajıq ala turçanın vılyucu. Alar bir somdon, ely tıjından çıjnaşat. Andan kijin icimdik icışet da, çumar ojnoşo kirışet. Alarqa Pavkanın çını kelet.

„Qarıştıj tıjgen veti çoqtor, — dep ojlojt al alar tuuralı, — mına Artjom vıncı slesar, oşondoç vılsoda aşıqıraq qırq segiz som ele aqça alat, men vılsom ondu alam; vular bir sutka icinde uşuncalıq çıjnaşat, vıroq emne ycın? Alıp kelişet da, qajta alıp ketişet. Andan kijin icip, utturup tygetyşet“.

Pavka, qoçojundu çek kergonyndej, alardı da, çat çana duşman dep eseptejt:

„Bul şermendeler mında lakeç volup çyryşet ajaldar menen valdar vılsoda şarda vajlardaj turuşat“.

Alar öz valdarın gimnazister mundirin kijindirip alıp kelişet, işsizdikten semirip şışingen ajaldarın da alıp kelişet. „Balkim vuların aqılar, özderyne çajıq vere turçan kişilerdikinen da kertyr“ dep ojlojt Pavka. Al tınderde, aqçananın vurçarında,

vufettin skladdarında iştele turğan işterge da tañ qalğan çoq; antkeni—al, idiş çuucu çana satuucu qızdar ezderyn mındaşy kycke çana vijlikke ee volajondorjo bir qanca somjo satışpasa, vufette uzaq iştej alvaj turğandьqtarın çaqşь vile turğan.

Pavka turmuştun eñ tereñ çerine, anьn tyvunə, quduqtuna көz salьp көrdy, çana andan aqja—tartaqьr çaqь, maalim volvojton persege suqtanьp qarocu Pavkaqja, ciriktin, sazdaqьtn çaman çьtь çьttandь.

Artjom өз inisin deporjo yjrencyk qьlьp çajlaştьra alvadь, antkeni al çerге on veş çaştan kemderdi alyşrajt eken. Pavka mьndan сьşьp ketyy kьnyyn kytty, anь ьstajlan, соñ taş ьmarat ezyne tartuucu.

Al Artjomdun çanьnda көp ubaqtarda volot, anь menen birge vogondordu qarar, qolunan kelışince anьn işine qol qavьş qьlajьşь kelet.

Frosija qьzmattan ketkenden kijin, Pavkaqja ajььqsa көnylsyz voldu.

Kylyndөгөн, ojuncsaq qьz aзыr çoq, çana Pavka ezyнyn anь menen mьqtь dostoşqonun emi ajььnyaaq sezdi. Erten menen idiş çuucu vөлmөгө kelip, qacqьn ajaldardьn carьldaşjan ynderyn uqqanda, qandajdьr bir eendikti, çalajьzдыqtь sezyucu.

Pavka, tynky vekercilikte, kuvdun astьna otun çaqьp oturup, meştin qarqaqьnьn çanьna cөktyşyp oturdu. Kөzderyn vytyjtyr otqo qaradь—meştin сьqqan çьluuluq, deneni çьrəjattь. Idiş çuuj turğan vөлmөdө ec kim çoq volucu.

Al, çaqьn arada ele volajon işti, Frosijanь ojloj vaştajlanьn ezy da sezvej qaldь, çana көrynyştөr

anьn көz aldьnan eleştedi. İşembi kьny, tynky vekercilikte, Pavka vasqьctь voljor aştanaqja tyşyp varattь.

Buruluşta, kladovojjo qaroo ycyn, qьzьr көryp, otundun ystynə сьqtь,—көp ubaqta kladovojdo karta ojnoocular coşulat.

Anda volso ojundun avdan qьzьrjan kezi ele. Qьzьp ojnoodon көgөrgen Zalivanov vanka qarmar çatat.

Basqьcta vuttun davьşь сьqtь. Burulup qaradь: çoqor çaqtan Proxoşka tyşyp kele çatat. Pavka anьn aştanaqja kirip ketişin kьtyr, vasqьctьn astьna çaşьndь. Basqьctьn astь qarajajь, oşonduqtan anь Proxoşka көrө alvajt.

Proxoşka төmөн qaraj vuruldu, Pavkaqja anьn ken dalьşь çana соң vaşь көrynet. Çoqor çaqtan daşь virөө aşьşьp, çenil attap kele çatat, çana Pavka taanьş davьştь uqtu.

— Proxoşka, toqtoj tur.

Proxoşka toqtodu çana vurulup, çoqoru qaradь.

— Emne kerek saqja?—dep kьñkyldөdy al.

Basqьctaşь vut davьşь төmөн tyştь çana Pavka anьn Frosja ekenin taanьdь. Al ofitsijantьn çeninen alyp, yzylыp-yzylыp сьqqan vasьñqь yn menen:

— Proxoşka, porucik vergen vajaşь aqcalarqajda?—dedi.

Proxor qolun qatuu çulup alyp, acuilanьp, çoop qajtardь:

— Emne? Aqca? Men saqja verbedimbi?

Frosjanьn sezderynөн aqьğь ьjloo yny uquldu.

— Al saqja yc çyz som verdi şo.

— Proxoşka zaarduu çoop qajtardь.

— Yc çyz som, dejsiñbi? Emne, sen alardь alajьn kelevi? Idiş çuucuc ycyn bul eñ көp volbos veken,

seketraj? Men vergen elyü som daqı çeter der ojlom. Qaracı, qandaj keşik tarqan! Barıjnalar-dan öderök, bilimdyler da—mından kör alışrajt. Bir tyn uqtar, elyü som alqanına da ıraqmat ajt. Aqmaqta çoq. Daqı bir-eki on somduq verermin, oşonu menen vytet, esiñ volso daqı işteersiñ—men saqı şart tyzermyn—çana kijinki sözderdy ajtır, Proxoşka vuruldu da, aşqanaqı qaraj ketti.

— Çyzy qara, şermende!—der Frosja anın artınan qıyqıyır qaldı, çana otunqı vaşın çöler, eksyur ıjlar çiverdi.

Pavkanın vul sözderdy uqqandaqı çana vaşqı astındaqı qarandaqı turqanda, Frosjanın otunqı vaşın qojulur eksygönyn körgendöy, alqan taasirin çazır da, ajtır da vytyruy mymkyn emes ele. Pavka vaşqıtnı sojundalqan qartar cıqıqıyna kucunyn vardıqınca çavıştı, uncuqradı, unyn cıqarvadı çana vaşınan:

„Munu da satıştı, qarqış tijgirler. Ex, Frosja, Frosja!.. degen oı çygyur öty, çana vul ajrım-acıq volur anın esinde qaldı.

Proxoşkaqı volqon duşmandıq oşo veter tereñdedi, çana oşo veter kucödy, çana anın tegeregindeginin vardıqı çadattı, duşman volur körynö vaştadı. „Ex, eger qolumda quduretim volso, men vul çyzy qarapı ölgöncö terkileer elem. Emne usyn men Artjom sıjaqtuu coñ çana kucyuy emesmin?“

Meştegi ottor çalındaqt, çana ecet daqı, alardıñ qıyıl tilderi qalırajt, uzun, kögüş örmökkö ajlanat: kimdir, çıdındar, qordor, Pavkaqı özynyn tilin köretkendöy körynet.

Bölmönyn ici cımtırt, çaqıyız meştegi otundar qana cacırajt, çana krandan tamqan tamcılardıñ şırıldar tyşkönü qana uqulat.

Klimka çaltıratır sırtken soñqu kastruldu polkaqı qojur, qolun sırtty. Aşqanada ec kim çoq. Kezekci aşmancı çana aşqanada işteöcy ajaldar kijim ile turqan çerde uqtar çatışat. Aşqana tyn icinde yc saatca tıncır turat, çana vul saattardı Klimka ar qacan çoqoruda, Pavkanın çanında ötkeröt. Kicinekej aşmancı, kuata işteöcy qara köz vala menen avdan dostoştı. Klimka çoqoru cıqqanda acıq meştin oozu aldında cöktüşyur olturqan Pavkanı kördy. Pavka anın salıraqı taanış kevetesinin kölekesyn duvaldan köyur, vurulur qaravastan ele, mıñdaj dedi:

— Otur, Klimka.

Kicinekej aşmancı yjylgen otundardıñ ystynö cıqır, sozulur çatqandan kijin, tınc oturqan Pavkaqı qarar, çılmaıır,

— Sen emne, ottu duvalar çatadıñ? — der qojdu.

Pavka arad qana ottun tilderinen közyn tarta aldı. Klimkaqı eki coñ çılırağ köz tikeldi. Al közderde ajtır vytyrwej turqan qajıñ var ele. Klimka mıñdaj qajıñıñ çoldoşunun közdögynen birinci çolu kördy.

— Sen vygyn, Pavka, alda qandaj sonun körynesyn,—dedi çana bir az tim turqandan kijin:—çe saqı bir nerse völdübu?—der suradı.

Pavka ordunan turur, Klimkanın çanına oturdu, kuñkyldögen un menen çoop qajtaradı:

— Eceme volqon çoq. Qıyın maqı mıñda, Klimka.—Çana tizesinin ystynö qojqon qoldorunun muştumu tyjyldy.

Сьданащь менен тајаньр көтөрыле тышкөн Klimka суроосун уланта берди:

— Болвосо, эмне болду саңа ыгун?

— Emne болду, дејсини? Мында келип иштей вашта-
дандан вери қарај болқон еле иш. Сен мында эмне
болур қатқанына көз сал! Төө сыјақты иштейиз,
ырақмат уқуунун ордуна, көңулы келген бирөө тер-
келейт, қорқој турған қан қоқ. Seni менен meni
қоқојундар қызмат иштейу ысун қалдаған, бизди
болсо ар кимдин улууға ақыс бар, кысу қетсе қана
болду. Қаныр кетсең да, вардығына бир қолу қаса
албайсың, кимге қарасаң, оқондон керегинди ала
вер. Ишти қарғы қылајың, ес ким тийсе албасың деп
тырмағасың, туш келген қарға қарғасың, бироқ кимге
болсо да ұбақтында қеткіріп бере албасаң—дақты
мојун таластыра...

Klimka соосур, аны сөзун вельду:

— Сен аңсалық қайтығына, болвосо уқур—кіріп
қалулары мүмкүн.

Pavka ордунан ытыр турду:

— Mejli, уқса—уқса беріссин, ваарь бир мындан
кетем. Қолдун қарғын кыгөө да, мындан қарғығаақ,
мында болсо... кер, мытаамдын ыстынде мытаам
отурат. Алардын ваарында тең қансалық ақса бар!
Бизди болсо ајбан санағат, қыздар менен емнени
қаласа, оқону қылығат; бирер қарғығаақ қыз аларға
көпөсе, аны дароо қуыр сытарғығат. Алар қайда
варғығат? Қарғын ајалдарды, ују қоқторду, аққаларды
қынағат. Алар нан ысун туруғат, мында, қур дегенде,
тојуна алығат, қана аққалықтан вардық ишти иштейет.

Ал аул сөздөрду ұшунсалық қысығы қайнар ајтқан-
дыған, Klimka өздерынун сыжлөкөндөрын бирөө уқур

қалбасың деп соосур, ордунан ытыр турур, ақса-
нағда вара турған ешikti қаар алды, Pavka болсо
ичине қыналағандардын вардығын тоқтолвостон тырға
сығара берди.

— Мына сен, Klimka, өзунды урғанда уңсурај,
тим турасың. Emne ысун уңсурајсың?

Pavka stoldun қанындақты оғундыға отурду, қана
сарсақанынан вағын алақанына қойду. Klimka мешке
отун салды қана алдақты stoldun қанына отурду.

— ыгун оқувајызызы?—деп сурадь ал Pavkadan.

— Кітер қоқ, дыкөн қавық,—деди Pavka.

Klimka таң қалыр:

— Emne, ал ыгун соода қылајызы?—деп сурадь.

— Satuucunu қандарымдар алыр кетишти. Мындан
қандајдыр бирдеме тавыстыр,—деди Pavka.

— Emne ысун?

— Sajasat ысун,—деп ајтығат.

Klimka Pavkaға тысунвөгөндөј қарады.

— Ал sajasat дегенди emne болот?

Pavka далысын кыжөды.

— Şajtan vilevi аны! Egerde бирөө радысаға қарғы-
болсо, оқол sajasat болот, дешет.

Klimka соосур қоқолур қойду.

— Қе оқондојлар вары?

— Bilvejm,—деди Pavka.

Ешik асылды, қана emi эле ујудан турған Глаша
идиш қууј турған вөлмеге кіріп келди.

— Siler emne уқтавајығыңар, валдар? Азыр ројезд
қоқ сақта бир саатса туқ етир алууға болот. Бар,
Pavka, кувунду мен қарај турармын.

Pavkанын қызматы, өзү кыткөндөн да мурунурғақ
қана ес бир ојловоқон тырды ајақтады.

Janvardın suu kynderynyn birinde Pavka öz kezegin ajaqtar, yjynə qajtuuşa qamındı, viroq anı almaştırta turğan vala alige kelgen çoq. Pavka qoşojundun ajalyña vağır, yjgə keterin bildirse da, al anı çivergej qojdu. Carcaşan Pavkaşa ikinci sutka işteğə tuura keldi; çana kecke çuuq al taqır darmanın çotottu. Tynky dem alıç uvaşında kuvşa suu tolturuuşa çana anı saat yctə kelcy rojezd kelgice qajnatuu kerek ele.

Pavka krandı vurağı—viroq suu kelgen çoq. Vodokacka suu verbegen kergynet. Krandı ačıq qaltır, otundardıñ ıstynə cıaşır, ujqıuşa ketti: carcaşandıq çendi.

Bir qanca minuttan kijin kran bulqıldar, vışıldar, vakka suu kire vaştadı, çana anı qıruusuna cejin tolturur, çerge qıjula vaştadı. Bul uvaqta, adattaşındaj volur, idiş çuuçu yjgə ec kim çoq volucu. Suu aqıandan aqıa verdi, völmönyn için tolturur, eşiktin aştınan zalıa aştır cıqtı.

Suu çolooculardıñ vujumdarın, cemoandarın aştına vağır kirdi. Munu ec kim sezgen çoq, qacan suu çerde çatqan çoloocunun etine tijgende şana, al ordunan ıqtır turur, vaqır çiverdi, oşondon kijin vardiş vujumdarın qaraj curqaştı. Bız-cuu vaştaldı.

Suu artqandan arta verdi.

Ekinci zaldaş stoldordun ıstyn cıjıştır çyrgen Proxoşka çolooculardıñ unyn uşur, curqağ çana cölmöktördy attaj-attaj, eşikke çetti da, anı vardiş kycy menen ačır çiverdi. Eşik menen toqtotulur turğan suu, aştır zalıa cıqtı.

Qıjıqıy kycödy. İdiş çuuçu völmөгө kezektegi

ofitsijanttar curqar kirişti. Proxoşka uqtar çatqan Pavkaşa taştandı.

Esi oşqandan emne ekenin bilgej uqtar çatqan balanın vaşına birinin arqasınan biri yzılgej muşturdar tije vaştadı.

Al ujqıuşa mas volur ec nerse tyşyngən çoq. Kergynet ottor caşlat çana kyjgyzğen oğutuu anı vardiş denesin çatır öttü.

Al terki çegen vojdon, yjynə arañ zorşo syjrelur çetti.

Erteñ menen qavaş salınşan, qaştar çıjılşan Artjom, volşon iştin vardişın Pavkadan suradı,

Pavka vardişın volşonundañ qıır ajır verdi. Artjom qonur yn menen:

— Seni kim urdu?—der suradı.

— Proxoşka.

— Boluptur, çata ver.

Artjom bulqar çeletkesin kijir, ec bir söz ajrtastan cıqtır ketti.

Taanıç emes bir çumuşcu Glaşadan:

— Men ofitsijant Proxordu kere alar bekenmin?—der suradı.

— Al azır kiret, toqtoj turuuz,—dedi Glaşa.

Zor kereden vosoşoşo çölendi.

— Mejli, kytejn.

Radnosqo cıq tolşon idişterdi kergən Proxor, butu menen eşikti teep ačır, idiş çuuçu yjgə kirdi.

Glaşa Proxordu qolu menen kersetyr:

— Мына бул özy,—dedi.

Artjom bir qadam ilgeri attadı çana ofitsijantın dalışına qolun salmaq menen qojur, tuura qarar turur:

— Emne ucun Pavkanь, menin inimdi urduq? —
der suradь.

Прохор dalьsьn voşotmoqcu boldu ele, viroq qatuu soqqon muştum anь çerge kəməlentyp çiberdi: al ordunan turuuda araket qıldı, viroq birincisinen da qatuuraq tijgen ikinci soqıuu anь çerge çarşьra qojdu.

İdiş çuucu ajaldar qorquşur, tuş-tuşqa cьcьa veriştı.

Artjom vurulup, eşikti qaraj çənedı.

Beti qan menen qьzьl çajan volqon Proxoşka ordunan tura alvaj tьvьrcьladь.

Kecqurun Artjom depodon qajtqan çoq.

Ene, artjomdun çandarьmdar velymyndə oturqan-dьşьn ailip qajttь.

Artjom altь sutkadan kijin, kec qurun, enesi ujquda cəşьnda, qajtьr keldi. Kerevette oturqan Pavkanь çanьna kelip, çəşьmduu tyrdə:

— Qandaj, oçolduşu, inim? — der anьn çanьna oturdu. — Mьndan da çamanьraaq volot. — Çana bir az tim turqandan kijin:

— Ecteke emes, elektrostantsijaqə vararsьn, men sen tuuralu syjleşur qojdum. Anda işke yjrenersьn, — der qoşur qojdu.

Pavka eki qoldor Artjomdun coq qolun qatuu qьstь.

EKINCI BƏLYM

„Padьşanь alьp taştəşьrtьr! — degen taş qaltьra turqan qavar kicinekej şaarqə qıjundanьr kirdi.

Şaarda işenyuny qaalaşqan çoq.

Boroon aralaş kelgen pojezdan, şinelderinin sьr-tьnən mьltьq asьnqan eki student çana çenđerine

qьzьl vajlaşqan revolytsijacьl soldattar otrjadь peponqə kelip tuştı. Alar stantsijadaşь çandarьmdardь, qarь polkovnikti çana garnizondun nacalnigin qamaştь. Oşondon kijin qəna şaardaşьlar işeniştı.

Azattьq, tendik, tuuşqandьq degen çanь sözdərdı çutunuşur uşuştı.

Taasirlenyy çana qıvanьcьtьq menen tolqon şuul-daşqan kynder ətup ketti. Tьnctьq onodu, çalqəz menşevikter menen bundacьlar qoçojun volup bekigen şaar vaşqarmasьnьn yjnyn ystyndəgy qьzьl çelek qəna, volup ətkən kəntəryluştı bildiret. Andan vaş-qanьn vardəşь vaştəşь vojdon qaldь.

Qьştьn ajaşьnda şaarqə gvardejiskij kavalergradskij polk kelip çajlaştь. Alar kyn sajn ertəq menen eskadronoqə velynur, stantsijaqə vaşьr, tuştık-vatьş majdanьnən qacqan dezertirlerdi qarmaşat.

Kavalergradcьlardьn betteri tolmoc, vojloru uzun, taza kişiler. Ofitserlerdin kəvy grafdar menen knjaz-dar, roqondoru altьn, rejtuздаşь tigişteri kymuş, vaaşь teş padьşə uvaşьndaşьdaj, revolytsija taqьr volvoşondoj.

Pavka, Klimka çana Serjoça Pruzçaktar ucun ec nerse əzgərgen çoq. Muruñqu ele qoçojundar qalьştь. Çəanduu nojavrde qəna qandajdьr, bir nerse vo'lo vaştadь. Vokzalda, „volşevikter“ der atalqan sonun attuu, kərcylygy okortordoşu soldattardan volqon çanь adamdar qьjьmdaj vaştadь.

Mьndaj mьqtь, salmaq naam, kytylvəgen uvaqta qajdan kelip cьqtь eken.

Majdandan qacqan dezertirlerdi qarmoş gvardija-cьlar ucun qьjьndaşə tuştı. Mьltьq atьşuudan vokzal-daşь ajnekteş çьşьraaq sьna vaştadь. Majdandan

top-top volup qajtışat çana qarmoonu ojlooculardı najzalar menen qarış alışat. Dekavrdın vaşı ceninde eşelon-eşelon volup qajta vaştaştı.

Gvardiyacalar vokzaldı tosup alıştı, eşelondordu toqtotup qalıunu ojloştu, viroq soldattar alardı pulemjot oşu menen qajra cegindirıştı. Ölymge könykkön kişiler vagondorunan ıraşır cıaşıştı.

Boz kijimduy majdancılar gvardiyacılardı şaarqa quur kirişti. Quur kirişti da, vokzalqa qajtıştı çana eşelon arqasınan eşelondor öz çoldoru menen çöner çattı.

Bir miñ toçuz çyz on segizinci çıldın çazında yc dos, Serjoça Bruçaktyşınan, „altımyş altın“ soçıon çerden qajtır kele çatıştı. Alar Korçagin-derdin vaşına kirişti. Çörtyn ystıne sunalır çatıştı. Könylsyz. Bardıq könykkön işter çadatı. Alar kyndy qandajca çaqış ötköryy çönynde ojloj vaştaştı. Baştın arqa çatında attın tujaştının topuldaçan yny uşuldu çana bir atcan kişi çolıo cıaşa keldi. At, taş çol menen baştın çarıs duvalın açratır turçan angekti bir sekirip ötty. Atcan, çöpte çatçan Pavka menen Klimkaqa qarap, qatcısın vulçar:

— Ej, çigitterim, mında kelgileci!—dedi. Pavka menen Klimka orundarınan ıraşır turup, duvaldın çanına çurçar kelişti. Atcandın ysty-vaşının vaar çan; anın artqa qaraj kijgen şarkesi, çaqıştım gimnastjorkası çana çaqıştım şımy, çoldun voz çadınnın qalıd qatmarı menen çaptalçan. Mıqtı soldat ilgicinde bir nagan çana eki nemis vomvası taçlıçan.

— İckendej suu alır kelgileci, çigitter! — dedi atcan, çana Pavka suu ycın yjıne çurçar ketken kezde, özyne köz salır turçan Serjoçaqa qarap:— Ajtı, çigitce, şaarda qandaj ökmöt var? — der suradı.

Serjoça şaşınır, şaardaçı çanııqtardın vaarın açan ajtır verdi:

— Eki çumadan veri vizde ec qandaj ökmöt çoç. Bizdegi ökmöt—özyn özy çoçıoocu ökmöt. şaardaçı elder kezek menen tynde şaardı çoçıoçıo cıaşışat. A siz özyñyz kim volosuz? — der suradı al, öz kezeginde.

Atcan kylymsyröp.

— Ee, köpty bilseñ — tez qarışın, — der çöör çajtardı.

Yjden, çoluna bir kruşka suu çarmaçan Pavka çygyr çeldi.

Atcan çañçar, kruşkadaçı suunu tyvıne cejin bir çolu çırqaj ıctı da, kruşkanı Pavkaqa verdi çana atın tizginin tartır, ordunan taç tyjıltır, çaraçajlıu toçojçıo qaraj çaar ketti.

— Bul kim ele? — der Pavka Klimkadan suradı. Klimka dalısın kyjşör çojdu.

— Men çajdan vilejin?

— Ökmöt daçı almaşılatçı, kevetesi. Oşonduçtan Leçinskijler da kece ketişse kerek. Al emi vajlar qaca vaştaçıandan kijin — partizandar kelet degen söz volot, — dedi Serjoça, çana al uşındaj qılır vul sajası maseleni mıqtı çana vyt vojdon cecir çojdu.

Anın dalilderi oşonçoluç işendirerlik ele, Pavka menen Klimka da anın daroo maçul alıştı.

Baldar bul tuuralu çaqşylyp syjlöşyp boluşa elekte ele, taş çoldun atny tujaqtaryny davıgıatany uquıdu. Ycöo teñ duvaldy çaraj çurçaşty.

Toqojdun icinen, valdarğa arañ köryngöñ, toqojcunun yjynun arqa çaşnyan kişiler, aravalar cıaşyr kele çatat, ancalyq ıraaq emes, taş çoldu vojlor, mylyqtaryñ eerdin qaşyna tuurasynan qojur, on veştej atcan kişi kele çatyşat. Atcandardyn aldında eköo: vıreö-ystynö çaşylym frenc kijgen, ofitser ilgicin vajlaqtan, kökyrögynö dygvy taqqan, orto çaştaşy kişi; anyñ çanındaaşyş — emi ele valdar körgen atcan volucu. Orto çaştaşnyñ frencinde qyzy vant taşylyu turat.

Serjoça Pavkanyñ qavıgıaşyna cıqanaşy menen tyrtyp.

— Kördyñvy, men emne dedim ele? — dedi. Körvöjsyñvy, qyzy vantty. Partizandar. Közym көr volsun — partizandar... — çana quvanqtanyñan qyjdytyr, duval arqaluu quştaj kécöge atylyp cıqty.

Qalqtan eki dos da anyñ artnan çygyrdy. Azyr emi alardyn ycöo teñ taş çoldun cetinde, kelyucy-löndy kytyr turuşat.

Atcandar avdan çaqyn kelişti. Taаныş volqtanu valdarğa vaşyn ijkedı çana qamcşyş menen Leşcinskijlerdin yjyn көrsötüp:

— Bul yjde kim turat? — dep surady.

Pavka, atcandyn atnyñan qatyşpasqa tıryşyr, ajtyr verdi:

— Mında advokat Leşcinskij turat. Kecer qacşyr ketti. Silerden qacsa kerek...

Orto çaştaşy cımylyp:

— Bizdin kimdigisizdi sen qajdan vilesiñ? — dedi.

Павка, қызы ванты көрсетіп, жооп қайтарды:

— А бул емне? Кимдигіңер дәроо көрініп турат..

Еі кесөге cыашыр, шаарта кирген отрядды қызықсыныр қарар турат. Yc dos дәшy таş çoldun воjунда туруп, cанданqtан, cарсаqtан қызы gvardияcылардын өтысын қарар турушту.

Otrjadda volqtan virden bir zambirek çana rulemjottor salınyqtan aravalar taş çoldu qaldıratyr өtkөñden kijin, valdar partizandardy eercip ketişti çana otrjad şaardyn ortosuna toqtop, kvartirlerge çajlaşqandan kijin qtana, alar yjleryñe tarçaşty.

Kecinde Leşcinskijlerdin coñ mejmanqtanasında, otrjaddyn ştaby toqtolqtan çerде, qırma vuttuu coñ stoldun çanında төrt kişi oturat: alardyn ycöo kom-sostavdardan çana төrtyncusy — көк ala cactuu, orto çaştar camasındaaşy kişi, otrjad komandiri çoldoş Bulgakov volucu.

Bulgakov, guberniyanyn kartasyn stoldun ystynö çajyr qojur, anyñ ystynde tırmaaşy menen çygyzyp, kerektyy szыqtardy izdejт çana mañdajında oturqtan urquqtuj çaaqtuu, myqtы tiştyy kişige қарар syjlöjt.

— Sen, çoldoş Ermacenko, mında soqtuşuuqtı tuura keler dejsiñ, men volsom erteñ menen ketyy kerek dep ojlojm. Tynde ketsek дәшy çaqşy volor ele, vıroq kişiler cарсар qaldy. Bizdin mildet — Kazatingo ceginip çetişyy. Munu nemister anda vaşыр çetyygө cejin işтөo kerek. Bizdin kyc menen qarşy turuu — kylky emespi... Bir zambirek menen otuz oq, eki çyz najza menen altımyş qylyc — qorquñuctuu kyc... Nemister temir taşqındaj volup kele çatyşat. Biz, cegine turqtan vaşqa qyzy volyktөr menen virik-

Çana vaşqalarğa qarar. — Oşontip, maseleni cec-
tik — erten erte menen cegineviz.

— Ekinci masele — vajlanış çonynde — dedi, sözün
ulandırıp Bulgakov. — Biz eñ kijinki volur cegine
turşandırılardan, nemisterdin arqa çarşında işti
ujusturuunun mildeti vizdin mojnubuzğa tuşet. Bul
çer — iri temir çol tyjny, şaardın eki vokzal var. Biz,
stantsijada işenimdyu çoldoştun işteşin qamsız qıluu-
ğa tijişpiz. Aзыr viz, bul çerdegi işti çolğa qojuu
ycyn öz aravızdan kimdi qaltıruu maselesin cec-
viz. Kandidaturalar kersetkyle.

Ermacenko stoldun çapına kelip:

— Men, mında matros Çuxraj qaluuğa tijiş dep
ojlojm — dedi. Birinciden Çuxraj uşul çerdik. Ekinciden,
al slesar çana montjor — oşonduqtan stantsijada işke
ornoşo alat. Fjodordu vizdin otrjad menen birge ec
kim kərgen çoq — al tynde çana kelip cərat. Mee-
lyu çigit al, çana mında işti çolğa qoju alat.
Menin ojumca, bul eñ çaramduu adam.

Bulgakov vaşın ijkedi.

— Tuura, Ermacenko, men seni menen maaqul-
mun. Siler, çoldoştur, qarşılıq qılvaşınarav? — dep
al vaşqalarğa qaradı. — Çoq. Emese, masele cecildi.
Çuxrajğa viz arqa çana mında işteş ucyn mandat
qaltıravız...

— Emi ycuncy — soñqu masele, çoldoştur, — dedi
Bulgakov. Al şaarda turşan qural çonyndegy ma-
sele. Mında imperialism soñqu uvaşınan ele qal-
ğan çyğma miñ daana — vutyn bir sklad mıltyq var.
Alardı bir dıjqandın qamrasına yjur qojuşğan,
çana alar taqır esten cərqan vojdon çatat. Alar
tuuralu maşta bir dıjqan — qamranın eesi vildirdi. Al

kende şana soqıuşa alavız. Biz, çoldoş, çolubuzda nemisterden vaşqa tolup çatqan tyrdyy kontrrevolyt-sijacı vandalar vardıyında eske alıuşa tıjışpız. Menin ojum—stantsijanın arqasındaş koryuony darı menen ucıurup, erteñ menen ele ceginyy. Nemister koryuony oñdoşonco eki-yc kyn öter. Temir çol vojunca alardıñ cılsız toqtolot. Siler qandıajca ojloj-sınar, çoldoştor! Kelgile, maseleni cecelik, — dep al stoldun çanında oturşandarş qajrıldı.

Bulgakovşo qarş oturşan Struçkov eerdin çaj-nadı, kartaş, anan Bulgakovşo qaradı çana aja-şında tamaşına tıjıñır turşan sözderdy arañ dep cıaşar:

— Men... Bulgakovdun pikirine qoş... şulam, — dedi.

Çımuşcu köñegyn kijgen eñ çaş kişi da qoşuldu.

— Bulgakov işti ajtat.

Çalşız, Ermacenko şana, tigi, kyndyz valdar me-nen syjleşken kişi şana, ыразь volvoj vaşın çajqadı:

— Andaj volso, viz otrjadı şajtan ycyn çıjnadıq-ıv? Soqıuşpastan turup, nemisterden ceginyy ycyn-ıv? Menin ojumca, vul çerde alar menen syzyşyp alıu kerek. Sorıdoj beryy çadattı emi... Eger iş maş qataştuı volso, men vul çerde şeksiz soqı-şar elem... — Al orındıñın qatıu tyrtyp çıberdı, ordunan turup, komnatada arı-berı basa vaştadı.

Bulgakov aş qaratraşansır qaradı.

— Çenyn taar soqıuşu kerek, Ermacenko. Bile turup kişilerdi elymge taştoşo çana tımtıraqajın cıaşarıuşa — vizdin arıvız çoq. Andan kijin vul kylyk da emespi. Bizdin artıvızdan oor artellerija, vrono-maşinalar menen quraldanşan vıtyñ bir divizija kele çatat... Balalıq qıluu çaravaj, çoldoş Ermacenko... —

Çana vaşqalarş qarap. — Oşontıp, maseleni cec-tik — erteñ erte menen ceginıvız.

— Ekinci masele—vajlanız çenınde — dedi, sözyn ulandıñır Bulgakov. — Biz eñ kijinki volup cegine turşandıvızdan, nemisterdin arqa çaşındaş işti ujuşturuunın mildeti vizdin mojnıvuzş q tuşet. Bul çer—iri temir çol tyjyny, şaardıñ eki vokzalı var. Biz, stantsijada işenimdy çoldoştun işteşin qamsız qılu-ş q tıjışpız. Aız viz, vul çerdegi işti çolşo qojıu ycyn öz aravızdan kimdi qaltıruu maselesin cecı-ıvız. Kandidaturalar kersetkile.

Ermacenko stoldun çanına kelip:

— Men, mında matros Çıxraj qalıuşa tıjış dep ojlojm — dedi. Birinciden Çıxraj uşul çerdik. Ekinciden, al slesar çana montjor—oşonduqtan stantsijada işke ornoşo alat. Fjodordu vizdin otrjad menen birge ec kim kergın çoq — al tynde şana kelip cıaşat. Mee-lyy çigit al, çana mındaş işti çolşo qojıo alat. Menin ojumca, vul eñ çaramduı adam.

Bulgakov vaşın ijkedı.

— Tuura, Ermacenko, men seni menen maşul-mun. Siler, çoldoştor, qarşılıq qılvajıñaravı? — dep al vaşqalarş qaradı. — Çoq. Emese, masele cecıldı. Çıxrajş viz arqa çana mında işteş ycyn mandat qaltıravız...

— Emi ycıncy — soñqu masele, çoldoştor, — dedi Bulgakov. Al şaarda turşan qural çenındegı ma-sele. Mında imperializm soqıuşı uvaşlan ele qal-şan çıjğma mıñ daana — vıtyñ bir sklاد mıltıq var. Alardı bir dıjıqandıñ qamrasına yjup qojıuşan, çana alar taqır esten cıqqan vojdon çatat. Alar tuuralı maş bir dıjıqan—qamranın eesi bildirdi. Al

alardan qutuluunu tilejt... Alsette vul skladd̄ nemisterge qalt̄ruu çaravajt. Men alard̄ ertt̄ø kerek dep ojlojm. Erteñ menen dajar vol̄tondoj q̄lȳr az̄y ele ertt̄ø kerek. Biroq ertt̄ø qorqunuc: çampra şaar-d̄yn cetinde, kedejlerdin qoroolorunun aras̄nda turat. Alar menen birge d̄yqandard̄yn yjlery da ertt̄enyşy mymkyn.

Çyñ k̄ødelyy, k̄øpten veri q̄lȳnvaçan qatuu sa-qalduu Struçkov q̄jmyldadȳ:

— Em... em... emne usyn... ertt̄øgø? Men qural-dard̄... elge ta... tarqat̄ȳr ve...beryu ke... kerek dep o...ojlojm.

Bulgakov an̄y qaraj çalt vuruldu.

— Tarqatuuçya, dejsiñvi?

Ermacenko tez-tez ad̄ymdar çyryşynen toqtor, qolun q̄şqa çana şilteç qojdu. Andan kijin suqta-nȳr q̄jçȳnȳr çiberdi:

— Tuura. M̄na vul tuura! Alard̄ çumuşçularaça çana vaşqa qaalaçan elge tarqat̄ȳr veryu kerek. Nemister sajsøkk̄ø çetkidej q̄lȳr q̄şqanda, eñ qur degende, alard̄yn qav̄yçalartȳnȳn q̄şuusun qand̄y-ruuça qural tavylar. Q̄şar̄yn øzyñer vilesiñer, aja-vaj ele q̄şat. Çydooçyo mymkynduk qalvaçandan kijin, çigitter quralça as̄nȳşat. Tarqatuu kerek, dep Struçkov tuura øjt̄y. Q̄ştaqtarça çetkirilse daçy çaq̄şyaaq volor ele. Muçuqtar vekemireek qat̄yşar ele, nemister t̄ȳr t̄ȳryl q̄lȳr talar alçanda, vul m̄lȳtqat̄ȳr, oç qandaj kerek volor ele.

Bulgakov kylyp çiberdi.

— Oova, viroq nemister quraldard̄y tarq̄nyuuçya vuşruq çylar, anda vard̄yçȳ alȳr vaçȳr veret.

Ermacenko qarşy keldi.

— Oova, vaçȳr ele tarq̄nyuuçya qojvoj̄t. Kee viroq tarq̄nyuuçya, vaşqalartȳr øzdørynde ele qalt̄yat.

Bulgakov stol tegereginde oturçandard̄y suroo køzy menen ajland̄yra qarar çyçȳ.

Çaş çumuşçu, Ermacenko menen Struçkovdu çaqtar,

— Tarqatav̄yçȳ, tarqatav̄yçȳ m̄lȳtqat̄ȳr — dedi.

— Andaj volso, tarqatav̄yçȳ, emese, — dep Bulga-kov ыraz̄y voldu, çana: m̄na maseleler vyty da, — dedi al stoldun çan̄ndaçȳ ordunan turup. — Emi viz tañ atuuçya cejin es ala alav̄yçȳ. Çuxraj kelse, menin ystym̄ø kelsin. Men an̄y menen majekteşejin. A sen, Ermacenko, postordu tekşerip çyçȳnȳ.

Çalçȳçȳ qalçan soñ. Bulgakov mejmançana menen qoñşu volçon qoçojundar v̄elmøsynø vaşȳr vard̄y, anan matrasqa şinelin t̄øşer çata ketti.

Erteñ menen Pavka eletkrostantsijadan qajt̄ȳr kele çatt̄y. Al emi anda, kocegard̄yn çardamçȳşy volup, bir çyldan veri işt̄ejt.

Şaarda adattaçȳndan t̄yşqar̄y çanduuluq økym sy-ryp çatat. Vul çanduuluq an̄yn køzy ald̄nda daroo ele elestedi. Çoldo, virden, ekiden çana yct̄øn m̄lȳ-tȳq k̄øtȳp kele çatçan adamdar varçan saşyn k̄øvȳrøek ucıraj vaştadȳ. Pavka emne volçonun tyşynvøst̄øn ele, yjḡø qajtuuçya aşȳçȳ. Leşcinskij-lerdin qoroosunun çan̄nda an̄yn keceki taan̄yşt̄ar̄y attan̄yşȳr çat̄yşat.

Pavka yjḡø curqar kirip, şaşȳlȳr çuundu çana Artjomdun emgice qajtraçand̄yçȳnȳn enesinen surap vilgenden kijin, k̄øcege at̄lȳr çyçȳ çana şaard̄yn

ekinci cetinde tura turqan Serjoça Bruzçaktardь-
qьna qaraj çygyrgen vojdon ketti.

Serjoça maşinistin çardamсынын valasь. Anьn atasьнын özynun kicinekej yju çana kicinekej sarvasьqь var ele.

Serjoça yjunde çoq eken. Anьn enesi, aq çyzduy toluq ajal, naarazььq көrsөtүp, Pavkaçqa qaradь.

— Ej, şajtan vilsinvi, anьn qajda ekenin! Taş syröy menen ele сыqь ele, vilvejт anь qандаj çinder syjrөp çyrgөнyn. Qajdadь, mьltьq verip çatat deşet, al, valkim oşondo volso kerek. Silerdi, cimkirigin tarta alvaçjan soçuçulardь, çatqьrьp aьp сыьq menen savaş kerek. Sekten tьşqarь qoldon сыqa vaştadьnar. Til aluu 'degen çoq. Vojloru vir qarьş turup, mьltьqqa curqaçandарьn көr daçь. Sen açja, çyzy qaraçja ajt, eger vir patron volso da, yjgө aьp kele turqan volso, men anьn mojnun çulur alam. Bolor volvostun vaarьn yjgө taşьşat da, anan kijin sen al usun çoop ver. Sen daçь oşondo varuuçja qamьndьpьv?

Biroq Pavka, Serjoçkanьn enesinin ker çemesin uçur turqan çoq, көсөгө curqar сыqьr ketti.

Bir erkek kişi eki ijnine eki mьltьq көtөyp, taş çol menen kele çatat.

Pavka anьn çapьna curqar varьp,

— Açaj, ajтьпзсь, bulardь qajdan aldьпзь? — der suradь.

— Tiginde, çoçoçqu cette verip çatьşat.

Pavka көrsөtүlgөн adresti qaraj aьпьn varдьqьncь sa сымьn-qujun volur çygyrды. Eki көсө curqar өtkөndөн kijin, al ştikyy oor, çөө asker mьltьqьn aьp kele çatqan valaçja kez keldi.

Pavka anь toqtotup,

— Mьltьqь qajdan aldьп? — der suradь.

— Mekteptin maңdaj çaqьnda oırjadсылar verip çatat, viroq azьr ecteme çoq. Vaarьn aьp vytyruşty. Tyn voju verip сыqьşьtь, emi quru jaşcikeri çana qaldь. Men volsom emi ekincisin aьp varatam, — der vala maqtanьp qojdu.

Bul qavar Pavkanьn qanьn avdan qajnatь.

«Ej, şajtan—aj, tur tuura vьjaçqa curqaş kerek ele, yjgө varuunun keregi emne ele! — der ojlodu al ymyt-syzdөнyp, — Qantip men mьnu sezvej qaldьm eken?»

Çana doqustan, qьltetip tuşkөн oj menen, cuqul vuruldu da, ketip vara çatqan valanь eki-yc sekirip quur çetip, kyc menen anьn qolunanь mьltьqьn çulur aldь. Qarşь turuuçja orun qaltьvaj turqan dovuş menen:

— Senin vir mьltьqьп var—oşol çetet. Munusu volso meniki, — der taştadь.

Bala, kypө kyndyz talaçandьqtan, çini kelip, Pavkaçja çarmaşuuçja umtuldu, viroq Pavka vir qadam kijin sekirdi çana ştigin ilgeri sundu da,

— Qac, volvoso sajnьp qalasьп! — der vaqьrdь.

Bala, ardançanьnan ьjar çiverdi çana alsьz acuu menen tildep, artьna çygyrды. Pavka volso, qanatta-пьr, yjun көzdeј cimirildi. Duvaldan ьqьr tuşty, saraj çaqqa curqar kirdi. Mьltьqьn catьrdьn astьndaçь ustundardьn arasьna çaşьrdь, çana, quvançanьnan ьşqьrьp-ьşqьrьp, yjune kirip ketti.

Çajdьn kyny Ukrajnьda, ortosu — şaar, cet çaqasь — qьştaq volçon Şepetovka sьjaqtuu kicine şaarçada tynder eп sonun volot.

Mьndaj çьmçьrt çajqь tyndөrdө çaştardьn vaarь

kecelerde volot. Qızdar, ulandar—vardıy teñ özde-
rünüñ kırıtsalağında, yj artındaq, darvazanıñ ty-
vündöy vaqtarında, çen ele kécède qıruluş usın
keltirilgen çyactardın ystunde top-top volup, çe
eki-ekiden volup oturuşat. brdaşat, kylyşet.

Ava, qojuuluq çana gylderdyn çyttar menen tolot.
braaqtaş köktö, çenil buluttardın arasında, çy-
dızdar arañ-arañ çymydaşat, çana yn ыгаааа,
ыгаааа uqlat...

Pavka özynyn garmonun syjet. Al özynyn eki
qatar tildy, muñduu, venskij garmonun syjkyndyk
menen tizesinin ystynö qojot. Varmaqtar tilderge
tijer-tijbes volup, tandar, çoçorudan tømön qaraj
çymyldar tuşet. Bastar qalyñ kirsynöt çana garmon
uzun, muñduu kyylördy sajrata vaştajt...

Garmon çymyrtar, çyçylyar çiveret, qantip
anan mında vijlöö vaştalvasın? Çydañ alvaıyñ—vut-
tar özdey çymyldar ketet. Garmon çyzuu dem
alat. Dyjnöde çaşoo qandaj könyldy!

Bygynky tyn avdan könyldy völdu. Pavkalar tur-
qan yjdyn aldındaq ustundardın ystynö kylyy
çaştar coqlıdu, Pavkalarđın qoçqusu—Galockanın
ynu varıñnyñnan çyçyğaaq. Bul taş kesyucynyn
qız, ulandar menen vijlööny, ыдоону çaqtırat.
Anın ynu—alt, varçyttaj çumşaq, qoçur yn.

Pavka andan azыгааа qoçqot. Tili avdan qurc. Al
ustundun ystynö, Pavkanın çанына oturup, anь qat-
tuu qusaqtar alat da, qatqyñ kylet:

— Ex, sen, gramoncu çigit! Ökynem, azыгааа ösur
çetregendigiñ aj, volboso sen maçta avdan çaqş
kyjöö volor eleñ. Men garmonculardь çaqtırat,
alardın aldında menin çyregym erip ketet.

Pavka qulaçnyñ ucına çejin qızarat, — daş
çaqş, kecinde körynöjt. Şoqtuu qızdan çetkerek
çylat, al anь vekem qarmaçan—çiveröjt.

Qız:

— Ee, sadaçasь, sen qajda qacasыñ? Aj-aj, daş
kyjöö emiş—der şyldıñdajt.

Pavka özynyn ijni menen anın çyñ kökyregyn
sezet, çana vul anь qandajdyr tolqundandьrat, ty-
nyçsyzdandьrat, tegerektegilerdin kylykysy, көынсө
çymçyrt volqon көсөny çañытыр çiveret.

Pavka Galockanın dalьsınan tyrtur:

— Sen maçta ojnooço çolto qыласың, аыгааа tur-
cu, — dejt. Çana qajtadan qatqыñq, tyrtkyleşyy, şy-
ldıñdaşuu vaştalat.

Marusja da kelip qoşulat:

— Pavka, qandaj volso da bir qajçylyu kyy ojnop
çiverci, tim ele çyrekty yzur alçandaj volsun.

Garmon salmaq menen çojulat, varmaqtar tilderdi
aqyñ şana tandar alyşat. Vaarына тааныş, çaqçm-
duu kyy. Galina birinci volup kyyuny ilip alat. Anın
arqasыnan—Marusja çana vaşqalарь da qoşulat.

Çyşyldьq aız vardьq vurlak birge.

Özyvyzdyn tuuqan yjlerge,

Mında çyçaal, mında çaqş aızge.

br ыдооço, muñduu kyylöge...

brçylardın çañыçan çaş dovuştarь ыгаааа, toqoj-
ço qaraj sozolonup ketet.

— Pavka! — degen Artjomdun ynu uqlat.

Pavka ojnoodon toqtolup, ilginin ilet.

— Çaqyñ çатышат, men kettim.

Marusja çаныңан dovuş menen:

— Mejli, otura tur, azыгааа ojno. Yjynö vararыñ.

Biroq Pavka ariqat:

— Çoq. Erten daqaj ojnorauz, azir ketuy keneit. Artjom caqulap çatat—dejt da çane al kere anqaluz, yjyn kezdeç curqajt.

Eşikti acrip, yjge kirgende, — stoldun çanında Artjomdun çoldoşu Roman, çane daqaj kimdir çare taanış volvoçon ucuncy kişi oturçanyn keret.

— Sen caqurdaçay meni, — dedi Pavka.

Artjom Pavkaçay saşyn ijkedi da, taanışaçan kişiçe çatar:

— Мына, менin inimdin özy usul volot, — dedi.

Taanışaçan kişi Pavkaçay ezyryn tyjynduy çoldorun sozdu.

— Мына emne Pavka, — dedi Artjom inisine. Sen anda, elektorstantsijada montjor oorup qaldı dedin bele. Erten aigın, alar anın orduna montjorluq işin aile turçan kişi alyşar veken? Eger kerek volso, kelgenden kijin aytarın.

Taanışaçan kişi sazge aralaştı.

— Çoq, men an menen birge varamın. Qoçojun menen da ezym syjleşemyn.

— Montjor kerektiginde saz çoq. Stankovic oorup çatqandıçtan, vugyn stantsija iştegen çoq. Qoçojun eki çolu curqar keldi—an aimaştıra turçan kişi izdedi, airoq tava alçan çoq. Stantsijany air çana kocegar menen çyrgyzyuden çorçtu. Montjor volso kelte menen oorup çatat.

— Мына, iş boldu da qaldı, — dedi taanışaçan kişi, — erted menen seni caqurduçay kekermin, birge varalыq, — dedi al Pavkaçay.

— Çaqşь voloi.

Pavka taanışaçan kişinin, ezym etiverdik menen

tekçerip çaraçan tьnc, çoj kazy menen ucuraştı. Syrdyy, irmelöegen kez çaraşь Pavkany azyraaq ujaltar da aldı. Çoçoçrudan tömen-çarata torçulançan voz pidçak, anın keçiri, cың arqasыnda avdan tartыльp turat—al aça tarыraaq volso kerek. Ögyzdykyndeç volçon mьqть mojun vaz menen ijindi airiktirip turat, çane anın özy da, typtyy dua çьqьcындаç volup, kyc menen cыңalыp turat.

Qoştoşçon caqta Artjom aça:

— Азынса çoq, Çuxraj. Erten inim menen birge varар, vardыq işindi çolço çojorsun—der çojdu.

Otrjad ketkenden yc kyn ötkönden kijin şaarçay nemister kirişti. Alardын kelişin, soңqu kynderde çetim volup qalçan stantsijadaçь parovozdun gudu gu bildirdi.

Şaarçay:

— Nemister kele çatat, — degen çavar tarqaldı.

Eldin vaarь nemisterdin kele turçanyn muruntan ele vilse da, şaar, çumursçanyn aңtarыçan ujasындаç volup, vьçьraj vaştady. Biroq vul çavarçay, çandajдыр, ancалыq işenişpeç turçan. Мына vul çorçunuc-tuu nemister aзы, alda çajda emes, мына мында şaarda çyryşet.

Eldin vaarь duvaldarçay, kicinekej darbazalarçay çavьşьp çaraşat. Kөcөгө cьşuудan çorçuşat.

Öñçөç çaşь tystyy mundir kijgen, mьltьqtarын dajar çarmaşçan nemister tizmege tizilip, taş çoldu acыq çaltььp, çoldun eki ceti menen kele çatьşat. Mьltьqtarында—vьcaqtaç çazy ştik. Vaştarында—oor, volot [ş]jom. Arqalarында—coң çanes' çane

1 Çanes — asker sumkasы.

alar, alarğa qarşy turuşça ec kim qamıñvasa da, minut sajn soqqu bergyge dajar volup, tutaş tas-madaj sozulup, saq qadamdar menen şaarğa aq-lyp kirip çatışt.

Qoldoruna mauzer qarmaşan eki ofitser aldında kele çatat. Taş çoldun ortosunan — getman starşinası, tiimes, ystynę ukrayna veşmantın, vaşına paraq kijgen kişi kele çatat.

Nemister, şaardın ortosundaqy majdanğa toptoluştu. Baravandarın qasışt. Majdanğa varuuşça vaatırsılyq qılşan şaar elinen kicinekej bir top çıylıd. Ystynę ukrayna veşmantın kijgen getman-sy, arteka aldına sıştır, şaar komendantı major Korfdun prikazyñ oqudu.

Prikazda mındaj çazyşan volucu:

Вижатън:

§ 1. Şaardaqy vardıq graşdandaşça ezderynde voloşon vardıq alyla turşan çana atılyş turşan quraldardı 24 saat icinde keltirip tapşırıuşa vıjratın. Bul prikazdı orundavaşan-dardı — atıuşa.

§ 2. Şaarda soqquş avalı çarılalanat, çana kecki saat 8 den kijin çyryu tıjlat.

Şaar komendantı major: *Korf.*

Murun şaar vaşqarması, revolysıjadan kijin çu-mıuşçu deputtar soveti turşan yjge azır nemis ko-mendatası kirip aldı. Yj aldında casovoj qaqajır turat; azır anın vaşında volot şljom emes, con imperator vırkytu menen qoozdoloşon parad kaskası turat. Keltirilgen quraldardı tapşırıu ysyn oşol ele çerde, eşik aldında, sklad orunuda dajındaşır qo-julaşan.

Atıu menen yröjy usıruşan el, kyny voju qural

taşdı. Conдор көрүнүшкөн чоq. Ulandar menen val-dar şana keltirip turuştu. Nemister bir kişini da qarmaşqandarı чоq.

Өздөry четкирп бергынny qaalavaşandar, tyn icinde quraldardın алыр сыştыр таş çoldun ystynę таştашт, erten menen nemisterdin patrulu алардı çынар, соqquş aravalарна салыр, komendaturaşça алыр ketiştı.

Kyndyzgy saat virde, quraldardı tapşırıu srogu etkөndөн kijin, nemis soldattarı өздөryнyn olşolorun sanar көryştı. Vardıqy on төrt miç mыltыq tapşır-ғылаşan eken. Oşenetip, аltı miç mыltыq nemisterge qajtarылаşan чоq. Алар taravынан çasalaşan tutaş tin-tyyler da, аncалыq natıjça bergен чоq.

Ekinci kyn tağ aldında, şaardın tışında, evrejler-din eski gerystanı çанында temir çolculardan eki çumuşçu atıldı, tintyy ubaşında alardan çaşırşan mыltыq tavылаşan eken.

Artjom, prikazdı usur, yjge qajtıuşa aşыqtı. Qoroodo al Pavkanı keziktirip, anı ijninen qarmadı da, aqығын, vıroq qatuuluq menen:

— Sen skladdan yjge bir deme алыр qajttıñ ve-le? — dep suradı.

Pavka mыltыq tuuralu ajtraj qojuunu ojloso da, aqasыna qalp ajtıuunu qaalavağ, çana vardıqyñ ajtır verdi.

Sarajşaşça virge kiriştı. Artjom çaşırşan mыltыqtı orдunan алыр, zatvorun çana ştigin сыştardı, çana anın qundaşынан qarmar turur, kysynyn vardıqy menen duvalдын ustununa soqtı. Qundaqtın көcyk çaqy ыраşыр ketti. Mыltыqtın сыныqtарын ылаaqqa,

ваqтн арға қарындасты воштуққа тақтасты. Штик менен затворду Artjom ачатқанақта тақтап çiberди.

Munin vardьqын qылаңдан kijin, Artjom inisine qarar:

— Sen emi, Pavka, kicine emessiñ, qural menen ojnoo çaravaј turqanьн vilesiñ. Men saqta cьндар aјtam,— yјgө ec nerse aьp kelvej cыr. Bul ucyn azьr vaşь өlymгө keteriñ sen өзүñ vilesiñ. Qara, meni aldava, eger aьp kelseñ tavьşat da, birinci kezekte meni ele atьşat. Saqta, oozunan syty qurqavaqanqta, tijişrejt. Uşul ubaq ittej ubaq volur turqanьн tyşynөsүñby? — dedi.

Pavka mьndan kijin ec nerse aьp kelveske uvada verdi.

Ekөө teñ qoroо арқылу yјgө kele çatqanda, Leşcinskijlerdin darvazasьнн tyvynө koljaska kelip toqtodu. Koljaskaнн icinen advokat aјalь menen çana alardьn valdarь — Nelli meneñ Viktor kelip cьqьşь.

Artjom acuilanьp:

— Quştar ucup kelişti — dedi.

Ex uşundaj topoloñ vaştalар, aьp cьmьндar talasьn! dedi da yјgө kirip ketti.

Pavka vul kyndy mьltьq çөnyndө qajьşьuu menen ötkөrdy. Bul ubaqta aьn dosu Serjoça eski, taştan-dь sarajdьn icinde, divaldьn tyvyn qazьp çattь. Aјaқьnda ciñqur qazььp vyttь. Serjoçka al ciñqurqta mьltьq tarqatqanda aļqan yc çaңь mьltьqть, cырөkkө orop turup, saldь. Al alardь nemisterge verуyğө ьгаа көргөн çoq — al өзynyn vul olçoloru-nan aјьvoo ucyn тyn voju azartanьp işter cьqть.

Ciñqurdu topuraq menen көmүp, avdan çaqşьlar tepsep tartadь da, tegizdelgen orunqta bir qucaq

çөp-çar, eski usqulardь aьp kelip taşтаdь; өз işinin natijçasьn çaqşьlar qarar cьqть, çana aьp aьmьsь-narьq таар, şarkasьn aьp, cekesindegi terlerin syrty.

„Mьna, emi izdep көryşsyn. Eger tava turqan vo-luşsa, kimdin sarajь ekeninin daјьnь çoq“.

Pavka emne volqonun өзy da sezvesten qatuu mynezdy montjor menen çaqьndaşьp ketti,—al emi elektrostantsijada bir aјdan veri işter kele çatat.

Çuxraj aqta dinamо tyzylыşyn көrөsetty, çana qan-daj iştөө kerektigin da yјretty.

Matrosqo al aqьlduu vala, çaqть. Çuxraj, voş kyn-dөryndө, Artjomdun yјynө ulam-ulam qattar turat. Al vaarьnan da Pavkanьn enesine çaqть. Ene өзy-nyn tirçiligi tuuralu syjlägendө, көvynсө Pavkanьn qььşqтарь tuuralu arьздanqanda, oјlor iş qьla tur-qan, çana savьrduu matros aьn vardьq aјtqanda-гьн cьdamdьq menen uşur turat. Al alep-çeler volur kyjyttөngөн Marija Jakovlevnaqta mooqumun vasa turqandaj таasir qьlaңandьqтан, al өзynyn var-dьq kyjkelektenyyleryn, kyjyttөryn unutup, көnyldyy volur qala turqan.

Qandajdьr bir kuny, Çuxraj elektrostantsijasьnн qoroosunda, qatar yjulьp qojulqan otundardьn ara-sьnda Pavkanь toqtotup, kylыmsyredy da:

— Eneñ seni muştaşuunu çaqşь көrөt, dejt. „Al menin — qorozdoј uruşqaаqьm“ dejt. Cьnь uşul?— деп suradь, çana ьгаазь volur kylyp çiberdi.— Çal-рь aјqanda uruşuunun zьjanь çoq, viroq kimdi uruşqta, çana emne ucyn uruu kerektigin qana bilyy kerek.

Pavka, Çuxrajдын өзүнөн кылгөнүн, çе сьндар айтқаньн тушунвөстөн, çоор çайтарды.

— Мен çөну çоқ уруçраjm, ar çасан сьндьд усун уруçам. Çухraj кyтpөгөн çерден sunuç қылды:

— Qaalajsьньв, men seni сьндар соçуçууçа уj-төтөjyn? Pavka таңьрар аçа çарады.

— Qandaj al — сьндар соçуçуу?

— Мьна, ань көгөрсунь.

Çана Pavka anglijальд воксь çөnyндө биринци çьс-çаça лексийань уçту.

Bul ilim, Pavkaçа çeңil берilgen çоқ, viроқ al ань çақсь өздөçtyрду. Al Çухraj муçtum менен urçан-да çьдьььр, есен çолу көмөлөнур кетти, viроқ тьрьç çана сьдатмçаj уjрөncyк volur сьçты.

Pavka ьсьд кyндөрдyn биринде, Klimkanьн çаньнан çайтьр kelip, çьлууçа iç тава албай уjдө beкер oçуrçан-дан kijin, уjдyn arçасьндаçь вaçтын вурçуна сальнçаң çарool уjynун төвөсүнө — өзynун çақтьрçаң orduna сьçтаçсь volду. Qoroо arçьлуу өчур, вaçça кирди, çана таçтаjдан çасалçаң çарool уjynө çetkenden kijin, terkicteri менен соçуçуна сьçты. Çарool уjynун уsty-нө сальньр туçкөн алса вутаçтарьньн arасьнан суу-лur өткөндөн kijin, сачьрдын ortosunda, кynөстөр çатть.

Bul çарool уjynун бир çаçь Leçcinskijлердин вaçь çаçça çарajт. Eger аньн çetine çetip çарасаң, Leç-cinskijлердин вaрдьд вaçь, çана уjдyn бир çаçь кө-гynет. Pavka вaçьн çоçтoру көтөчур çарады, çана çороонун koljaska турçаң вельгуньн көрду. Leçcinskij-лерге çайлаçқан nemis lejtenantьньн dençigi өз na-calniginin kijimдерin çotka менен tazalap çatat. Pavka al lejtenantь төроонун darbazasьньн тувynөн есен çьлу көргөн volуcu.

Al вaсьгaaç воjлуу, çьзы вettyу, çьрçьлçаң kici-nekej муруттуу, көз аjнекцен çана козьгoду çьлть-раç çаркецен volуcu. Pavka, аньн terezesi вaçça çарар турçаң çарталдаçь вөlmөдө турçаңньн вилет, çана бул вөlmө çарool уjдyn уstyнен çараçанда да көгynөт.

Мьна азьр lejtenant stol çаньнда oçурат, бирдеме çазьр çatat. Andan kijin al çазçаң çаçазьн альр, сьдььр кетти. Çолундаçь çатын dençikke берди да, көсөгө сьçа турçаң kicine еçikke çарaj вaçтын icin-degi çол менен кетти. Al өргөн вөsedkanьн çаньна тоçтоду — al anda kim менен dir syjлөçур çatat. Be-sedkadan Nelli Leçcinskaja сьçты. Lejtenant ань çол-туçтар альр еçikti çарaj çөнөдү, çана екөө тең кө-сөгө сьçьр кетишти.

Mунун вaарьн Pavka вaççар oçурду. Al emi уçтоо-çо çамьньр турду ele, dençik lejtenantьн вөlmө-сүнө кирди да, mundirdi ilip çоçур, вaçть çараçаң terezени асьр çоçду. Çана вөlmөнү çьььçьтьрь, еçikti çаар сьçьр кетти. Pavka oçол ele минутта аньн at-çапаньн çаньнда турçаңньн көрду.

Асьр terezeden Pavkaçа вөlmөнун ici вьт көгy-нур турат. Stol уstyндө çандаjдьр çайьçтар çана даçь бир нерсе çьлтьрар çatat.

Pavka сьдaмсьз çьзьçьсьнууçа берilip, çарool уjynун төвөсүнөн арьньн çана алсаçа, andan Leç-cinskijлердин вaçьна туçты. Byçyлур, бир несе çолу атаçаңдан kijin al асьр terezеге çetti, çана вөl-mөнун icin çарады. Stol уstyндө аскер ilgici çана çавь менен on eki atar sonun „manixer“ тарапса-сь çatat.

Pavkanьн demi çьstala туçты. Аньн icинде бир ne-

sen minut kyryşy boldu, biroq seksiz saatlyqqa berilip, terezeden sozulup, taransa qabyñ aldъ çana, anъñ icinen çapъ qara taransañ suurup aldъ da, baqqa sekirip tuşty. Tereveline qarapъ, taransañ aqyññ cöntökke urdu çana baq arqyluu alcaşta qaraj suraşady. Majmьldan veter tezinen çoştoru surqar cъaşp, Pavka art çaşyna qarandy. Denşik at vaşuucu menen çajbaraqat syjleşyp çatat. Baqta çmçьttьq... Pavka qarool yjdyn ustynөн çerge tyşyp, yjynө qaraj çygyrды.

Eneşi aşqanada tamaq menen arp uruşup çatat, çana Pavkaşta vurulup da qaraj çaq.

Pavka sandьqtyn arqasьnda çatqan çyryşekty alyp, cöntөгynө saldъ, aildirvesten eşikke cъqtъ, baq arqyluu surqar vaşp, tamdъ aşp tuşty, çana toqojto vара turqan çolqo kez keldi. Butqa qatuu çojulaşqan taransañ, çolu menen qarmar alyp, kycynyn vardьşь menen urap çatqan eski kirpic zavoduna qaraj suraşady.

Buttarъ çerge araş-araş tijip, qulaqtaryññ çаныnan şamal zuuldaş baştady.

Eski kirpic zavodunun çаныnda tьnstьq. Kee bir çerlerde qular tuşken cъaşac төvelө, todoş volup yjlyp çatqan sьnyq kirpictөр, çana talqanlanyp vара çatqan kyjdyryucu meşter alda qandaj çajşьruu tuudurat. Mьndaşьññ vardьşьñ otoo cөptөр vasqan. Keede yc dos şana mьnda ojnooşto kelişet. Pavka mьnda, uurdalaşqan vujumdardь çaşьruuşta çaramduu көp çerlerdi vilet.

Uraşqan meşke cъaşp, al saqtьq menen eki çaşyna qarandy, biroq çoldo eckim көrynөёjt. Qarajşьlar aqyññ şuuldaş, çeñil şamal çoldoştu canđь

vurşalantьp көtөret. Avadan avdan kyctyy qaramaş çьtъ kelet.

Pavka çyryşekke orolaşqan taransañ meştin eñ tyvynө, bir vurçqa çojdu da, anъñ ustynө eski kirpictөrdi yjdy. Andan cьqqandan kijin, eski meşke kire turqan çoldu kirpictөр menen bekitti, çojulaşqan kirpictөrdi belgiler aldъ çana çolqo cъaşp, çajta aqyññ çajtp ketti. Tizeleri azyraaq çaltьrajt.

„Bul iş emne menen aytөр eken“ — dep oşlojt al, çana çyryşy qandajdь sьzьlyp, өjkөлүp çьstalat.

Al yjynө varuudan murda, elektrostantsijaşta ketti. Saqşьdan acqьctъ aldъ, çana dvigatelderдин vөlmeşynө kire turqan eşikti actъ. Ava bergicti tazalaşqanda da, çazanşta suu tolturşqanda da, otun çaşp çivergende da:

„Leşcinskijlerдин dacasьnda azyr emne volup çatat eken“ — dep oşlondu.

Kijincereek, saat on birlerde, Pavkanьñ çаныna Çuxraj kirip, anь çorooşto saqşьp cъaşady da:

— Silerde vugyn emne ycyn tintyy boldu? — dep aqyññ surady.

Pavka cocup, selt etip ketti.

— Qandaj tintyy?

Çuxraj bir az tim turşqandan kijin:

— Qandaj volso da çaqşь iş emes. Alar emne izdegenin sen vilеjsiñbi? — dep çoşup çojdu.

Alardьñ emne izdegenderin Pavka çaqşь vilet, biroq taransañ uurdoo çөnynde Çuxrajşta ajtuuşta al vatьna alşan çoq. Al cocuşqanьnan titlirep:

— Artjomdu çamaşьь? — dep surady.

— Ec kimdi çamaşqan çoq, biroq yjdyn tьmtьra-qajьñ cъaşarьp taştaşь.

Bul sözdərdən kijin Pavka bir az çandana tuştu, viroq anın soocuqandıqı daqı ele vutkən çoq. Bir qanca minut alar özdəryncə emnenidir ojlouştu. Birəe tintuynun səvəvin bile turup, anın natijçası tuuralu kejidı, ekincisi — anın səvəvin biləej, andan qoor sanadı.

„Şajtan vileai alardı, valkim alar men tuuralu bir demeni sezişkendir. Artjom men tuuralu ec nerse bilvejt, volboso emne ucun anı tintiştı? Saqıbraaq voluu kerek“ — der ojloodu Çuxraj.

Alardıñ ekөө teñ uncuqpastan öz işterine ketiştı. Leşcinskijlerdin yjunde cındar ele coñ dyrvələñ boldu.

Lejtenant tarancanın çoqtuqun köyup, denşikti saqırdı; tarancanın çoqlolajonun bilgenden kijin adatta adeptyu, toqtoo çyruycy lejtenant, vardıq kucy menen ajlandırtı, denşiktin qulaq tyvunə qojur çıverdi; denşik bul soquudan sendirektej tyşyp askerlerce sozulup turdu, çana ajırtıuluqtan közdəryñ qvıñdatırtı, daqı emne vologun mojun sunup, kutyrturdu.

Tuşunyk ucun saqırdıqan advokat ajran tañ qaldı, çana anın yjunde uşundaj kənylsyz iş volajonduqu ucun lejtenanttan kecirim surandı.

Alardıñ icinde volajon Viktor Leşcinskij, tarancanın qoşular, kəvuncə zəkyrt Pavel Korcagindin uırdaş mımdyndygyn atasına vildirdi. Viktorun atası uulunun pikirin şaşılrtı-şaşılrtı lejtenantqa tyşyndyre vaştadı, lejtenant volso tintyy çasatuu ucun oşol zamatta ele kişilerdi saqıruoja qoştı.

Tintyy ec qandaj natijça vergen çoq. Tarancanın çoqloluşu çənyndəgy oquja, Pavkanı „uşundaj qor-

çunuçtuu işter daqı kee bir uvaqta tıñc ele vutol eken ee“, degen oşo keltirdi.

УСУНУ ВӨЛҮМ

Tonja asıq terezenin çanında turat. Al özıne taanış çana saqın vaqqa, vıdırtı menen çalvıraqtarı çelvırep turajın, vaqı tegerektej əskən, vıjık, sın duu terekterge kənylsyzdənyrt qarajt. Çana anın bul tuuqan — əskən çajın bir çıl kərvəj turajandıqına işengisi kelvejt. Bu vala saqınan taanış çerlerdin vaartın al kecee ele taştart ketip, vıgyn erte menenki rojezd menen qajta kelgenindej kərynet.

Mında ec nerse özgərgen emes: vajaqı ele tegiz qırdıqan malına çıdactarı, eki çartarına enesi çartara turajın „anjutanın kəvcələry“ degen gılder tigilgen ele qalıvında. Geometrilik tyz çoldor oşol. Vaqısaqlardıñ vardıqı taza çana kərkəm. Vardıq nersede vilimdyu lesovoddun səer iştej turajın qolu kərynet: Çana mına bul tyrdyy çartı qaraj sozulajın, cıjmelengen çoldor Tonjağa qandajdırt bir muñduuluqtu elestetet.

Tonja oqulup vıte elek romanın aldı da, verandajta cısa turajın eşikti actı, vasqıc vojlor vaqqa tuştı, vololajon kicine eşikti vutu menen tyrtırtı çıverdi, çana vodokacka çanındaqı, stantsija kəlcəsyne qaraj aqırtın vasırt ketti.

Kəryrəcəny ətırt, çolajı cırtı. Çol alleja sıjajıtuu ele. Oñ çaqta aq çana qara tal menen qurcalajın kelce. Sol çaqta toqoj.

Al kəvcələrgə, qacandırt bir uvaqta taş-cısağara turajın çerge varmaqı boldu ele, viroq tətən çartısa kəlcənyñ çəeginen qajırtmaqırtın savın köyup, toqtor qaldı.

— Emnege taqıldajsız? Andaj qılqanda valıqtın vaar qasır ketrejsi, — dedi.

Çana al qızdın mazaqtar, qordop ajtqan:

— Alar ecaq ele, sizdin kevetenizdi kergende ele qasır çotqoluşqan. Kyndyz da valıq qarmajı? Ex, siz, valıqçs şortekel — degen sözderyn uqtu.

Bul emi ader saqtoonu ojqoqon Pavka ucyn cekten tışqar völdu. Al ordunan turdu, ar bir acusuu kelgen ubaqtaqıdaj volup, şarkesin mañdajına va-sa kijdi, çana eñ nazik sözderdy tandar-tandar:

— Siz, qarındaş, vara çatqan çolunuzdan qalva-saqız, çaqşıraaq volor ele, — dedi.

Tonjanın közderi azyraaq qıysla tuşty, çılmajuu-dan ucqundanır ketti.

— Çe men sizge tosqoolduq qıysr çatamı?

Emi anın sözderinde şıldıñdar kılıy çoq, anın orduna qandajır dostuq, çaraşuunu qaalaqandıq var ele. Çana al, alda qajdan kelip cıqqan bul „qarındaşqa“ oroj söz ajtuuşqa qamınqan Pavkanın acusun daroo tarqattı. Al:

— Mejli qaalasañız, otura beriñiz. Men orundu qızqanvajm, — dedi çana, orduna oturup, qajtadan qalqıqıcsqa qaradı. Çir suunun astındaqı çıraqca çaqındaqan, emi qajırmaq tamırqa ilingeni acıq. Pavka anı tartır qarooşo vatınqan çoq.

„Eger ilingen volso, anı tartır ala alvajsın. Mıñdan qızdın kılery belgilyu. Eñ qur degende ketseci“.

Biroq Tonja, vuyılgen, azyraaq termelip turqan taldın vutaqına oturup, kitevin aldına qojdu, çana özün uşuncalıq çaqırğvaj qarş alqan, azyr vile turup ele qalptan etiver qılmaqsan volqon, eti kynge kuygen, qara közduy oroj valanı vajqar tura vaştadı.

Kyzydyşy çarçyşyp çatqan suunum ystynda eles-
tegen qazdın kölekesy Pavkacı en çaqşy körynöt.
Al kitesin aqıjt, Pavka bolso çepün tamaryna illi-
gen çarçymaşın aqırından tartat. Qalqışyç cumat,
qıl çarçymaşy azulatı.

„Illigen eksenin, çarçyşy tıjır“ — dep aqıjt al,
çarçyşy çarap suunum icinen kylyp turğan kezderdy
keret.

Vodokacınamın çamandışy köpyroş arqylıu eti-
çaq çigit — çimnazınamın çafnet kläsında oquucular
eşty. Anın sinse — çylım çaqşy çarçymaşy saıın
çarmaçan, çozum kelleştirip papiros tıştegen — depo-
malnıj, ingener Suxarkonun balas, aq çactıu, aq
kırpıktyy, aeti çepitilıy, mektepke atalğanındaj
„çar Şurka“. Anın çamandışy — Viktor Leçinskij,
ıy azıluu erke çigit.

Suxarko, Viktorçy çamandışy çarçyşy, közym çarçyşy:

— Bul çyeyençej qız, mındaj qız çarçyşy çarçyşy,
dep ayılj aqıtdı. İgenin mında çarçyşy çarçyşy
çarçyşy — kıl qız. Kızdıe aıtınçy kıltaç aqıjt, çamandışy
atınyñ çarçyşy kıltaç, Anın atıny mında çarçyşy
çarçyşy. Bul qız mında çarçyşy çarçyşy illiç menen
çarçyşy. İy kyly mında çarçyşy çarçyşy çarçyşy
çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy. İmçy çarçyşy çarçyşy
çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy
çarçyşy çarçyşy çarçyşy. Al çyçy! Naldonçon dıçarçyşy
çarçyşy çarçyşy çarçyşy.

çarçyşy çarçyşy çarçyşy.

— Çarçyşy çarçyşy çarçyşy? — dep çarçyşy.

Suxarko, mında çarçyşy çarçyşy.

— Dıçarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy.

çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy.

daj iş adegende arqacın uşundaj bolot. Mındaj iş
menin vaşymdan dalaj ötkön. Bilesiñai, uvara vol-
çum kelset, — uzaq çyryuğö, dalaj çerdi taptoço
tuura kelet. Vaşynan çarçyşy, remonnta işteçylör-
dyn vaşyña kecinde vaşyñ da, yc somço orton
qoldoj suluunu tandap alasın, çen ele şilekejin
aqtat. Ec bir nazdanır turuu çoq. Biz Valka Tixo-
nov menen vaşır turavız. Sen tigi çoldun ustasın
bilesiñai?

Viktor çyirkenip, çarçyşy çarçyşy.

— Sen uşundaj volçanc işterge çarçyşy, Şura?
Şura papirosun çajnar-çajnar, tykyrdy çana ma-
zıçarçyşy çarçyşy çarçyşy:

— Körcy, çandaj taza, kynöesyzdygyn. Bileviz
emne çarçyşy çyrgönyñerdy!

Viktor anın sözyn volçy:

— Sen munu menen meni taanyştyrasıñay? —
dep suradı.

— Alvette, çyr tezireek, ketip çarçyşy vaşaly.
Keçee anın özy vaşyç çarçyşy çyrgöñ volucu.

Dostor Tonjanın çarçyşy çarçyşy. Suxarko
oçunan papirosun alır, çarçyşy çarçyşy menen
çyrylyp, amandıaşy.

— Amansızay, mademuzel Tamanova! Vaşyç çar-
çyşy çarçyşy?

— Çoq, çandaj çarçyşy çarçyşy çarçyşy çarçyşy
çarçyşy, — dedi Tonja.

Suxarko, Viktorçun çolunan çarçyşy, aşıçy:

— Siler taanyş emes volsoçor kerek? — dedi —
Menin dosum, Viktor Leçinskij.

Viktor ujala tyşyr, Tonjaçy çolun verdi. Suxarko
sözdy ulantır çyryuğö çarçyşy:

— Men qajьrmaqьmdь ala kelgenim çoq ele, — dedi Tonja.

— Men azьr daqь virди aьp kelem, — dedi Suxarko, çana ketyugə aşьqtь. — Siz meniki menen qarmaj turuğuz, men daroo aьp kelem.

Al Viktoro Tonja menen taanьştьramьn, degen uvadasьn orundadь da, alardьn ekəon çalqьz qalьtuuqa nijet qьldь.

— Çoq, viz tosqoolduq qьlarvьz, mьnda azьr qarmar çatat, — dedi Tonja.

— Kimgе tosqoolduq qьlasьz? — A, mьna vuqavь? — dedi Suxarko, al qaraqandьn çanьnda oturqan Pavkanь emi ele kərdy. Oo, men anь ajt-vujt degence ele quur сьtaram.

Tonja anь toqtotur qalqanca volqon çoq. Al valьq qarmar oturqan Pavkanьn çanьna tuşur vardь.

— Daroo qajьrmaqьndь çьjna, — dedi al Pavkaqь. Pavka çaj varaqat qajьrmaqьn salьp qojur otura vergenin kəyur, — çana, vatьraaq, vatьraaq — dedi.

Pavka vaşьn kəterdy, ec qandaj çaqьvьqьtь uvada qьlvaj turqan qaraş menen Suxarkoqь qaradь.

— Sen aqьvьnьraaq! Emne, eerdinđi şalьpdatasьn?

Suxarko qьzarьp-tatarьp:

— Emne-e-e? Sen daqь səz qajьrqtan volosuq, keşigi çoq salraqaj! Çoqol — ket mьndan! — dedi da, səelçan salьnqtan qalaj qutunu vutu menen qatuu teep çiverdi. Qalaj qutu avada bir necen çolu alasalьp vağьr, suuqa tuşty. Suunun casьrandьlarь Tonjanьn vetine kelip tijdi.

— Suxarko, ujat emespi sizge! — dedi Tonja.

Pavka ordunan ьqtьp turdu. Al Suxarkonun — Artjom iştəj turqan depo nacalniginin uulu ekenin vile turqan. Egerde Pavka azьr anьn şalьpьq oozun qançalata qojso, al atasьna arьzdanat, çana vul iş şeksiz Artjomqьo çetet. Daroo ele ec aluudan Pavkanь toqtotur qalqan virden bir sever uşul volucu.

Suxarko, Paveldin azьr muştар çivere turqanьn sezir, ilegri umtuldu, çana suunun çeeğinde turqan Pavkanьn kəkyrəgynən arь eki qolu menen tyrtyp çiverdi. Pavka qoldorun silkip çiverip, çajpalđь, viroq çьştьvbastan turup qaldь.

Suxarko Pavkadan eki çaş con, çana al birinci uruşcaaq, cataq vala volur ataқ alqan.

Pavka emi, mьndaj kəkyrəkkə çegenden kijin, savьrduuluqtun taqьr çoşottu.

— A, oşondojsul Me, keregindi all — al daroo şiltənip, Suxarkonu çaaq talaştьra qojur qaldь. Anan, aqь esine kelyugə da erik vevəsten, gimnazija formasьndaqь kurtkasьnan qarmar aьp, əzynə qaraj tarttь, çana suunu kəzdəj syjredy.

Suxarko, şьmьn çana çьltьraqtan vatinkesin сьlar, tizesinen suuda turqan vojdon, Pavkanьn qoldorunan kucunyn vardьqь menen voşonuuqa tьştь. Pavka, gimnazisti suuqa tyrtyp çiverip, əzy çeekke sekirip сьqtь.

Quturunqtan Suxarko, Pavkanь tьtьp taştooqьo dajar volur, anьn arqasьnan çulundu.

Pavka çeekke сьqtьp, arьnən çurqatqan Suxarkoqьo qaraj tez vurulur aldь, çana:

„Salmaq sol vutqa, oç çaqь bir az vugylyp çana vardьq kuctyу çьjnaqtan — dep ojlor aldь. — Qol

menen şana emes, ıldıjtan ıjde qaraj, eektin astın
vytyn kœdœn menen soıjuu kerek".

Raaazl.

Tışter qısbıraj tuşty. Suxarko eeginin avdan oogu-
şanşnan sıdaj alvaj sıdşır, qoldorun dajşnı ıoq
vulşaladı da, vytyn kœdœny menen suuşa şalr
etir şıdşılır tuşty.

Şeektegi Tonja œzyn œzy tıja alvaj qatqırır
şıverdi.

— Azamat, azamat! — dedi al, qoldorun caar. —
Bul ed sonun!

Pavka qajırmaqşn savşn ketœrdu şana tamırşta
ilingen şipti yzur alır, ıolşo ırşır sıqtı.

Ketip vara çatqanda al Viktordun Tonjaşta:

— Bul ed çaman mitaam zœkyr Pavka Korca-
gin — dep ajtqanşn uqtu.

Stantsijada tşnıcsızdıq vaştaldı. Temir ıolcular-
dşn iş taştaj vaştooloru tuuralu ıoldordœn qavar
alındı. Qoşşu coş stantsijadaş depœ ıumuşcularş
topolon sıdşarşqan. Nemister yndœe qatşazdarşn
taşşuda çek qılır, eki maşinsti qamaqqa alışırtır.
Qıştaqtaş rekvizitsijalar ¹ şana pomeşikterdin œz
şerlerine qajtuularş, qıştaq menen vajlanışşan ıu-
muşcular arasşnda ed zor naarazşlşq şana acuu
tuudurdu.

Getman ² saqşılarnşn qatşılarnş tuşuqtardşn
arqasşnan tuřkœn ıoq. Gubernijada partizandar qıj-
mşl vaştaldı. Alardşn otrjadşnşn sanş azır oşşo

¹ Rekvizitsija — mamleket taravşnan belgilengen tœmonky
vaa menen zordœp aluu.

² Getman — Ukrainanş vashır kirgen nemister şana
Ukraina gvardijacsılarnş taravşnan qojulqan asker vaşcsı.

şaqşn esepetelet. Al otrjaddardı volşevikter ujuş-
turuşşan.

Bul kynderœe çuxraj tşnctıqtı taqır eskergen
ıoq. Al şaarda turşandan veri qaraj tolşon iş qıl-
dı. Temir ıol ıumuşcularşnşn kœvy menen taa-
nıştı, şaştar coşşula turşan kecelerde völdu, şana
depo slesarlarş menen taqtaj tilyuşylœrdœn mırqtı vır
top ujuşturdu. Artjomdu da sşnar kœrmœkcy völdu.
Anşn, Artjom volşevikterdin işine şana partijaşta
qandaj qarajt, degen surœosuna, taza slesar aşta:

— Bilesişvi Fjodor, men vul partijalar řœnyndœ
ancalşq tuřşynœ alvajm, — dep ıoor qajtardı. — Biroq
çardam qılıuşta, eger kerek volso, men ar qacan
dajarmşn. Menden çardam kyte alasşn.

Fjodor uşunu menen da alımsşndı — antkeni al
Artjomdun œz kişilerinen ekenin şana ajtqanşn
orundaj turşanşn vilyuşy. „Partijaşta kiryyœe ali
uvaqtı volo elek kœrynœt. Zşjan ıoq, azır uvaqtı
uşundaj, darœœ tuşşynır alar“ — dep ojşlodu matros.

Fjodor elektrostantsijadan depœdœşu işke kirdi.
Andaşı iş şenşlireek volso da, al temir ıoldœn ovoco
volucu.

Temir ıoldœşu qıjımş œœe coğ volucu. Nemister
Ukrainadan talar alşşandardşn vardışşn: qaravuu-
daj, vuudaj, maldardı şana vaşqalarşn... miç-min
vagondœp Germanijaşta alır ketip şatıştı.

Getman saqşılarnş kytœœen çerden stantsijadaşta
telegrafist Ponomarenkonu qolşo alıştı. Anş komen-
dantskişde aşavaj terkileşti, şana al Artjomdun depo-
dœşu ıoldœşu Roman Sidorenkonun agitatsijaş
tuuralu ajtır vergen kœrynœt.

Romandı qolşo aluu yşyn ıumuş uvaşşnda eki

nemis çana getmansь — stantsija komendantьнын çar-damcьсь keldi. Getmansь, Roman iştej turğan vers-tatkanьн çanьna kelip ec bir söz aйтpastan, anь çamcь менен bet talaştьra tartьp qaldь.

— Çыг, svoloc, vizdin arqavьzdan! Anь-mununu anda syjleşövyz, — dedi al. Çana çijrkenerlik tys менен, slesardьн çeninen tartьtь. — Sen anda var-çandan kijin ygyttөj vaştaarsьn.

Qonşu tiskada iştep çatqan Artjom ögөesyn taştadь, vytyн соң көөдөny менен getmansьда qaraj attadь, çana taşqьndар cьqqan acuusun toqtotuuda тыгьыр:

— Uruuda qandaj vaatьrcьььq qьlasьn sen, — it! — dep kirkiredi. Getmansь, tarancasьнын qavьn acьp, kijin ketenciktedi. Voju çarьs qьsqa vuttuu nemis çazь ştiktyu oor мыльтьдьн ijninen aьp, zat-voron şьldьrattь. Bir attaçanda ele atuuça dajar-danьp;

— Xalt! ¹ — dep yyp qojdu.

Uzun vojluu slesar, vul quurçuctaj kicinekej sol-dattьn aldьnda emne qьlarьn vilьej alsьzdanьp, arçasьz turup qaldь.

Eкөөny тең aьp ketişti. Bir saattan kijin Artjomdu cьçarьp çiverişti, Romandь volso vagaç podvalьna çaar qojuştu.

On minuttan kijin depodo ec kim iştevej qaldь. Depo çumuşcularь stantsija vaşьna соçuluştu. Alar-да vaşqa çumuşcular, strelocnikter, material sklady-нын çumuşcularь qoşuldu. Vaatьnьн acuusu avьdan taşьdjan volucu. Kimdir birөө, Roman менен Pono-marenkonu voçotuunu talар qььp yndөө da çazdjan.

¹ Xalt — nemisce qarmal degen söz.

Bir top saqьclar менен çygyyp kelgen getman-сь, tarancasьн bulçar-bulçar:

— Eger işke varvaj turğan volsoçor, azьr vaarь-çardь qamaqqa aлаvьz. Kee birөөндөdy dubalçь da taqajьz, — dep vaqьrçandan kijin, acuilanuu oço veter kycөj tyştu.

Biroq qьcьгь çajnaçjan çumuşculardьн qьjqьгьq-tarь anь stantsijaда ketyuge arçasьz qьldь. Şaardan, stantsija komendantь taravьnan saqььlçjan soldattar, çьq tolçjon çyk avtomovilderi taş çol менен qujun-datьp kele çatьştь.

Çumuşcular çygyryçyp, yjlerьne tarqaj vaştaştь. Çumuştan vaarь ketişti, al tygyl stantsijanьн deçur-nyь da qalçjan çoq. Çuxrajdьн emgegi өз taasirin qьldь. Bul stantsijadaşь birinci çolqu көpçylyk cьaştьşь volucu.

Nemister vokzaldьn perçonuna oor pulemjot qo-juştu. Al uucunun itindej volup saq turat. Anьн çanьnda cөk tyştup, tutqasьna qolun qojup, nemis kapraь oturat.

Vokzalda çan qalvadь.

Tyn icinde çamoolor vaştaldь. Artjomdu da qolço aьştь. Çuxraj yjьne tьnөvөгөndyктөн, anь тава aьşqandarь çoq.

Alardьn vardьşьn eң соң tovar pakçauzuna ¹ соçultuştu dө, çumuşqa qajtuu, çe соçuş — talaa sotu, degen ultimatumdu ² aldьlarьna qojuştu.

Bul tarmaqtaşь temir çolculardьn vardьşь deerlik iş-taştaştь. Sutka icinde bir daşь pojezd өtkөн çoq, мындан çyz saqьгьm ьraaqььqta, çoldu yzçөн çana

¹ Çampa.

² Aqьrçь talар.

Bruzçak tenderde oturğan nemis soldatına көз қызуу менен қарап алып:

— Ваған тақтар, паровоздон қасиу керек — деп сунуғ қылды.

— Мен дақъ ушндай ојлојм. — деди Артјом, — віроқ тьна вул сәлекет қана биздин арқавызда қо-қирајыр турат.

Bruzçak terezeden вағын сьағары:

— Оова, — деп созур, дајынсыз ајтыр қойду.

Politovskij, Артјомға қағын келіп, зьавғадь:

— Bizge vulardь альр вагуу қағавайт, тығуна-сунду? Anda соқуғ волур қатат, партизандар қолду вузуғқан. Biz вул иттерди қеткірсек, вулағ аларды дароо қьғыр тақтайт. Bilesinъи, уulum, мен радьға ува-қьндақъ іш тақтоодо да тағыдан емесмін. Қана азыр да тағыбайм. Eger өзүвиздуқулерды қьрдыуу усун альр varsaқ, anda елгөңсө зьерменде волобуз. Паровоз бригадасы тақтар қақыр кетіспедіи. Қан-дағынан кецішти да, қақыр кетішти, азаматтар. Bizge ројездь альр вагуу тағыр қағавайт. Sen қандај дејсин?

— Мен маақулmun, віроқ аваке, тьна munu эмне қылу керек? — деди Артјом, қана көзы менен сол-даты кersetty.

Маşинист қавақьн вьркөды, маңдај терин кенди вулась менен аарьды, қана қьйн сурооғо қоор тавууға умыт қьлақандај волур, қьзаратан көздерү менен monometrge қағарды.

Андан асууланьр, толуқ умытсыздык менен сөгу-нур алды.

Артјом сајнектин оозунан суу іcti. Alардын екөө тең бир қана нерсе тууралу ојлошту, віроқ бирөө да вақтар ајтууға ватына алаған қоғ. Артјом, Қухрајдын:

— Sen, tuuqanym, bolşevikter partijasyna çana kommunistik idejasy qandajca qarajsyn? — der suraqtanyn çana özynyn aqja:

— Çardam qyluuqta men arqacan dajarmyn. Menden çardam kyte alasyn, — degen çoovun esine tuşyrdy.

„Çaqş çardam, çazalooculardy alyp baratqandan kijin“...

Politovskij, şajmandar çaçciginin ystynde vygylyp, Artjom menen çanaşa turqan vojunca, araq zorqto ajttı:

— Munun işin vytyryy kerek. Tuşynesünöy?

Artjom selt etip ketti. Politovskij tişterin qyşratyp, qoşup qojdu:

— Başqa cara çoq. Demdejbyz da, reguljator menen rıçagdy meşke taştajbyz, parovozdu varqan sajn aqyğndaj turqan çyryşke qojovuz çana özyvuz parovozdon tuşyp qalabyz. Artjom oor çykty iyninen alyp taştajqandaj volup,

— Maaqul — der qojdu, çana al Bruzçakty qaraj ijilip, qabyl alynqan cecimdi ajtıp verdi.

Bruzçak daroo çoor qajtarqan çoq. Alardyn ar kimisi eñ soñ qorqunuctuu işke vel vajlaqtan. Ar kimisinin yjunde vylesy var. Ajyğqca Politovskijdin vylesy kər volucu: anyn yjunde toqtuz çan qalqan Biroq vul askerlerdi çetkiyuge çaravaj turqandıqyn da ar kimisi tuşynet.

— Qantesin, men ırazymyn, — dedi Bruzçak, — viroq any kim... — Al Artjomqca belgiliy sezdy ajtıp vytyrgen çoq.

Artjom reguljatorundun çanında uvaralanyp çatqan qarbjaqta vuruldu, çana vizdin pikirge Bruzçak daqş qoşulat, degendej qylyp vaşyn ijkedi. Biroq cecilip

vytrögen masele menen arpuruşup, Politovskijge çaqylyraaq keldi.

— Biroq viz munu qandajca atqarabyz?

Qarbjı Artjomqca qarady:

— Sen vaşta. Sen eñ qarbyluubuzsun. Lom menen bir çolu domdor alsaq — iştin vytkeny. Qarbjı avdan tolqundanyp turat.

Artjom qavaqtyn vytkedy.

— Bul menin qolumdan kelbejt. Emnegedir qol keterybejt. Ojlor qarasañ, soldat ajyrtuu emes. Any da uşundaj qylyp ştiktin kyçy menen quup kelişken emespi.

Politovskijdin közdery çaltıraj tuşty.

— Ajyrtuu emes, dejsinbi? Biroq vizdi mında quup kelgendigi ucyn, viz daqş ajyrtuu emespiz qo. Çazalooculardy alyp vara çatrajbyzby. Bul ajyrsyzdar partizandardy atyşmaq, alar ajyrtuular... Ex sen, daqş vışa elek turvajsynı... Ajuudaj alduusun, viroq senden cıqtar maanı az turvajby...

Artjom lomdu qoluna alyp:

— Bolot emese, — der kirkiredi, viroq Politovskij şvırdar anyn sezyn veldy.

— Men alam, meniki çasa ketpejt. Sen kyrekty al daqş, kemyr taştoo ucyn tenderge cıqqyn. Eger ıqş kelse, anda nemisti kyrek menen çajlaarsyn. Men volsom kemyrdy majdalañ turqan kişi volup vatam.

Politovskijdin emne ajtqanyn tıdşar turqan Bruzçak vaşyn ijkedi:

— Tuura, qarbjı — dedi da reguljatorundun çanına vaşyp turdu.

Qyly çeeқты, kozıjoksuz sukna şapke kijgen

nemis, mьltьqьп eki wutunun arasьna qojur, tenderdin cetinde oturat, parovozdoqı cumuşcularoğa kez-kezde qarap qojur, sigara tartat.

Artjom çoqoquğa, komyr kyreöge cьqqanda, çasovoj ancalyq etiver qьlqan çoq. Andan kijin, Politovskij, tender cetindegi coğ kesek komyrlerdy bir çaqqa kyreö kerek degendej qьlp ьmdaşjandan kijin, al qarьşьp turbastan, tьmьn çaqqa, parovoz budkasьna kire turqan eşik çapьna keçty.

Çom menen ynsyz çana qatuu urup, nemistin vaşьn talqaloo, Artjom menen Bruzçaktь kujdyrgendej tağ qaltьrdь. Soldat eşiktin arasьna, myşektel tomlonur tuşty.

Kozьrjoksuz voz sukna şarke daroo qanqıa woldu. Temirge tijgen mьltьq şьqşьrap ketti.

Politovskij lomdu taştar:

— Bytty, — dep şьvьrdadь, çana, taramьşь tartьlqandaj wolur qьjşajьp, — emi viz ucun qajta ketuyge çol çoq, — dedi.

Yn yzyldy, wiroq wul waarьn waşьp turqan cьmçьrttьqtь çapьdan wuzur, oşol zamat ele qьjçьruuđa ajlandь.

— Reguljatordu wırap cьşar, woll — dep qьjçьrdь al. On minuttan kijin wardьq iş atqarьlp wıtty. Başqarqan adamь wolwoşon parovoz az-azdar çyryşun aqььndata wardь.

Çol wojundaşь cьşactardьn qara kьl^k^l^l^ery parovozdun çarьşь icine salmaq menen şana keterylyp kelip kirişet da, oşol ele zamatta kezsyz qarañqьl^q icine cumuşat. Parovozdun k^z^d^r^y, qarañqьl^qte teşir euyge tьmьşьp, anьn qalьñ toruna tyrtlyuşet, çana tyndyn bir nece on metirinin şana icine kire

alat. Parovoz ezyunyn eđ zoñqu kycun cьjnaşan şьjaqtanьp, demin warqan saşьn sejrektetip waratat. Artjom, art çaqta turqan Politovskijdin:

— Sekir, uulum! — degen sөzyn uqtu, çana tutqadan qolun woşondurdu. Zor k^e^d^e^n epkindin ilewi menen ilgeri ketti, çana buttarь çerge awdan qatuu tijdi.

Artjom bir, eki qadam curqar warьp, waşmaldaq atьp cьşьlp tuşty.

Parovozdun eki tepkicinen daşь eki k^e^l^e^k^e sekirdi.

Bruzçaktardьn yjynde konylsyzdyk ekyt syret, Serjoçkanьn enesi — Antonina Vasilijevna soñqu tert kyn icinde tartaqь endirep qaldь. Kujöesynen qavar çoq. Al anьn Korcagin çana Politovskijler menen birge rojezd brigadasьna alьnşanьn wilet. Kecer getman saqçylarьnan ucö kelip, anьn kujöesy tuuralu oroj çana odono sөzd^er menen suraq qьl^ş^t^ь, yjdyn tьmtьraqajьn cьşarьp tintişti.

Al alardьn sөzd^erynen qandajdyr bir çaravaşan iş iştelgenin azьraaq sezdi, çana saqçylar cьşьp ketkenden kijin, oor welgisizdik menen qьjnalşan aja, kujöesy tuuralu bir nerse wilyuny qaalar, Marija Jakovlevnaşa warajьncь dep, şalьn orundu.

Aşqanapь cьjьştьr çatqan ulu qьzь Valja, enesinin cьşьp wara çatqanьn keryp:

— Eneke, sen qajda warasьñ? — dep suradь.

Antonina Vasilijevna, qьzьna qarap alьp, çaştuu k^z^d^r^y menen çoor qajtardь:

— Korcaginderdikine warьp kelem. Balkim alardan atan tuuralu bir deme wilermin. Eger Serjoça

kelse ajt, al stantsijaqa, Polittovskijlerdikine vağır kelsin.

Аль, enesinin mojnunan qucaqtar, anь sep aldyruuqa tiledi:

— Sen qajtağva, eneke, — dep eşikke dejre uzata keldi.

Marija Jakovlevna, Antonina Vasilijevna ar ubaqtağdaj ele asьq cьraj menen qarğь aldь. Alar eköө teğ bir-birinen qandaj volso da çaqь qavar kytyşken eken, viroq birinci sözdөrdөн kijin ele alardьn bul ymyttөry çoqqo cьqtь.

Korcaginderdikinde da tyny menen tintyy boldu. Artjomdu izdeşti. Marija Jakovlevnaqa, uulu keleri menen komendaturaqa qavar qьluuqa vujrup ketişti.

Korcagine tyn icinde patruldar kelgende avdan qorqtu. Al yjde özy ele volup, Pavel volso, ar ubaqtağdaj tyny menen elektrostantsijada iştej turqan.

Pavka erten menen qajttь. Al enesinin, tynky tintyy çana Artjomdu izdegenderi tuuralu aıtqandarьn uqqandan kijin, aqasь tuuralu avdan qatuu, vytkyl çanь menen kejjigendigin sezdi. Mynөzdөry-nyn birdej volvoçonduqtarьna çana Artjomdun suzduçuna qaravastan, eki tuuqan bir-birin avdan çaqşь köryşө turqan. Bul öz ara çarija qььnvaçan kyctyy muxavbat volucu, çana Pavka, eger aqasьna kerek volso, al ycyn ec bir şektenbesten vardьq nerseni iştoөгө dajardьqьn ajdan anьq tyşyndy.

Al, es alьp oturbastan ele, depoçto, Çuxrajdь tavuuqa curqadь, viroq anь tarqan çoq; ketkender çölynde taanьş çumuşculardan suraşьp, alьmьnarььq bir deme vile alqan çoq. Maşinist Polittovskijlerdin yj-vьlөsy da ec nerse vilөejt eken. Pavka

qoroodo Boristi, Polittovskijlerdin eң kici uulun uc-rattь. Andan, tynde alarda da tintyy volçonun uqtu. Atasьn izdeşken eken.

Oşonetip, Pavka ec nersenin daregin vile albastan enesinin çanьna qajtьp keldi, carcar kerevetke cьqtьldь, çana oşol minutta ele tьncsьz ujquqa ketti-

Eşikti qaqqanda Valja vurulup qaradь.

— Kim bul? — dedi çana ilğicti asьp vөrdi. Asьlçan eşikten Klimkanьn ujalanaçan sarь casь kögundy. Al avdan qatuu curqaçan volso kerek, qьzağьp, çana çygyryyden entigip keldi.

— Eneğ yjdevy? — dep suradь al Valjadan.

— Çoq, cьqtьp ketti.

— Qajda ketti?

— Corcaginderdikine ketse kerek, — dedi Valja, çana çygyrup cьqtьp ketyyge dajar turqan Klimkanьn çeñinen qarmadь.

Klimka qьzqa eki oçluu volup qaradь.

— Çөн ele, vilesinьi, menin anda çumuşum var ele Valja, Klimkanьn qьcььna tijdi:

— Qandaj iş? — Çana al vujruq vergen dovuş menen komandovajt qьla vaştadь: — vol emi ajt vatьraq, kyğөн ajuu ajt emi, emne tьncsa qьjna,şьn!

Klimka vardьq saqtanuulardь, Çuxrajdьn qattь Antonina Vasilijevnanьn özyne çana ver degen qatuu vujruqun da unuttu çana çentegynөн vudalanьp vytkөн qaqazdьn bir vөlygyn cьqtarьp, qьzqa qarmattь. Al, Serjoçanьn bul aqşьmaq cactuu qarьndaşьna qattь vermejinse cьdaj alqan çoq, antkeni sarь cactuu Klimka bul sonun qьzqa qarata volçon

mamillesin özy da çaqşylar tyşyñe alvaj turşan. Сындығында, сирини çaq aşmançy, Serjoçanbñ çarñdaşbñ çaqtyrşanbñ, özyñe-özy aýtpr vere albas ele. Al çaqazdy verdi, çyz anp daroo oqur çyqty:

Çymbatuu Tonjal Qam - çebe. Ваарь çaqşy. Aman — esen. Çaqbñ arada vaarbn da vilersin. Bar-dybşy çaqşy ekenin vaşqalarşya da aýt, çajşyñbş-pasbñ. Qattb çoşot. Zahar.

Valja qattb oqur çyqşyr, Klimkaşya çarmaşty.

— Kyreñ ajuu, sadaşya, çajdan aldbyñ munu? Aýt, çajdan aldbyñ iñni butuu ajuu valasb? — çana al çaşylşan Klimkanb albnbn vardybşynca çydetty, Klimka ekinci çatalbq iştpr taştaşanbñ özy da sez-vej qaldy.

— Munu maşya stantsijada Çuxraj verdi, — dedi. Çana munu ec kimge aytuuşya çaravaşanbñ eskerip, çoşumcalar çojdu:

— Biroq al vul qattb eckimge vervegin dedi ele.

— Ij, çaqşy, çaqşy! — dep Valja kylyp çiverdi. Men ec kimge aytvajm. Bar emi, Pavkalarşya curça, saş sac, andan enemdi da tavarsbñ, — Al Klimkanbñ arqasbñnan çumşaq şana tyrtkylop çiverdi.

Bir sekunddan kijin Klimkanbñ saş sacuu vaşy kicinekej eşiktin naşy çaqşynan şana көгүнур qaldy.

Yc maşinistin virөө da yjyñe çajtşan çoq. Kec çurun Çuxraj Korçaginderdikine kelip, parovozdo volşon vardbq oquja tuuralu syjlep verdi. Qorçqon aýaldy, çolunan kelgenince, tñpcyttb, ycөөнyn teñ bñaaqtaşy vir çyştaqta, Bruzçaktbñ aqşalagbñbñna çajlaşqanbñ, alarşya al çerde çorçunuc çoqtuşun, viroq azbñnca belgilyu, çajybñr kele çojuuşya çaravaş turşandbşbñ, nemisterdin al-çajy nacardanşanbñ,

çaqbñ arada өзгөрыштерды кyтыуге мүмкyндыгын bildirdi.

Bul oquja ketkenderdin yj-ыылелерын oşo veter çaqbñdaştyrdy. Alar anda-sanda kele turşan çapiskalardy соñ çуваньстьық менен oquşya turşan, viroq alardyñ yjlepy een çana çымçытыгaaq volup qaldy.

Qandajdyr vir uvaqta Çuxraj, kyprepen çerden Politovskijlerdikine kelip, kempirge aqça verdi.

— Мына, енеке, saşya kyşөөндөн çardam. Qarabñz, енекеvaj, ec kimge aýt көрөөнүз.

Kempir çalqasbñ aýtpr, anbn çolun çyşty.

— Мына bñaqmat, volboso taşyr valaa voldu ele, valdardbñ tamaşyna da ecteke çoq ele.

Bul aqçalar Bulgakov çaltbşan aqçalardan verilgen volucu.

Matros, Politovskijlerden çyqşyr, dep oşo vara çatb da: „Qana, көрөvүз, kecekte qandaj volup çyşar eken? Iş taştoo yzyleryñ yzyldy, çumuşçular atuudan çorçur, azbñ iştpr da çatbşat. Oşondoј volşonu менен ot tutanbñ ketti; emi anp өcyre alvajsbñ, tigi ycөө volso — azamat, alar — proletarlar“ dep, çуваньр ojlundu.

bştalşan duvalb менен Vorobijeva Balka çyştatbñbn vir cetindegi çolşo çyşyr turşan eskirgen meştin ottuu tamaşy aldbynda Politovskij, acbq çaryqtan көzderyñ azbñaaq çyşa tyşyp, çырқызы volup çызарşan vir kesek — temirdi uzun çысçactar менен aýlandybñr çatat.

Artjom vulçaarb көөрыкты көртыре turşan asbşan saptb vasbñr turat.

Maşinist, özünün murutunun astınan konyldy kylymsyrep, syjler çatat:

— Usta kişiler azyr qyştaqta çotolwojt, iş tabylat, işter şana çetişkin. Bir—eki çuma işteğenden kijin, balkim özyvyzdykylöge maj-saj çana un-pun çivere alarvız. Muçuqtardın aldında, uulum, temirci—ar qacan ardaqtuu kişi. Buçujlar syjaqtuu semirelici mında, xe-xe. Zahardın çolu vaşqa, al dıjqancılyqtı çaqşyraq köret, al özünün akesi menen dıjqancılyqqa verilir ketti. Qantesin, anısy tyşynyktyu ele emespi. Seni menen menin, Artjom, tyvelyk proletarlar degendej, qaqqa qazyşyvyz da, qoro—çajıvyz da çoq, çonuvuz menen qoluvuz şana var, xe-xe. Zahar volso teç velyndy, bir vutu parovozdo, ekincisi qyştaqta. — Al qyçqactar menen temirdin qyzarqan kesegin qozşodu çana cındar, ojlonur qoşumcalar qojdu:

— Bizdin iştin mazasy çoq, uulum. Eger nemisterdi çaqın arada quur cıyşyşyasa, vizge Ekaterinoslavşya çe Rostovşyo qaraj syzuuşya tuura kelet; volvoso vizdi qarmpar alyşyr, çer menen kektyn ortosuna, asyr qojıuulary ajdaj asyr.

— Bras, — dedi kynkyldör Artjom.

— Bizdikiler anda qandaj turuşat eken, gajdamakçylar tijişpejt veken?

— Bras, atake, volor iş vouldu, emi yjden qol çıuş kerek.

Maşinist kögyş tartır qyşyşyan temir kesegin ocoq-ton suurup alyr daroo deşynyn ystynö qojdu.

— Qana, uulum, soçur çıvercil

Artjom deşynyn ystynde turşan oor valqanı alyr, kyc menen şiltenir, soçur çıverdi. Çarqyşarşan

şirendifer, temircilik ustaqanанын қараңашы бурстарын көз асыр çumşançsa çarq. qyşyr, çenil şana cınyar cacyldı.

Politovskij, kyctyy soçıuu astındaşy qyşyşyan temirdi ajlandıgyr turat, çana temir kesegi, çumşarşan momdoj volur vılyşya, çajıya tyşet.

Temircilik ustaqanasyнын асыр eşiginen tyştyktyн çıluu çeli soçur turat.

Tömen çaqta — qararşan zor kel; anı tyş -tyş çaqşyan qurcar alşan qararşajlar, varışyan vaştarın aşya qaraj ijkeşet.

„Çanı var syjaqtuu“, — dep ojlojt, Tonja. Al granit taştıu çektegi çer vaşqan cıñqurca çerde çatat. Cıñqurcadan avdan çotşoruda toqoj, tömen çaqta çardın ele tyvynde kel var. Qurcarşan çardan tyşken köleke keldyn cetin oşyo veter kygyymdöndyret.

Bul Tonjanın çaqtyşyan burcu. Mında, stantsijadan bir çaqşym ıraqtyşyaşy, taş cışyara turşan eski, taştalşan tereñ cıñqurlardan vulaqtar atılyr cıqqan, emi alardın suusu çılylyr oturur, yc aqma kel rajda volşon. Tömendö, kelge tyşö vergen çerde, şıunın şarpyldaşy uşulat. Tonja vaşın ketötyr, vutaqtardı eki çaqqa çajyr tömen çaqqa qarajt. Kynge eti kyjgen bir kişi, çekten keldyn ortosun qaraj qulac urur, vulaqtar, syzyr varatat. Tonjaşya syzyucynyn kynge kyjgen arqasy çana qara cacy körynet. Al, qyşqa, qyşqa qulac urur, suunu çatır, moç syjaqtuu vışqygyr, bir çaqşyan ekinci çaqşya ajlanır alas alyr, cumur ketet, ajaşında carcar,

kyngə saqlıqan közdəryn qısbır calqasınan çatat, kicine vygyle tyşkənsyr turur, qoldorun çajır çiveret.

Tonja çəqastın vutaqtarın qojo verdi, kylymsyrör; „vul ujatsızdıq emespi“ dep ojlajt da, qajtadan kitevin oquuğa kirışet.

Leşcinskij vergen kitepti oquuğa qızbıqır ketken Tonja, toqoj menen ajanttı völyp turqan granit qalquunu kimdir vırəonyn ötkönyn səzvej qaldı, çana anın vutunun astınan kicinekej vir taş kiteptin ystynə kelip tyşkəndə çana, daroo seltetip keçip vaşın kətərdy çana ajantta turqan Pavka Korcagındı kərdu. Al, kyt-rəgən çerden çoluqqanına tañ qalır qarar turat, çana Tonja sbyaqtuu ele ujalır, ketyugə qamınır çatat.

Tonja, Pavkanın suulanqan cactarına qarar, „suu-ğa tyşur çatqan vul eken o“ — dep ojlondı.

— Emne, sizdi cocuttımbı? Sızdın vul çerde ekendiginizdi vılsedim, qoqusunan ele kelip sbyqtım. — Pavka vul səzərdy ajtır, qolu menen granit qal-quuğa çarmaştı. Al daş Tonjanın taanındı.

— Siz maşa tosqooldıq qılvajsız. Al tygyl, qaala-saңыз, anı — munu çənyndə syjləşur da oturuuğa volot.

Pavka tañ qalır Tonjağa qaradı.

— Siz menen viz emne tuuralı syjləşər ekenviz? Tonja kylymsyredy.

— Qoş, emne qarar turasız? Myna mında otur-saңыз volot, — dep al taştı kərsəttı. — Ajtəңыз, sizdın atəңыз kim?

— Men Pavka Korcaginı

— A menin atım — Tonja. Myna viz taanınız da qaldıq.

Pavka ujalır kerkasın uşaladı.

— Oşontur, sizdi Pavka dep ataşavı? — dep Tonja uncuqraşandıqtı vuzdu. A emne usyn Pavka? Bul çaqş uşulvajt, Pavel degen çaqşıraaq. Men sizdi uşundajca atajm. Siz mında... kər kelesiz-vi? — Al „suuğa tyşuygə“ dep ajtmaqş volso da, anın suuğa tyşkəonyn vildirgisi kelbegendikten, „tamaşa qıluuğa kelesiz o“ dep çana qojdu.

— Çoq kər emes, qol voş volqon ucurlarda çana, — dedi Pavka.

Tonja suraştırqanın toqtotposton;

— Siz vırer çerde iştejsizvi? — dedi.

— Elektorstantsijada, kocegar volup.

Tonja ec vir kytylvəgən çerden;

— Ajtəңыз, mıncaıq usta muştasqandı qajdan yjrənduyuz? — dep suraj qaldı.

Pavka anın suraştırı vergenin çaqtırbastan;

— Menin muştasqanında sizdın qandaj işiniz var? — dep taştadı.

Tonja, əzynyn suroosu Pavkağa çaqraşqanın seze qalır;

— Siz acıulanvaңыз, Korcagin, — dedi. — Bul meni avdan qızbıqtırat. Al sonun soquu völdü! Ancalıq ırajımsız soquu çaravajt, — dedi, çana qatqır kilyp çiverdi.

— Emne, sizdın voqunuz oqujvu?

— O, çoq, ec qancalıq voqum oquvajt, qajta Suzarko, əzynə keregin aldı. Maşa vul tamaşanı qarar turuu avdan kənyıdy völdü. Sizdi kər muştat dep ajtəzat.

Pavka saqtanınızıraaq;

— Kim ajtat? — dedi.

Pavel taş arqyluu attar, Tonjağa qolun verdi, çana alar toqoj arqyluu kenäri tegiz qylbnyr salın-
çan — stantsijağa vara turçan çolço çygyrup çyşyşt.

Tonja çoldun ortosuna toqtodu.

— Мъна, emi curqajvız: bir, eki, uc. Çarmanvız!—
dedi da al qujundaj volup ilgeri çenedy. Анын vatin-
kalarынн tamandarь tez-tez çylydadь, көк çaketi
şamalça çelpiledi.

Pavel анын артынан curqady. Qылақтаçan çakettin
артынан тызыдар vara çатыр, — „Айт- Вуйт degence
ele çetem“ — der ojlodu, viroq аны çol tygөngөн
çerde, stantsijağa çaqьndaçanda çana quur çetti,
Çымылдаçan vojdon kelip al анын ijninen vekem
qarmady.

— Boldu, çolço tyştynvy qьz! — der entigip,
quvapьr qьjçьr çiverdi.

— Tonja andan çorçonur:

— Qojo beriniz, ijinim oorur ketti, — dedi.

Alardьn ekөөnyn teң demderi qьşьlyr, çyрөktөry
dykyldөp toqtop qalyştь, çana ajanvaj curqaçan-
dьqtan алы ketken Tonja, vilvegensip, Pavkağa
azьraaq ьqtala tyştь. Bul bir sekundca ele uşundaj
boldu, viroq este saqtalyr qaldь.

Tonja, анын çoldorunan voşonur:

— Маçа ec kim çete alucu emes ele, — dedi.

Alar daroo ele aşьraştь. Pavel volso керкаşьn
bulçalар qoştoştu da, şaarça qaraj çygyrup ketti.

Pavel eşikti асьr kocegarkağa kirgende, meşter
menen kyjрөлөнур çatçan kocegar Danila асууланьr
qылçaja qarady,

— Sen daçь kecireek kelseң volor ele. Emne,
men sen usyn ot çaçьr çyryyge tijşminvi?

— Biroq, Pavka kocegardьn dalьşьnan көnyldyy
qaçьr, tatulaştьrарлыç qьlyr ajttь:

— Bir minutta ele meşter dyrkyрөp çыçat, vajьke. —
Çana çatar yjylğөн otundardьn tegereginde kyjрө-
lөndөj vaştady.

Tyn ortosunda, Danila kerевetke çатыр, атын
qoşquuçundaj qoңuruq tarta vaştaçanda, Pavel var-
dьç dvigatelderdi majlar çыçьr, çoldorun vula menen
syrtty, çana çaşçikten „Çuzeppe Garibaldi“ nin алымыş
ekinci völymyn алыр, neapol „qьзы көjnөkөndөry“ —
nyn legendar çolvaşьşь Garibaldinin vaşьnan өtkөн
sansьz көp uqmıştuu oqujalарь çөnyndөgy qьзыç
romandь oquuçа kirіşti.

„Qьz өзynyn sonun көgyлçym, — көzdөry menen
gertsogço qarady...“

„Tigi, Tonjanьn da көzdөry көgyлçym, — der ojlön-
du Pavel. — Bul çandajdьr bir vөtөncө, tegi vaj valda-
rьna oqşovojt, çana şajtan şьjaçtuu tez da curqajt“.

Pavel, kyndyzgy ucraşuunu eske tyşyryyge verilip
ketip, dvigatelderдин kycөгөndөн kycөp vara çatçan
ynyn uqçan çoq; dvigatel artьç kyc kelyyden diril-
dejt, eң соң maxovik çuturçандаj ажанат, al tygył
alardьn аştьndaçь vөton platforma daçь titirejt.

Pavka manometrge көz saldь, анын strelkaşь qьзы
signal şьşьşьnan da bir çanca velgi çoçoru ketө-
ryлğөн eken.

Pavel çaşçiktin ystynen sekirip turur;

— Ах sen, şajtan! — der, viu çыçaruuçu rьçakça
umtuldu. Аны eki merteve vurady, çana kocegarka-
нын тыşqь çaştьndaçь, suuçа tutaştьrылçan trubadan
vuruldar viu çыqtь. Pavel rьçagty төмөн tyşyrup, дөң-
gөлөkkө, araketke keltiryуcy nasosço qajьştь çotordu.

kylysyno, tensinaej qojuşuna qatuu soqqu veryuge
özyn özy dajardady.

Paveldin toqojcunyn qyzy menen keryşpөгөнүнө
tuura bir çuma soldu, çana yugyn keigö varuuçta
ojlondu. Añ çoluqturarmyn degen ymyt menen,
sile turup ele aňyn yjunyn çaplan otty. Qoroonyn
dubalyñ vojlor aqyryn ketip vara çatyr, vaqryn qydy
ucunda özynyn taanyş matroskazyñ kerdy. Qaraqaj-
dyñ dubaldyñ tyvynde çatqan toburcaqyñ alyr, aq
sluzkany közdöj yçdyt.

Tonja çalt qarandy. Paveldi keryp, dubaldyñ çapna
çygyrup keldi. Syjynğenynen çylmajyr, aqta qolun
berdi.

— Keldiniz qo aqyry, — dedi al qubanyr. — Mynca
uvaçtan ber çajda çoçolup çyrdunyz? Men kei vojunda
soldum, anda kitealmdı unutup qalyrtyn. Sizdi kelet-
qo dep ojlodum ele. Çyryduz sizdikine, vaçqa kiriniz.
Pavka kiryyny qalaavaç vaçyn çajçady.

— Kirbejm.

Tonja tap qalyr, qaçtaryñ çoçoru ketardy.

— Emne ycyn?

— Ataңыздын uruşur qojuşu mymkyn. Men ycyn
sizge da sız tjer. Emne ycyn mındaç ysty-vaçy-
tylyçtan nementi alyr keldin, deer.

— Siz volsoçton kepti syjlejsyz Pavel, — dedi Tonja
acuulanar. — Daroo vyaçqa kiriniz. Menin atam bir
söz da sıtpas, ajmaqça da emes, myna kerersyz.
Çyryduz, kiriniz.

Tonja çygyrup alyr vaçtyn eçigin acta, anda
Pavel ancañ qıçene alyastan, aňyn artynan eercip ketti.

Alar, çerge qaçylyçtan tegerek stoldun çapna otur-
qanda, Tonja surady.

— Siz kiter oquunu çaqşy kerösyzy?

Pavel çandana tyşyp:

— Avdan çaqşy kerem, — dedi.

— Oqur çyçqan kitepteriñizdin qajşyñyñ sizge
kövürook çaqat?

— Pavel bir az ojlonup:

— Çuzeppa Garibaldi, — dep çoor berdi.

Tonja aňyn ajtqanyn tyzötty.

— Çuzeppa Garibaldi. Sizge al kiter avdan çaqçavy?

— Ova, men aňyn altymyş segizinci çyçqan çyçar-
masyn oqur çyçym, ar bir ajlyq alçan saşyn veşten
satyr alam. Myna kişi degendej kişi volçton eken
da Garibaldi! — dedi Pavel, suqtanar. — Myna er!
Munu men tyşynem! Aqta duşmandar menen qan-
calyq soçuşuuçta tuura kelgen, al volso vaçynnan da
ystem çyçqan. Keme menen vardyq ölkölördy qydyr
çyçqan! Ex, egerde al azy volso, men aňyn asker-
lerine qoçulup keter elem. Al özynen önekteş qylyr,
usta adamdardı tortoçton, çana ar qaçan çardylar-
dyñ talamyn talaşyr soçuşqan.

Tonja aňyn qolunan qartar;

— Qaalajsızvy, Men sizge özyvyzdyn kiterqanany
körtötöjyn, — dedi.

Pavel keskin ajtyr qojdu:

— Çoq, çoq, men yjge kirbejm.

— Emne ycyn tartynasız? Çe qorqosuzbu?

Pavel, özynyn tazalyçta anca emes, çyçajlaq but-
taryna qarady, çana keçigesin qaşydy.

— A meni eneniz, çe ataңыз andan quur çyçrajvy?

Tonja qyzyr:

— Bul sözderinyzdy qojosuzbu, çoçru, volboso
men sizge vıratala acuulanam, — dedi.

— Nege, Leşcinskijler bizge oqşoşondor du yjyne kirgizsej aşqanasında şana syjšeset. Men alardı şana bir çumuş menen bardım ele, Nelli yjge da kirgizgen çoq — şajtan silsine, balkim al taqtajğa çajajğan kilemderdi bulğar qojbosun degendir, — dep Pavka kylymsyrep qojdu.

Tonja anıñ qarşınan qarmar, balkonğa qaraj dostorco tyrtyp çiberdi:

— Kettik, kettik.

Al, anı aşqana arqılıu etkeryp, duş çarşasınan çasaloğan coñ şkaft turğan komnataga alıp kirdi. Tonja şkaftın eşikterin açtı. Pavel, qatar tizilip turğan bir qanca çyz kitepterdi kerdy, çana buğa cejin kerynşegen vajıyqqa tañ qaldı.

— Biz siz usyn azır qızıq kiter tabamız, çana ar qacan kelip ketip alıp turuşığa uşada berişiz. Maaqulau? Pavka qubalıp waşın ijkedi.

— Men kitepterdi çaqtırđam.

Alar bir qanca saattı eñ çaqız çana konyldyuy etkeryşty. Tonja anı enesi menen taanıştırdı. Bul taanışuu ancalyq qorqunuctuu kerynşegen çoq, çana Tonjanıñ enesi Pavelğa çaqtı.

Tonja Paveldi özynyn komnatasına alıp wardı, aqta özynyn kerkem adavıjattarıñ çana oquu kitepterin kersetty.

Tuajet stolunda ancalyq coñ emes kyzgy turat.

Tonja Paveldi anıñ çanına alıp keldi, çana kylyp:

— Sizdin cactarıñız nege mıncalyq uşpalaq? Siz alardı ec qırqtırwaşız, çana tarawaşız?

Pavka uşajansız, özyn aqtoşto tırıştı:

— Uzara tyşkonde ele men alardı qırдыр таştajm, alardıñ emne keregi bar?

Tonja kylyp, stol ıstynen tarağ aldy da, anıñ uşpalanıp turğan tarmaldarıñ tez-tez tarağ çiberdi. Çana anı tyrdyuy çaqtan qarap:

— Мына, emi тақыр waşqa bolduñız, — dedi. Cactardı sulıular qırqтыр çyryş kerek, siz wolşonuz uşpalanıp çyresyz.

Tonja anıñ oşur ketken sarğыс kerynşegene çana tırıştığan şınına awajlar qaradı, biroq uncuqqan çoq.

Pavel anıñ bul qarışıñ sezdi, çana özynyn kijimi usyn uşalıp ketti.

Qoştoşondo Tonja anı özderynyn yjyne kelip turuşığa çaqırdı. Çana ar bir eki kynden kijin walyq qarmooşto birge wauu usyn uşada aldy.

Pavel waqqa tereze arqılıu şana sekirip çyқты: anıñ komnatalardı aralap etkysy, çana Tonjanıñ enesine çoluqqusu kelgen çoq.

Artjom wolwoşondon kijin Korçaginderdin yj-wyle turmuşu qyjındaj waştadı, antkeni Paveldin ajlyq aqыз çetişpej turğan boldu.

Marija Jakovlevna, qajtadan işke kiryyge tuura kelbes waken, dep uulu menen syjšesmekcy boldu, dal oşol uşaqarda Leşcinskijlerge aşmansız da kerek wolucu. Biroq Pavel buğa qarşы keldi.

— Çoq eneke, men özume daqыз qoşumca iş tabarmın. Taqtaj tilyucy zavoddo taqtaj yjyucyler kerek eken. Çartı kyn anda işteermin, oşondon tyşkony bizge çetip turar, sen wolson, eneke, işke kirbe, wolwoso Artjomdun acusu keler, eneni işke çiberwej qojuuğa da camañ kelseptir, deer.

Ene özynyn iştege tijiştin dalildep kerdy, biroq Pavel qarışqanıñ qojwoşondon kijin, işteseske ыразы boldu.

— İkinci künü ele Pavel taqtaj tilyucy zavoddo iştej baş-
tadı, al çañ tilingen taqtajlardı qurqatuu ucun ça-
ja turqan boldu. Al anda taanıñ baldar mektepte
birge oquqan Mişka Levucov çana Kuleşov Vanja
menen ucuraştı. Alar Mişa ekөөлөр işti көтөрө алып іс-
төөгө киришти. Emgek bir qancalıq çaqşy tyşө baştadı.
Pavel kyndyzy taqtaj tilyucy zavoddo iştese, kec qurun
elektrostantsijasına curqaj turqan.

On kyn өtkөндөн kijin Pavel işter tarqan aqca-
ların enesine алып kelip берди. Ақсасын берip çat-
qanda al ujalıwıгаақ turup, andan kijin:

— Bilesiñbi, eleke emne, maşa bir көк satin көjnөк
alıp берci, — esindebi, wıltır menin oşondoј көjnө-
gym var ele, — dedi. Al özynyn suraqıanına kecirim
suraqıansır: — wışa aqcasın teñ çarım ketmek,
biroq sen соосива, men daşy işter tavarmın, — der
ajta saldı.

— Alvette, alvette Pavluşa, wıgyn ele satır alam-
da, erter tigip verem. Bras ele senin çanı көjnө-
gıñ çоқ emespi, — der enesi uuluna erkeletken көz
menen qaradı.

Pavel cactaraştın aldına kelip toqtodu çana çan-
ındaadı bir somdu qarmar көгүр, eşikti асыр icke
kirdi.

Cactaraş elpek çigit, eşikten kiryuucyny көгүр, ada-
tınsа orunduqtu qaraj waşın şiltedi.

— Oturuñuz.

Pavel, cıñqur, ыңтайлуу orunduqqa oturqandan
kijin, özynyn ujalqan, tartınqandaadı kejpın kyz-
gyden көрды.

— Maşına menenbi? — der suradı cactaraş.

— Оова, çо-çоқ, tegizder ele qırqıñыз. Tyğoñgyr-
dyky wul silerce qandaj atalat? — der al, warmaşın
cuqul şilteп çıberdi.

Cactaraş kylymsyrody.

— Tyşynөm.

Sejrek saattan kijin Pavel terdegen, qıñnalqan
wojdon eşikke сықты, biroq анын сасы таза qırqıñqan
çana taralqan wolucu. Cactaraş, Paveldin çатыр
көnbөгөн cactarın menen uzaq çana awdan alekten-
di, biroq suu menen taraq alardı çeñdi, çana sac-
tarın sonun qına wолup çатыр qaldı.

Kөcөгө сыqqandan kijin Pavel erkin dem aldı, кер-
касын wasa kijdi.

„Enem көrgөндө emne deer eken?“

Pavel, wada qılqanındaј, walıq ulooşo kelgen
çоқ, al munusu menen Tonjanı tarınttı.

Анын көnyly qalıp: „Bul көcөгar wala аncalıq
etiwerduy emes eken“ — der ojlodu, biroq Pavel kijinki
kynderde da kelwегenden kijin, aşa көnylsyz wolo
baştadı.

Al wасыр kelejın der qamınır turdu ele, enesi
анын komnatасынын eşigin асыр;

— Tonecka, saşa mejman keldi. Kiryuge mym-
kynwу? — dedi.

Eşiktin tywynde Pavel turat, Tonja аны adegende
ele taanıј qoşqon çоқ.

Al çаны көк satin көjnөк, çana qara şım kijin-
gen. Tazalanqan etyktөry çaltırар turat, сасы tegiz
qırqıñqan, çatqırqıñqan, murıñqu yrөгөjlөry çоқ.

oşonetip, ыштуu kocegar taptaqyr ekinci keşetege kirgen—munu Tonja kere zamat ele sezdi.

Tonja özynyn tañqalğanyn da aştuunu qaalady ele, biroq ansız ele özynyn qystalğanyn şezgen Paveldi ujatqarbas ucyn, bul tañqalarlyq өзgeryuny kermeksen bolqon tys aldy.

Al anь:

— Ujat emespi sizgel Baiyq ulooqto emne ucyn kelbediniz? Bergen sezynyzde siz uşundaj turasыз-ы?—dep şemeleөгө kirişti ele, biroq Pavel:

— Men bul arada taqtaj tilyucy zavoddo iştedim, oşonduqtan kele alqanым çoq,—dep çoop qaj-tardy.

Kojnek—şym satyr aluu ucyn, al bul kynderde esi oşonca iştegendigin ajta albastyq, turqan iş.

Biroq Tonja munu özy da sezdi, çana anьn Pavel-den tarьnqan tarьncььynьn varдыqь өзynen özy tarqap ketti.

— Çyrynyz, kölcenyn vojunda tamaşa qььp keleli,—dep sunuş qььdy al. Alar vaqqa kirişti da, andan arь çolqo varьp cььqьştь.

Pavel, Tonjanь emi özynyn çaqьn dosu dep sanap, andan coñ sьr qььp lejtenanttan uurdaqan tarancasь tuuralu ajttь, çana çaqьn aradaqь kynderdyn birinde, toqojdun için közdeј kirip, atьp көrsetyuge da usada qььp qojdu.

Qoqustan al „sen“ dep syjlөөгө көсүр:

— Qaraqьн anь, sen meni qarmatuucu болво,—dedi.

Tonja saltanattuu qььp:

— Men seni ec qacan ec kimdin qoluna qarmata berbeјmin—dep çoop verdi.

Ukrainanь qurc, ajoosuz tap kyreşy qurcap aldy. Qoldoruna qural alqan adamdardьn sanь varqan sajnь көбөјgөндөн көбөјө verdi, çana ar bir çaqьььşuu çanьdan çanь qatьşuucularды tuudurdu.

Meşcandardьn çajbaraqat turqan kyndery emi ьraaqta qaldь.

Boron бороşolodu, eskirgen yjler zamьrek ynderynen diriledi, meşcandar podvalcalarqь çana özdөry qazьp çasaqan tranşejlerge çaqььььşьp, vaştarьn qalqalaştь.

Gubernijanь tyrdyy tystөgy çana tyrdyy keşetedegi petlyra vandalarь kelip vastь: kicinekej çana con poptor, ar qandaj Golubtar, Arxangelder, Angelder, Gordondor çana esep çetpegen vaşqalar.

Araqan vanditter, murunqu ofitserler, Ukrainды oң çana soleserler,—ar bir ceckindyy avantyrister, bir tyrkym vaşkeserlerdi çьjnap alьp, өзyn ataman dep çarijalajt, өзyn petyraçь dep sanap, sarь—kөk tuu көтөret çana өзynyn bolqon kycy menen mym-kyndygynө çaraşa vijlik alat.

Qulaqtar çana ataman Konavaltstьn asadньj korpusundaqь Galitsija polktoru taravьnan çardam alqan „vaşqь ataman Petlyra“ өзynyn polktorun çana divizjalarьn ujuşturat. Uşul eser—qulaq vatqadььyn icinde bolşevikterdin qьзы partizan otrjaddarь çulqunup cьqat. Çana çyздөгөн mindegen tujaqtardьn, tacankalardьn, zamьrek arabalarььn aştьnda çer titirejt.

Oşol qozqolonduu on toquzuncu çььdyн aprel aь icinde, өlgьdeј bolup qorqon, esi oşon meşcandar, ujquлуу көzdөryn erten menen uşalap, özdөrynyn

tuucu ajaldardə, portun qəzdarın çana meşçankalardə, şporlorun çiltəratər vasqan, Zaporocija adadardə kərsətə turqan eski syrettərdən keçyur çasalqan səjaqtuu kəryngən bir top starşinalar tege-rekter əlşqan.

Polktun orkestri dyndyldejt. Saqnada, şaşylər-puşuluşur, „Nazar Stodoli“ pısesin qojuuqa qam urunur çatşat.

Elektr kyjgən çoq. Ştasta vul tuuralu ran polkovnikke qavar qylşty. Əzynyn qatşuu menen vul kecege urmat kərsətyuge qaməndə ele. Al, əzynyn adiytantə, xorunçı Paljanıtsjanə, cən atə menen ajtqanda, murunqu podporucik Paljantsevdi vul çəpnyndəgy qavaatn tənşaqandan kijin, etibersizdik menen, viroq əzyn kərsətyuny qaalar:

— Çarəq voluuqa tijiş, — dedi. Əlsən, əl, viroq montjordu tar, çana elektrostantsijanə iştet, — dedi.

— Uqtum, ran polkovnik.

Xorunçı Paljanıtsja əlgən çoq, montjorlordu tartə. Bir eki saattan kijin eki petlyracə Paveldi elektrostantsijaqa ələr varşty. Montjor menen maşinisti da uşundaj qylər ələr kelişti.

Paljanıtsija sezdy qəsqə ajttə:

— Eger saat çetige cejin çarəq volboso, yceəndy tən asamən!—al qolu menen temir ştanganə kərsəty.

Bul qəsqəca natijça cəqarəp kərsətyy əz işin iştedi: əşəntyr kərsətylgən mənəttə çarəq verildi.

Kecege ran polkovnik əzynyn syjuktyusy—əzy toqtoqon yjdyn qoçojunu—vufetcinin toluq kəkyrəktyy, sarə cactuu qəz menen kelgende, kece avdan qəzər çatqan volucu.

Baj vufetci əzynyn qəzən gubernija şaarəndaşy gimnazijada oquta turqan.

Ran polkovnik duvaldən çanəndaşy ardaqtuu orun-qa oturqandan kijin oşundu vaştoo mymkundygyun bildirdi, çana oşol zamatta ele kəşəge kətəryldy. Tamaşacylardən aldənda saqnadan çygyur cəşər vara çatqan rəçissordun arqasə qana kərynur qaldə.

Spektakl ubaşynda teatrda volqon ştarşinalar çana əzdəryny çandarəndaşy ajaldar vufette, ar çerge çetişə turqan Paljanıtsja taravənan keltirilgen, birinci tartylqan samogonkanə da, rekvizitsija (kyctər aluu), çolu menen tavylqan tamaqtardə da əjavaj soquşqandəqtan, spektakl ajaqtaar cəndə alar avdan qəzuu voluşcu.

Saqnada sekirip cəqqan Paljanıtsja artistəvəş-cəşəncə qolun şiltep:

— Qadərduu mejmandar, əzər vijdi vaştajvəz—dər çarjaladə.

Zaldəşylardən vaarə qol cartə. Vardəşy qoroşo cəşəşty—kecenə qoroşoo ycyun keltirilgen petlyra soldattarəna orunduqtardə təşqə cəqaruuqa çana zaldə voşotuuqa mymkundyk verişti.

Çarəm saattan kijin teatrən ici ələj-dyləj dyngy-gər çattə.

Qəzər ketken petlyra starşinalarə, ьşəqtəqtən qəzar-qan çerdik suluular menen çigitterce gopak əijleşet, alardən oor vuttarənyən topuldaşanənan eski teatrən duvaldarə dirildejt.

Bul arada şaarəqa tegirmen çaqənan quralduu at-can otrjad kirip kele çattə.

Şaarənd cətinde pulemjot menen turqan Petlura-cylar zastavə atcandarənd kele çatqanəny sezip, tən-

сә ketiшти çana pulemjotqa umtuluшту. Zatvorlor çarqtady. Qatuu yn tyndy çarçy:

— Toqtol Kim kele çatat?—der waçyrdy.

Qaradajlyq icinen eki çara kesete kelip çyqt, alardyñ biri saçsylarçqa çarçynder, ickicil kişinin qaradajlyq qalyñ dowuşu menen ökyrdy:

— Men ataman Pavlyk, özümdyn otrjadym menemin, siler—golustuqusunaryñ?

Ilgери çarçan ştarşına:

— Oosa,—der çoop verdi.

— Men otrjadymdy çajda çajlaştırajyn?—der surady Pavlyk.

— Men aзыр ştaban bilişejinci,—dedi ştarşına çana çoldun wojudaqy kicinekej yjge kirip ketti.

Bir minuttan kijin al curçar çyqt da, wujruç verdi:

— Alçyla, çigitter pulemjottu çoldon, ran atamançqa etyuge çol bergile.

Pavlyk ot menen çarçy qylyñçan teatrдың çанында атыñ toqtotup, tizginin tartty. Teatrдың tegereginde el qamdanap tamaşa qylyp çyrgen wolucu.

Al, özy menen çanaşa toqtotqon jasaulçqa çajlylyp

— Охо, мында көпүлдуу екен,—dedi.—Туғылы, gukmac, biz daçy aзырақ көпүл ачалы. Çaramduuraç qatındardy tandap alarayz, alar мында çыrsa tygengys көrynöt. Ej, Staleçkal Çigitterdi kvartirlerge çajlaştыр. Biz мында қаламыз. Konvoj meni menen çyrsyn!

Al çyçyrdy da атынан salmaq menen sekirip тышту, аты sendirekter ketti.

Teatrдың eşiginin aldında Pavlykty quralduu eki petlyracy toqtottu.

— Belet?

Biroq Pavlyk alardy kemsinte qarady, bireony omuroosu menen tyrtyp çiberdi. Any menen birge kirgen on eki çigit daçy uşundaj ele çylyq menen kirip ketiшти. Alardyñ attary uşul ele çerde, tamдың tywynde wajloolu turat.

Çаныдан kelgenderdi daroo ele seziшти. Özynyn сод көөдөny menen Pavlyk ажрыça wölynyp turat. Al, çarçы sukнадан tigilgen ofitser frencin, gwardija-lyq kek şym çana sansaç parax kijgen. Al mauzerin çajlyş menen ijni arqaluu taçyñçan, çentögy-nen qol granaty көrynyp turat.

Bijläöcylerdy ajlandyryp alçan tegerektegi kişiler:

— Bul kim?—deşip şwbyraştı.

Aзыр anda çyçyrtuu ajlankeçek çasar Golubdun çardamçыş wjler, anyñ çанында portun uluu çылы tegerenip çatqan wolucu. Anyñ çelпилдер çоçjору көтөryлгөн juwças, таңыраççан соçуçularçqa, kereginen artық semirgen pop çызылыñ çiwек rejuzun асыр көрсөтөт.

Pavlyk, omuroosu menen kişilerdi tyrtkylөp, tege-ректіñ icine kirdi.

Al tunarçan көzdөry menen portun çызылыñ ажақ-тарына çарар, qurçарçан eerdilerin çalap алды да, tegerek арқылуу өтыр, tuptuura оркестраçа wardy, rampanyн çанына toqtop, өгмө qamçыşын şilтер çiberди.

— Ojno gorakty!

Оркестраçа diriçorluç qылыр çatqan kişi wuçqa etiwer qылаçан çоç.

Андан kijin Pavlyk, kyc menen şiltendi da, çamçы menen any çан талаştыра wasыр çалды. Diriçorluç

qəbər çatqan kişi, otqo kyjgəndəj volup, ordunan
yğqəp ketti.

Muzika daroo toqtoldu çana zaldən içi çəmtçərt
volup qaldə.

Bufetcinin qəzə acuuşunan sədəj əlbəj,

— Bul uşatsəzdzəq!—dedi, çana qanə qəzəp əzy mē-
nen çanaşa oturqan Golubdu səqanaqçynan qəstə da:

— Sen vışqə çol qojuuşqə tijiş emessin!—dedi.

Golub salmaq menen çana kətərylyp, aldənda
turqan otunduqtu vutu menen teep çiverdi, Pavlyk-
kə qaraj uc qadam attap keldi çana anən çanəna ele
kelip toqtodu. Al Pavlyky daroo ele taanədz. Yjəz-
dəgy vışlik ucyn əzyne eregişip çyrgən bul kişi mē-
nen Golubdun vutvəgen əcy var volucu.

Məndan bir çuma ilgeri Pavlyk avdan ittik qəbər
pan polkovniktin vutun calqan volucu.

Golubculardə ecən çolu dymvəştəgən qəzyl polk
menen qatuu soşuşup çatqan çaqta, Pavlyk volşə-
vikterdin arqə çaqçynan çavuu qojuunun orduna,
qəştəqqa kirdi, qəzylardən azəgəgə kucyn quup, çə-
na tosmo otrjad qojup qəştəqta vışqə çejin kəryp-
vəgen taloon çasadə. Albette, „vaatə“ petlyracsə,
qəştəqtən jevrejlerin çana taladə.

Bul ubaqta qəzylar golubculardən oş qanatən
taştalqan qəlyştə da, kete vərişti.

Al emi bul uşatsəz rotmistr mēnda kelip kirgen
çana anən pan polkovniktin aldənda, anən ele kapel-
mesterin uruşqə vaatərcəlyq qylvasənvə. Çoq, al
vişqə çol qojo əlbəjt. Eger al azəy bul murdun kətə-
gən atamancanən tizginin tartəp qojvoso, polkto
anən bir tşynca qadəzə qalvaj turqanən Golub çaqçə
vilet.

Alar bir-birine kəzdəry mēnen tikelip, bir necə
sekundca uncuşuşraj qarap turuştu.

Golub, bir qolu menen qəlycənən tutqasən qatuu
qəzəp, ekincisi menen cəntəgyndəgy naganən qar-
mar, vaqəpər çiverdi:

— Sen qantip menin kişilerimdi uruşqə vaatə-
səy doşuz?

Pavlykтын qolu aqəyən çana mauzerdin qavəna
qaraj çaldə.

— Aqəyənəgəgə, pan Golub, aqəyənəgəgə volvoso
taqan oturulup ketişi mymkyn, ooruluu çerime tije
kərvəyuz, acuum kelet.

Bul sədamdəqtən cetinen səqəp ketti.

— Alqəyə vulardə, teatrdan quup səqarqəyə, çana
ar kimisine çyryma vəştən yşəqtəy vėrgile!—dər
qəjərdə Golub.

Starşinalar, tajqandardəj çavalaqtap, tuş-tuştan
Pavlykularəjə çavəlyştə.

Kimdindir mēlytəş tars etti çana zalda, eki it
tovu səjaqtanəp, uruşucular əjlana, tolqono vəştadə.
Topolon uruşta birin biri qəlyctadə, çactarənən syj-
rəştə, kekirtekterinen alyştə, çyrtərtəy çarəlyqandəj
volup qorqqon əjalda, toropojlordon vətər cəpəyər,
uruşuculardan cetkə qacsəştə.

Bir qanca minuttan kijin quralsəzdanəylyqan
pavlykculardə tepkileşip, qorocqo, əndan kəcəgə
səqəpər taştəştə.

Uruşqanda Pavlyk paraxasən çəqəttu, anən ooz-
murdun qançalatəştə, çavdəqtarən alyştə, oşonduq-
tan al qəçəy qajnar emne qylarən vilvəjt. Al əz
otrjadə menen attarəna yğqəp minişip, kəcəny vojlər
caap ketişi.

Zooq kece toqtolup qaldı. Bul oqujadan kijin konyl acuu ec kimdin ojuna kelgen çoq. Ajaldar vijlönny qaalaবাচандেতারন চরিত্ত কেসিৰ বিলিৰিষ্টি, চানা özde-ryu yjleryne çetkirip qojuunu talap qylyşty. Biroq Golub vuşta qarşy keldi, al vuşruq qylyp:

— Zaldan bir kişi da cытарываасын, сақсылар qojul-sun — dedi.

Paljanıtsja bul vuşruqtu şaşylyş orundady.

Tuş-tuştan çaaçan naarazылықтарға qarşy Golub keçirilenip çooр qajtarды:

— Qadardıuu mejmandar, vij tañ atqanca sozulat. Men ozym valistin birinci turun vijlejın:

Музыка қайрадан ойнай бастады, аиоқ көңуі асиу volaoj qaldı.

Polkovnik portun qyly menen tegerekti bir ajla-nyр cыда elekte ele, eşikten çygyrup kirgen saqсылar:

— Teatrды pavlykular qurcar çатышат! — dep vaqardy.

Saqpanın çanyndaçy, keçony qaraçan terezenin vыcыты cыдыр ketti: talqalançan terezenin teşiginen pulemjottun tegerek tancosu koryndy. Al, zalda ar-beri curqaçan adamdardı meşçeldep, aqmaq nemece qymyldajıt, adamdar, andan, şajtandan veter qoçurp, zaldın ortosuna coqmoloqtoçtı.

Paljanıtsja asylyu turçan miñ şamdıq lampaçta oç atı, lampa vomşadan veter çanylyp, eidin vaaryna ajnektin majda сынықтарын çamçырдај çaadardı.

Qar qaraçyçy volup qaldı. Kecedon:

— Ваарыңар qoroоçо cыqqыла! — dep qylyqyçan çana ajavaj tildegen yn uşuldu.

Ajaldardın esteri oop, çapan vaçыруулары, şaşыр qalçan starşinalardı toptooçо тырыşыр, zalda curqar

çyrgen Golubdun quturunçan komandasы, тыстаçы atыşуулар çana vaçыруулар — мына uşulardın vaary cekten тыşqары ызы-сууға ajlandı. Paljanıtsjanın artqy eşikten çanaşa тынс keçөгө, çыланса atылыр cыqqанын çana golubculardın şavына qaraj cымын-qujun volçon vojdon ketkenin ec kim sezvey qaldı.

Çarым saattan kijin şaarda cыныçы soçуş volup çattı. Tyndyn тынçыçын toqtoosuz atыşуулардын tarsыldaçаны vuzdu, pulemjottor majdalar vдырар turdu. Yrejlery taçыр ucçan meşçandar çыlyu teşөk-tön ыраыр turuşup, terezelerge çarmaşty.

Atыşуу vasaңdadı çalçыз şaardın cetinde çana bir pulemjot, yzyр-yzyр, it сыjaqtuu yrot.

Soçуş vasaңdajıt. Tañ şөökymy bilindi...

Taloon çonyndөгy qavarlar şaar vojunca çөrgөleđy. Bul qavarlar, jevrejlerdin qylyşық көzduy terezelyy, kicinekej, çalpaçaj yjleryne da çetti. Al yjler өзөngө tyşө turçan vulçanc çardın ystynө salынçan. Yj atın taçынçan bul ykөkterde, cekten тыşqары тыçы-дықта çardı jevrejler kyn көryşөt.

Serjoça Bruçak eki çылдан beri işter kelgen vasmaçanadaçы tamça teryucylөrdyn vardыçы jevrejler volucu. Serjoça alar menen, өз tuuçандары сыjaqtuu, çaqyндаşыр ketti. Alar özdeгynyn semiz, өз avalyна avdan ыrazы volup turuucu qoçojunu Blymştejnge qarşy bir ayledeј volup turuşat. Qoçojun menen vasmaçanada işteöcylөrdyn ortosunda toqtoosuz kyreş volup turat. Blymştejн özynө көvyрөök aluuçа, azыгаақ төleөгө araket qыlyucu, oşonduçtan анын vasmaçanasы көvyncө bir-eki çuma iştevey qala tur-

çana: vasmaqana daşy iş taştocu. Alar on tert kişi volucu. Alardyn eñ çaşy — Serjoça — on eki saat vojunca vasuu maşinasynyn döngelöğyn qol menen aýlandyruucu.

Serjoça vyğyn çumuşularдын qoortonçonun vaj-qadý. Sonqu qoortuu ajlarda vasmaqana zakazlarça çaraşa çana işter keldi. Azýr alar „vaşqy“ ataman-dyn yndөөleryn vasýr çatýşqan volucu.

Çetel ooruçqan tamça teryucu Mendel Serjoçany bir vurçqa saqýr aldý. Al özynyn qajalyuu köz-döry menen açqa qaradý da:

— Şaarda taloon volo turçanyñ sen vilesinvi? — der suradý.

Serjoça tañ qalyr qaradý:

— Çoq, vilvejm.

Mendel özynyn vьrьşqan sağ qolun Serjoçanyñ dalýsna qojdu, çana atalarca işenyu menen syjlөөge kirişti.

— Taloon volot, vul anyq. Jevrejlerdi urup — soçuşat. Men senden surajm: sen özyndyn çoldoş-toruña vul vaiseadan qutuluuçqa çardam qyluunu qaalaýsnyv, çе çoqru?

— Eger qolumdan kelse alvette qaalaйм. Syjle, Mendel.

Tamça teryucylor alardyn sözdöryne qulaq salýştý.

— Sen çaqşy valasny Serjoça, viz saçqa işeneviz. Senin atañ daşy çumuşcu emespi. Sen azýr yjyñe çygyrur vardaşy, atañ menen syjleş; al bir nece qarýlar menen ajaldardý yjyñde çaşyra turuuçqa ыrazý volor veken, viz volsoq silerdikinde kimder çaşynarñ aldñn ala maaquldaşыр qojor elek. Andan kijin atañ menen syjleş; daşy kimderdikine

çaşyruuçqa mymkyn volor eken? Azýrñsa vul vander-ditter orustarça tijişrejt. Curqa, Serjoça, uvaqyt eñ qysqa.

— Çaqşy, Mendel, sen maçqa işen, men azýr Pavkaça da, Klimkaça da varam. Alardýqь sөzsyz qabyñ alyşat.

Mendel тыньсызданыр:

— Bir azýraaq toqtoj turcu — der, ketyyge dajar turçan Serjoçanyñ toqtottu.

— Pavka, Klimka degeniñ kimder? Sen alardý çaqşy vilesinvi?

Serjoça özynө işendirip vaşyn ijkedi.

— Qantip vilvejin, menin çoldoştorum: Pavka Korçagin, anyñ açaşy — slesar.

Mendel тынстанды.

— A, Korçagin. Men anyñ vilem. Alar menen men bir yjde turçanmyn. Açqa mymkyn. Bar, Serjoça, vatyraaq çoor alyr qajt.

Serjoça көсөge атылыр сықты.

Taloon, pavlyk otrjad menen goluvçularдын soçuşunan yc kyn өtkөnden kijin vaştaldý.

Terkilengen çana şaardan quulur сыjarýлçan Pavlyk tynky soçuşta сыjymadaј kişisin çoçotup, өз çoluna tuşty, çana qonşu şaarcarça ornoştu. Anda goluvçular da uşuncalyq adamñn çoçotuştu.

Өltyrylgөnderdy şaşылыştыр menen gөrystөnge çetkirişti çana тында maqtanarлыq nerse çoçtuqtan, ec qandaj sөlөtтык çasavastan, oşol ele kyny көmyştu. Eki çolаun ittej volup, eki ataman çajnaşuu menen çana cuu salыр, anan өlykты saltanattар көmyy

Ылајссыз болуцу. Палжаньтсја, Павлыкты қызы вандит деп қариялар, елгөндөрдү сөөлет менен көммөксы болсо да, биروق буца ващында Василиј поп олтурған есерлер қарыс сырысты.

Тынку қарылышыу Голуб полкунда нааразылық туу-
дурду, бул көвүнсө конвој отрядында сезildi, анткени ойууылардын көрсуыгу ошолордон болуцу. Бул нааразылықты сојуу қана көңылды көтергуу усун Палжаньтсја Голубца аскерлердин „турмушун қеңилдетуу“ны сунуш қылды — Палжаньтсја жылдындар, талоонду ұшундај атај турған. Ал, отряддагы нааразылықты жылтоо қылыр, мунун зарылдығын Голубца дәлilдер берди. Полковник адагөнде, өзү вufетчинин қызына үйлөнур тој қасоо алдынан шаардагы тынстықты вuzuуну қалаваса да, Палжаньтсjanьн қыстақандығы арқасында, маақул болду.

Брас, азыр есерлер партиясына киргуу менен вайланьштуу, рап полковниктин сурөгын бул оператсия бир аз өлкеј турған. Андан кижин душманлар да, мунун наамынын тегерегинде қаман сөздер тарқатысы — мына ал, полковник Голуб — талоонсу, деп ајтуулар мыткун, қана ес бир шексиз алар мунун устынен „ващы“, атаманды арзыданьшмақ. Биروق азырынса Голуб „ващы“ атаманды аңсалық көз қаранды емес, ал өз отрядын өзунун қаруусу менен қавдыр келди. Андан кижин „ващы“ атаман өзү да қол астындағылардын қандај ел екенин қарқы билет, қана өзү да директория керектөсы усун алардан, реkvизитсия есебинен деген болур, ақса сурajt, ал голубдун* талоон-
culuq даңқы — авдан соң. Ал еми ақса аз ајана нерсе қошо алат.

Талоон таң ертең менен вaщталды.

Шаар, таң алдындагы өз тытын ичинде қалды. Кел-
вөтсиз тызылған еврей кварталдарын тартыпсыздық менен қурсар алған, сыланған кендирей болур созулған вош көчөлер қанысыз турат. Соқур салы терезелерге пардалар тақтылған, қарғақтары мықтылар вөкитilген.

Тыщы қарған қарақанда, кварталдар, таң алдындагы қатуу ұжуда қатқандај көрнет, биروق үйлөрдүн ичинде уқтаған кишiлер қоқ. Алар, кижимдерин кижиніп, вaщтала турған вaщтысыздыققа дәјарданьр, кичинекеј бир үжө соқултан, қана ес нерсе тышынвөј турған қаш вальдар ајана, енелеринин қусақтында ес нерседен қарарсыз уқтар қатышат.

Ал куну ертең менен Голубдун аджутанты Палжаньтсjanь конвој насалниги, қара сыған сырајлуу, қасында қылыстын тақты көгерур турған Саломьга араң зоржо ојатотту.

Аджутант ұжусунан ојатонө алвај қатты. Ал ақтамақ бир тыш көрууден тақыр ајтыла алвај қатты. Ал тун воју вукыр шайтандан қутула алвады, ал дақты елө өзунун узун тырмақтары менен анын алдымын тырмајайт. Ал қарыстықандај болур оорутқан вaщын көтергөндөн кижин, анын Саломьга екенин тышынды.

Саломьга аны дәлысыннан тырткылер:

— Тур еми, өлет! Көцигір қалдық, вaщтоошо ивақыт. Сен дақты исе тышсөң вөлөр елө, — деди.

Палжаньтсја вiротала ојатонду, турур отурду, тамасы кужууден оозун қышайтыр, кермек тыкурыгын тыкурыр тащтады.

Ал ақтамақ көздөрын Саломьгаца алајтыр:

— Емнені вaщтоошо? — деди.

— Қантир емнені? Еврейлерди нарсууца. Қө виләј-
синви?

Paljanıtsja eskerdi: ıras, tuura, al taqır unutup-
tur, kecee xuturda — özynyn qoluqtusu çana bir top
betelkələşcyleri menen ran polkovnik çajlaşqan
xuturda — avdan kər icimdik icilgen eken.

Golub usyn taloor ıvaqında şaardan ketip turuu
rajdaluu volucu. Kijin çaqınan, özy şaarda çoq caqta
ıyşnyksyz cıqqan eken dep ajtuu mymkyn volot,
Paljanıtsja özy da vul işterdi cın niyeti menen vaş-
qara alat. O, vul Paljanıtsja „turmuştı çenildetıy“
çaqınan avdan coñ adis!

Paljanıtsja vaşına bir celek suu qıjdu, çana oşon-
don kijin çana al ojlonorluq avalqa keldi. Al tyrdıy
vıjruqtar verip ştaata savıuldar cırdı.

Konvojnyj otıjad attarına attandı. Aldın ala koryucy
Paljanıtsja, cataq cıjuudan saqtanır, çımuşcular
posjolkas menen stantsijanı şaardan völyp, saqcılar
qojuuqa vıjruq qıldı.

Leşcinskijlerdin vaşına, çoldu qarattır, pulemıot
qojuldu.

Eger çımuşcular vul işke qarş cıqmaq cı voluşsa,
alardı qoraşın menen qarş alyşmaq ele.

Bardıq dajardıqtar vıtkendön kijin, adjutant menen
Samolıga attarına minişti.

Çolqo cıqqanda, Paljanıtsjanın esine tuştı:

— Toqto, unuta çazyrtın. Eki arava dajardaşıla:
vız Golubdun tojuna tartuu dajardaşvız... O-o-o... Birin-
ci olço ar qacan komandirge, vırcı qatın volso, xa-
xa-xa, maşa, adjutantqa. Tuşındıay, maqoo? — Bul
sonqu sez Samolıgaşa tijeşelyu volucu.

Al aqa özynyn sarqıs közyn cıltıratı:

— Vaarvızaşa teñ çetel.

Taş çol menen çeneştı. Aldıda adjutant menen

Samolıga, art çaqınan volso, vaş alaman şajka
volup, konvojcular vıra çatışat.

Tağ aldının ıyıl-vıyılı acıla tuştı. „Fukstın
galanterijalıq soodas“ dep çazyloğan dat vaşqan
vıveskaluu, eki qavat yj çanında Paljanıtsja tizgi-
nin tarttı.

Alın ıcke vıttuu voz veesi ojdoqtor, tujaş
menen taştardı çarçadı.

Paljanıtsja sekirip çerge tuştı da:

— Emese, qudajdın çardam menen uşundan
vaştajlı, — dedi.

Al özyn qurcar turqan konvojqa qajrılıp:

— Ej, çigitter, attarından tuşkyle, — dedi çana
alarqa tuşındıre vaştadı:

— Tamaşa vaştalat. Ec kimdin vaşına soqroqula —
alın da öz ıvaş keler; ajaldar çonınde da uşul
ele sez, mejlişer ancalıq tartıasa, kecke dejre savır
qıla turqula.

Konvojculardın vıri, mıqtı tışterin ırsajtır, naara-
zılıq vildirdi:

— Bul qandaj emi, ran ¹ xorunçij ², egerde çaq-
şılıqca ırazı volsocu?

Vaarvı çatqırıp çiveriştı. Paljanıtsja vul sezdy
ajtqan konvojcuşa quvanıctuu quvattoo menen
qaradı:

— Alvette, eger çaqşılıqca ırazı volso, qarar
qalvaşıla, munu tıjuuşa ec kimdin aqş cı çoq.

Paljanıtsja magazindin çavıq eşiginin çanına kelip,
vıtu menen ajavaj qatuu tepti, dustan çasalqan
mıqtı eşik tootup da qojqon çoq.

¹ Pan Gaspadin — tozo degen sez, ² Xorunçij — eski kazak
orus polıjak armıjasındaq mansap daracası.

Paljanıtsja ilgeri qaraj attadı, çana çajbaraqat şana qılsın qılınan suurdu.

Qız: çyrek yzylgöndej yn menen:

— Enekel — der cırdırdı.

Salomğa uşul yndy uqqan volucu.

Paljanıtsja, komnatağa kirgen kişilerge qıcsajır, qarılardı kersetty:

— Cıtarar taştatyla bulardı! — dedi. Qarılardı komnatadan tyrtkylör cıtaratıandan kijin, al Salomğağa ajttı:

Sen mında, eşiktin art çatında tura tur, menin bul qız menen syleşe turşan anca-mınca sezdeğum var.

Qarş Pejsax yndy uşur, eşikti qaraj cırqadı. Biroq kökyrekkö tijgen qatuu soqqu, anı dıvalağa qaraj kömölötür çiverdi. Al oortuudan es alıvaj turdu ele, biroq oşol uvaqta, ömyry vojunca uncuqraj çyge turşan Tojva kempir ene berydej volur kelip aşıldı.

— Oj, qojo bergile, silerdin bul emne qılşanır?

Al eşikti qaraj çulundu, çana Salomğa, anın öz cerkenine qarşır çavşqan, qaltıraqşan qarş qoldonun açırata alvaj uvaralandı.

Pejsax esine kelip, kempirine çardam qıluşta vojun taştar çiverdi.

— Qojo bergile, qojo bergile!.. O, menin qızım!

Alar eköelör Salomğanı eşikten çulur alıştı, Salomğa acıulanır, nağanın suurup aldı da, anın tutqası menen avşqanın aqcastuu vaşına qojur qaldı. Pejsax unşuz-tınsız ele cırdırdı.

Komnatadan Rivanın qırdırdı uşuldu.

Aqılın çatırtqon Tojvanı kösöge syğör cırdırdı qandan kijin, kösönun vaarş kişinin ununen vaşqaca volqon ynder menen çana çardam surar çalınqan yn menen toldu.

Yjdögy qırdırdı vaşıldı.

Paljanıtsja, komnatadan cıqqandan kijin, emi icke kiruynu qaalar, eşiktin tutqası qarmaşan Salomğanı toqtottu, ağa qaravastan şana:

— Kirve — tumcuqtu: men anı azırtaq çaztık menen qartadı ele, — dedi. Al Pejsaxın öygy arqıluu attadı çana qojuu qara qandı vaşır aldı.

Kösöge cıqqandan kijin al acıulanır:

— Ajda qandaj... orunsuz vaştaldı, — der qojdu.

Anın artınan vaşqalar da cırdırdı, çana alardıñ buttarınan yjdyn astına çajılşan taqtajda çana vaşqıta qanduu izder qaldı.

Şaarda volso taloon çyğur çattı. Olşonu velyşe alvaşan talooncular arasında qarşqılarsa çajnaşuu kycör kee bir çerde qılınan suurulşan qılştar çarqıldaj vaştadı. Bardıq çerde deerlik muştaşuu volur çattı.

Pivoqanadan kösöge on caqalıq celekterdi tomlotur cırdırdı.

Andan kijin yşlerdy qırdırdı vaştırdı.

Ec kim qarşılq kersetken çoq. Komnatalarda antarşat, aşır-aşır burctardı tintişet da, olşolordı çondoruna salşır, arqa çaqtarında antarılşan çyğrekerden, cırtılşan çaztık çyndöğynun yşılşen çumşaq yjmöktöğyn qaltır, cırdırdı ketişet. Birinci kyny eki ele qurman — Riva menen anın atası — voldu, biroq çarındaşan tyn özy menen birge ec con vulynyu alır kele çattı.

Kecke çuuc bul tyrdyy ыраңдасть çөөлөрдүн бардыгь авдан мас voluшту. Icimdik menen көздөры tunar-
жан petlyracyлар тынды kutyшту.

Qaraңaстьыьq qoldordu cecip çiverdi. Kөzge tyrtse көyngys qaraңaстьыьqta kişini kymçan qыuu çeqili-
reek, al tygyi cөө daсть тынды çaqтырат, al daсть
өзыне qol qajтara aьaajandaraja ajana qol salat.

Bul qorqunuctuu eki tyn menen yc kyndy dalajlar
esinen cыajara aьas. Qancalyq adamdardьn turmuş-
tarь vuzuldu, тыьldь, bul qanduu saattarda qancalyq
çaštardьn cactarь aajardь, qancalyq çaštar төgyldy;
çana kim билет, өlymdөн qutulajан бироq көnyldery
воş qalajан, çuulsa ketpes qордуq çana masqaraloo
arqasьnda cьdavastьq azap tartqan, ajтыр vytyrgysyz
qарalyq aajан, qajтыр kelbes volur qьгылаjan çaqьn-
darь ycyn kyjytke çumajан adamdar kim vilsin,
vaqтылуураq voluшту beken? Tar көсөлөрдө тыьşqan
qoldorun çajьp, татынаqaj çaş qьzdardьn çанcылаjan,
qьjnaajан, vyryşkөн deneleri, ec nersedен ubajьm-
сыz, tizilir çatat.

Çaңaстьz, өзөндyn çаньндасть, temirci Naumdun
yьyндө ajana, аьн çaş ajaly Sarracaja çавьşqan cөө-
лөр qatuu соqqu аьşты. Çьjьrma tert çaštacсть kycy
таşьp турajан, balqa соajур вьşьqқан volot vulcun-
duu balban temirci өз ajalyн vergen çоq.

Kicinekej yj icindegi qorqunuctuu аьşuu ubaajьnda
petlyracylardan eki kişinin vaštary, cirik darvьzdaaj
volur вьтcьт volur ketti. Ölymgө өkym qьлынаjan
kişinin acuuu menen qorqunuctuu tyrgө kirgen
temirci, vardьq kycyn çьjnap, eki çandь qorajodu,
qorqunuctuqtu sezip, өзөн vojuna соajulajan golu-
culardьn quru мыльтьq atuularь dalajaja dejre tarsьl-

dar turdu. Naum, vardьq patronдорun атыр volajon-
don kijin, соңqu оqту Sarracaja çiverdi, özy volso
ştigin vet aldьna qарmar, өlymgө qarşь çygyrdy.
Al бирinci terkicte ele qorajоşundar çaаньnan
cьaстьldь, salmaqтуu көөдөny çerge qatuu qular
tyшту.

Çaqьn aradaсть qьştaqtardan, semiz attardь qоşur,
vaj muçuqtar kelişti. Alar өzdөryне çaqқан vujum-
dardь aravalaryна çykteşet, qьştaqtarьna bir nese
çolu çetkirip, qajta kelyyge şaşьlyşat, алардь Golub
otrjadьnda qьzmat qылуucu valdarь çana tuuşqan-
darь uzatьp turuşat.

Atasь menen keңeşip, өzdөryнyn podvalьna çana
yjdyn cатыьna vasmaqana çumuşcularьньн çартьсьn
qatqan Serjoça Bruzçak qoroonu aralar yьyне qaj-
тыр kele çatqanda, таş çol menen qacьp kele çatqan
kişini көrdy.

Uzun etektyy, çamooculu syrtykcөн, çьлаңваş,
qorquudan өnyне өlyk tysy kirgen qarь-jevrej qol-
dorun şilteп, entige-entige curqар kele çatat. Arqa-
сьnan, çetyyge çaqьndар, cavuu ycyn өвөктөр, sur
atean petlyracy kele çatat. Arqa çaajьnan, атьн
dyvyrtyn uajur, авьşqa өзyn qorajоajондоj qььp,
qолun ketөrdy. Serjoça çoldun ortosuna атыьлыр
cьaстьp, atqa qaraj çавьşты, көөдөny menen авьş-
qаны qalqaladь:

— Tijve, vandit, it!

Petlyracy şiltengen qььсьn toqtotur qaluunu qaa-
lavastan, balanьn aajьş cactuu vaşьna qaraj qььcьtь
şilteп çiverdi.

Qызылар „вақыр“ atamandyň askerlerin qatuu qыsa waştady. Golubdun polkun majdanqа сақыр алысты. Şaarda az sanduu ты сақылар ғана komendatura qана qaldы.

Kişiler araketke keldi. Jevrej qalqы ubaqтылуу тын-тыqtan rajdalanыр, олықтөryn көмушты, ғана Jevrej kvartalдарнын kicinekej yjөryнө ған kire waştady.

Їымтыр keceлерde ырааqtan кунурт атышуу yндөry usulат. Qajdadыр саqында соqуш volur çattы.

Temir çolcular, çumuş izdep, stantsijadan qыстаqtarqа qaraj аqыла waştaсты.

Gimnazija çavыды.

Şaarda соqуш авалы çarijalandы.

Kөzge тыртсөң көryngys, qаваqы салыды qара-аы тын.

Мындаj тындөde вақыраjта асылан cecекеj да, qараqылыqты çеде алаjт, kişiler көryngөн bir cи-қирqа сытылыр ваşын çaryудан qоrқур, соқуларса, авайлар vasъsat.

Meşcandar bilіset: мындаj ubaqta yjdө qана otur ғана çaryqты cенер çaq. Çaryq qандаj да volso, сақытылаqан бирөөny keltirişi mymkyn. Ваарынан, мындаj qараqылыq çaqсы, тынқтыq. Ar qacan тын алаj çyргөн adamdar var. Çyрө verişsin, çан ваqты-ларды аларда emne işi var. Biroq al özy сытыр çyрөjt. İşeniñiz, сытыр çyрөjt.

Мына uşundaj тынде bir kişi kele çatat.

Al, Korçaginderdikine çetkenden kijin, saqтыq menen terezенин сытасын тыqыdattы, çоор volvo-

qондон kijin, екinci çолu qatuuraaq ғана кyctyрөөк тыqыdattы.

Pavka тыş көryр çatat: qандаjдыр, bir çumduqtuu нерse аqа qarata пулемjот менен сыqаалаjт; ал çac-маqсы volso да, çaca алаjт, пулемjот volso алда qандаj qоrқunuctuu тырыdajт.

Qatuu сыqыdatuудан terezенин аjnegi dirildedi.

Pavel, тоşөгynөн ыqыр турур, terezени kim тыры-датqанын qарamaqсы volur, terezеге qaraj vastы.

Biroq аныq bilinбеген кунурт көлөкөден ваşqa, ec нерсени көрө алаqан çоq.

Al yjdө çаңqыз volucu. Enesi ulu қызынына ketken, анын кyжөөsy qant zavodunda маşинист volur işтөөcy. Artjom volso qоңшу қыстаqта temircilik қылат, valqa urup tamaqын таар icет.

Artjom ele тырыdatuuqа mymkyn.

Pavel terezени аcмаqсы volду.

— Kim vul? — dedi al, qараqылаqа qarар.

Terezенин алдындаqы көлөкө қымыдыды ғана булуqқан çоон yn çоор verdi:

— Bul men. Çuxraj.

Terezенин тыvнө eki qол qоjылду, ғана Paveldin betinin алдында Fjodordun ваşы көryнды.

Al сывырар:

— Men саqа тынөөгө keldim. Qавы қыласыды, inim? — dedi.

Pavel туuqандарса çоор qajtardy:

— Alvette qавы қылам. Мында qандаj сөз voluuqа mymkyn? Tuura terezeden ele kire ber.

Fjodordun соң көөдөny terezеге тытыды.

Fjodor terezени çаар çатыр, andan daroo ele kete qоjоn çоq.

Al azyraaq tynşar turdu, buluttun arqasynan aj cыqыр, çoldu çarыq qыla waştaşanda şana, al çoldu etiver qыльр qarady, anan Pavelge qaraj wuruldu.

— Biz eneni oşaqoştrojwuzwu? Al uqtar çatsa kerek?

Pavel, yjðe andan waşqa ec kimdin çoqtuşun Fjodorşo bildirdi. Matros özyn erkinireek sezdi, çana keterywyrøek syjløj waştady:

— Bul kişi terisin syruucular, menin arыma cындар tuşyşty. Stantsijada wolşon sonqu topoloş ysyn kek quur çatyşat. Eger çoldoştor ынтымаqtuuraq woluşsa, biz taloon ubaşыnda bul „voz cepkenderge“ eд sonun ыqtuuluq kersetken wolor elek. Biroq tuşynesuңay, el aзыr otqo qarşы wariuşqa waatъcыльq qыla alwaj turat. Kytken iş wolwoj qaldы. Aзыr emi meni quuşuntuqtaj waştaşty. Meni eki çolu qarmar almaqсы woluştu. Bydyn az çerden qoloşo tuşpeş qaldым. Bilesiңai, yjðe çaqьндар kele çatam, alwette, qoroонun arqa çaşынан, sarajдын çанында turam. Qarasam, waqta birøø çaşacqa seөнyp turat, birow ştigi көrynyp turat. Men alwette, qujuqtu tyjdym. Мына emi senin çанында keldim. Men мында, inim, bir top kunge cejin jakir saluuşqa¹ tijişmin. Qarşылыşың çoqrw? Andaj wolso, awdan çaqşы.

Çuxraj, wşыldар çатыр, watqarqqa cыланşan etygyn cecti.

Pavel, Çuxrajдын kelgenine syjyndy. Sonqu ubaqtа elektrostantsija iştewejt, oşonduqtan een kvartirde çalqыз turuu көnylsyz wolucu.

Uqtooşo çatyşty. Pavel daroo ele uqtady, Fjodor wolso, bir topqo dejre tameki tartър oturdu. Andan

¹ Jakir saluuşqa — мындаqы maanisi toqtooşo.

kijin ordunan turup, çыrajlaq buttarъ menen aqьын wasъp, terezegе keldi. Al көpkø dejre көcøgø qarар turdu: kerewetine qajta kelgenden kijin, carcaşandыqtan çenilir, ujuşqa ketti. Анын çazтыq astына sunşan qolu, oor kolt tarancasынын ystynde çатыр, өзynyn çыluuluşu menen аны çылытыр turat.

Kytywøgøn çerden Çuxrajдын tyn icinde kelіşi, çana bul segiz kyn icinde аны menen birge turuu Pavelge көр taasъr qыldы. Birinci çolu al matroston uşuncalyq көр maanilyu, çaңы, tolıqundандыра turşan nerselerdi uqtu. Bul kynder çaş kocegar ysyn cecyucy kynder woldu.

Qarastaşы şыjaqtuu, quuşuncular tarawынан qысылşan matros, arqasыз işsiz turuudan rajdalanъp, өзynyn acuusunun çana „saъы wakitcыlarşa“ qarata wolşon көre alwastыşынын wardыq ottorun, өзynyn sezyn tojwoston uqşan Pavelge were waştady.

Çuxraj çөнөкөj til menen асыq, taq çana tuşynyктуу qыльр syjløj turşan. Anda ceçilweş qalşan ec nerse çoq. Matros өз çolun eд sonun bileт, Pavel, bul көр tyrdyy siluu attardын-sotsial — revolytsijasыlar, sotsial-demokrattar, polskaja sotsialister partijasынын — wardыşы teд çumuşularдын qыjanatcыl duşmandarъ ekenin, çana wardыq wajlarşa qarşы kyreşyucy tartъnwas, revolytsijasыl bir şana partija — wolşevikter partijasы şana wolşonun tuşyndy.

Murun Pavel bul maselelerde awdan wudalanъp qaluucu.

Bul con, qarылуу kişi, мыqtы wolşevik, bir min toqtuz çyz on weşinci çыldan weri RSDRP(в) mycesy,

tenizdin şamaldarı menen çeldengen Baltika matrosu Fjodor Çuxraj, özynə ajran tan qalağan kəzdey menen qarap turuucu, bul çaş kocegarğa turmuş-tun qatuu cəndəşin ajtır verdi.

— Men daş, inim, çaş cəşəmdə sen sijaqtuu volucumun, dejt al. — Kucyndy qajda qojunu bil-bejsin, icindegi tujlağan kyc tışqa qaşır cəşət. Çaqırcıyğa çaşadım. Kee bir uvaqtarda, vajlardın toq, çaqş kijingen valdarğa qarajsın da, seni alarğa qarış çek kəyucylyk qurcar elat. Men alardı kəp uvaqta əjavaj urucumun, viroq andan, atamdın meni terkilegeninen ec nerse cəqcu emes. Çeke vaşd menen soquşuu — turmuştu ajlandır çivere alvajt. Sende, Pavluşa, çumışular işinin pajdası ucun çaqş kyreşcy voluunun vardıq mymkyndygy var, viroq sen əzır çaşın, tap kyreşcy çenyndegy tışynuydu ətə az. Men saqta, inim, cənyəş çol tuuralu syjəp verejin. Antkeni senden bir deme cəqarın men bilem. Çooş çana çalaqaj kişilerdi men çaman kərem. Əzır vardıq çerde ert vaştaldı. Quldar kətəryldy çana alar eşki turmuşun kylyn kökkə sarıtır çiveryylery tijiş. Biroq bul ucun enesinin qojununda nazardanqan valdar çaravajt, al ucun er çyrek çigitter kerek. Soquşuu aldınan, çarəqtan qacqan tarağan sijaqtuu teşikti kəzdey qacpastan, qajta ajcosuz soquşa turqan mətqə tuqumdun eli kerek.

Çuxraj muştumu menen stoldu bir qojdu da, ordunan turup, qoldorun cəntəyine saldı. Qavaqın salıp, komnata icinde an-beri vasa vaştadı.

Fjodordu işsiz turuu qıjıqaj vaştadı. Al, bul çaarada qalağanəna əvadan əkyndy, çana məndan an qaraj

mənda turuunu pajdasız dep ojləp, majdan arqaluu qayıdarğa etyp ketyyge əvadan bel vajladı.

Çaarada partija mycelərynən, toquz kişilik air top qalağan volucu, məndan kijinki işti mənə uşular çyryyylery tijiş.

Çuxrajın ici kyjyp:

„Mensiz da iştej alarsınar, men qoldu quuşurup bekerge otura alvajm. Emi çeter, ansız da on ajdı ojronodum“ dep ojlodu.

Bir kyny Pavel andan:

— Sen kim volosun, Fjodor? — dep suradı.

Çuxraj ordunan turdu, qoldorun cəntəktəryne saldı. Baştə al bul surcoqo tışynge çoq.

— Menin kim ekenimdi, sen cən ele bilbejsinai?

— Men, sen bolşevik çə kommunis volson kerek dep ojlojm, — dep aqarın çoor verdi.

Çuxraj kylyp çivərđi, tamaşalar, özynun çol-çol kəjnəgy menen kerilip turqan keş kəkyrəyine soqup qojdu.

Al:

— Bul anıq, inim. Bolşevik menen kommunis ekə ten bir ekendigi fakti volqonduqı sijaqtuu, bul daş faktı, — dedi, çana daroo cəndap syjləge kirışti.

— Sen munu tışynet ekensin, andaj volso, eger menin qarđımdı çaruuların qaalavasan, sen bul tuuralu ec qajda, ec kimge ajtraşın. Tışyndınay?

Pavel:

— Tışyndım, — dep mətqar çoor verdi.

Qorçodo syjləşken ynder uşuldu, çana tıqılat-bastan ele eşikti acıştı. Çuxraj qolun cəntəyine saldı, viroq an daroo ele qajta suurup aldı. Başı

aşlanşan, arştaşan, qıvırşan Serjoça Bruzçak komnataşja kirdi. Anın artınan Valja menen Klimka kırıştı.

Serjoça kylymsyrer:

— Qandajsın, şajtan? — der, Pavkaşja qolun verdi. Biz üçөөvüz, saşja qonoqço keldik. Valja meni çançыз qojo verşejt, qorqot. Klimka volso Valjanь çançыз çıverşejt, al da qorqot. Al saşь volşonu menen, kimdi qajda çançыз çıveryy qorqunuc ekenin tuşynot.

Valja, tamaşalar, qolu menen anın oozun qartadı, anan kylyp:

— Мына, ваьыг desen, — dedi, vul vugyn Klimkaşja kyn көşetpej qojdu.

Klimka, көnyldyy çьтыьыp:

— Oogu kişiden emne kytyuge volot? Qarqaşь çarşıjan, qantet, syjövөгөnde.

— Vardьыşь kylyp çıverışti.

Başьna qыыс tijyuden daşь тыьыp kete elek. Serjoça Pavkanьн kerevetine vaşьp oturdu, çana dostor daroo ele çanduu aңgemege kırıştı. Ar qacañ şat көnyldyy, qaralanvaj turşan, viroq azь çooşuşjan, vaşьnşjan Serjoça, petlyraşь anь qandaj çarqañn azь Çuxrajşja aştьp çatat.

Çuxraj, Pavelge kelip çyruycylördyn vaarьn taanьcuu. Al, Bruzçaktardьында esen çolu volşon. Kyreşьtyn aşlanmaşьnda өз çolun azььnca tava elek, viroq өз tавььн көzdegenyn aştьn elestetken vul çaştar, Çuxrajşja çaşucı. Al çaştardьn ar kimisinin, qandaj qыьыp taloon ubaşьnda Jevrej vylelөгyn çaşьraşjan-dьыşь, alarşja qandaj çardam qылаşandьыşь çönyndөгy syjövөгyn etiver qыьыp тыьşar turdu. Bul tyny al,

çaştardьn ar kimisine volşon oqujalardь tuşynuygө çardam qыьыp, volşevikter tuuralu, Lenin tuuralu alarşja көp nerseni syjöv verdi.

Tyndyn bir dalajь volşondo Pavel qonoqtordu uzattь.

Çuxraj kecinde çьыьыp ketip, tyn icinde şjana çajtyь kelet. Al mьndan ketyyny oşloşonduqtan, mьnda qaluucu çoldoştoru menen alardьn işteri tuuralu syjövşyucy.

Bir tyny Çuxraj çajtyь kelgen çoq. Pavel erten menen oşloşonşondo voş turşan kereveti көrdy.

Pavel qandajdьы tuşynuksyz bir nerseni sezip, daroo kijindi da, yjynөн çьqtь. Kvartirin vekitip, acqьctь belgilyy orunşja qojdu. Pavel, Fjodor tuuralu bir çavar uşamь degen ymyt menen Klimkaşja ketti. Klimkanьн çarьs vojluu, saar çajьq vettyu enesi kir çuur çatqan volucu. Al, Korçagindin, Fjodor qajda ekenin bilvejsizvi, degen suroosuna, yzur-yzur qana çoor çajtardь:

— Menin vardьыq işim senin Fjodorunđu qarap çyruy dejsiñai? Oşol, qьjşьq şajtandьn kesepetinen Zozulikalardьn vytyñ yjyn astьn ystynө keltiriştı. Saşja anь emne keregi var? Tavьışjan eken dostor: Klimka da, sen da... — der, çana al kirlerin oşo veter qatuuraaq şьşuşja kırıştı.

Klimkanьн enesinin tili zaar, sezy kermektyu kişi volucu.

Pavel Klimkanьынан çьыьыp Serjoçalarşja qaraj vuruldu. Al өзynyn соосуşandьыşь tuuralu ajttь. Valja sezge aralaştь:

— Sen emnege соосуşun? Al, valkim, taanьştь-гьньында qonşondur. — Biroq anьн unyndө işenyu çoq ele.

duu, qoroozdonto taratjan cactuu, qara toru, suluuca gimnazistka Liza Suxarko, Pavel taapnyaqtan, uzun vojluu, Veçatelden çylytgar turatjan çylma cactuu, kəgyş kəzduy qajçyluu qaraştuu, ystynə kelişip turatjan qara pidçak kijgen bir çigit alardyn otosunda, ystynə çaqşy gimnazister kurtkasyn kijgen Viktor Leşcinskij oturat. Tonja eşikti acary menen ele Paveldin kəzyne, vaarñnan murun, Viktor calyndy.

Leşcinskij Korçagindi daroo taapnydy, çana sozulçan icke qaştary taçyrtar çotçoru kəteryldy.

Pavel, çaman qaraş menen Viktordu kyjdyryp, bir nece sekund eşiktin çanynda turdu. Bul uncuqraj turuunu Tonja vuzuuçya tərşyşy, Paveldən ickeri kiryyny surady, çana Lizaçya qarar:

— Таанышыңыз, — dedi.

Suxarko, kirgen çigitke qəzəçyşy, qarar ordunan turdu.

Pavel cuqul vuruldu da, yryl-vyryl qaranday volup turatjan aştana arqyluu, tşşqa çyçya turatjan eşikti kəzdey çenedy. Tonja anь qoroodo çana quur çetti, çana ijininen qarmar, aculanar:

— Emne ucyn kettin? Men çən ele alar menen seni taapnyştyruunu qaaladyñ ele, — dedi.

Biroq Pavel anyn qoldogun əzynyn ijininen aldy da, qyrt çoop verdi:

— Meni kərgəzməgə qojuuçyçya men tyşynə alvajm. Al ənəktəştər menen birgə oturuucu kişi men emes. Saçya, valkim alar syjkymdydyr, biroq men alardy kərə alvajm. Men senin alar menen dostoyşy çyrgənyndy bilgenim çoq, volboso saçya ec qacan kelvəgen volor elem.

Tonja, acuuşun vasuuçya tərşyşy, anyn sezyn veldy:

— Meni menen mьndajca syjleşyuge saçya kim uquq verdi? Senin kimder menen dostoyşonundu çana saçya kimder kelip çyrgənyñ, men senden suravajmьnyço?

Pavel, tepkic menen vaqqa tyşyşy vəra çatyr, keskin ajttı:

— Mejli, çyğə vərişsin, biroq men mьndan kijin keləjmın.

Çana al vaqtyn eşigin qaraj curqar ketti.

Oşondon vəri qaraj al Tonja menen kəryşkən çoq. Talcon ubaçynda Pavel menen montyor vaştaryñ qalqalaçyan Jevrejlerdin yj vylələryn elektrostantsijaçya çayrtan saçya, Tonja menen taarñnyşuu unutulup qalçan volucu. Bygyn anь menen daçy ucraşuunu qaalady.

Çuxrajdyñ çotçoluşu, çana Kvartirde anь kytyş turatjan çalyçydyq, saçya vazynduu taasir qylydy. Çazay calçyqtary qurçar vyte elek, oçulçan çerlerine qara kyreñ vatqay tşçyçyan taş çol oç çaqqa vurulup ketet.

Telreçiy çolço çyçyşy turatjan, duvaldary uralar, çaryşy ketken yjdyn arqya çayçynda eki çol birgə qoçulat.

Kecənyñ ajaçynda, talcon ubaçynda eşigi talqalançyan, „Mineral suular soodasy“ dep çazylyçyan vьveskasy qantaryşy taştalçyan kiosk çanyña Viktor Leşcinskij Liza menen qoştoştu.

Al Lizanyñ qolun əz-qolunda qarmar turup:

— Siz kelesizmi? Aldavajsyşyzy?— dejt.

Liza qylyçtanar çoop verdi:

Biroq anъn vaşъn tьncsъz oj kёsёj vaştadъ.

„Eger men anъ atqanъm menen da, tijdire albasam, oq Ҷuxrajъa tijjişî mymkyn...“

Petlyracsъ Ҷanaşa ele kelip qalъanda ojlounur turuуqъa mymkynvу tegi?

Iş mьnamъnda j boldu: sarъ muruttuу konvojсu Pavelge tuşma-tuş keldi. Korcagin kytpegёn Ҷerden petlyracsъqъa ьrъqъьr Ҷavьştъ, mьltъqъь qartmar, keskin araket menen ştikti Ҷerge qaraj vьkty.

Ştik şьndъqъьr taşqъa tijdi.

Petlyracsъ ёzyna qol salьnarъn kytken emes ele, al bir sekundca qatъьr qaldъ, biroq oşol zamatta ele kucynun vardъqъь menen mьltъqъь ёzyna qaraj tartъь. Pavel kucynun vardъqъьncsa asьlъьr, mьltъqъь qolunan cъqъarqъan Ҷoq. Mьltъqъ tars etti. Oq taşqъa tijir, zuuldar, qajъьr varъьr angekke qadaldъ.

Mьltъqъ atьlъqъanda Ҷuxraj cetke ьrъqъьda da, ajlanъьr qaradъ. Konvojсu quturunur, Pavelden qolunan mьltъqъь Ҷulqur Ҷatat. Al, Paveldin qoldorun qajъьr, mьltъqъь vurajt. Biroq Pavel mьltъqъь qolunan cъqъarqъan Ҷoq. Andan kijin qьcъьь qajnaşqъan petlyracsъ keskin araket menen Paveldi Ҷerge cъqъь. Oşondo j volso da mьltъqъь tartъььr ala alqъan Ҷoq. Pavel cъqъьlъqъanda ёzy menen birge konvojсunu da qoşo cъqъь, Ҷana vul minutta ec qandaj kyc anъn qolunan mьltъqъьn tartъььr alarьlъqъ emes volucu.

Eki sekiryу menen Ҷuxraj alardъn Ҷanьna Ҷetti. Anъn temirde j muştum, avada duqъa Ҷasар, konvojсunun vaşьna kelip tijdi, oşol zamatta petlyracsъ Ҷerde Ҷatqъan Pavelden aсьradъ, ёzyna qatarъnъn eki Ҷolu muştum tijgenden kijin, al taş Ҷoldun Ҷanьndaqъь angekke oor qartaj volur quladъ.

Oşol ele kyctyy qoldor Paveldi da ordunan turqъuzur aldъ.

Viktor, qoşuluştan Ҷyz qadam ەtkёnden kijin, „Suluunun Ҷyregy qъjanattъqъ qьlluqъa kёnyldёnet“ ty kyuge salъьr ьşqъььr vara Ҷattъ. Al, daşь ele Liza menen ucraşuunun Ҷana taştalqъan zavoddun Ҷanьnda, anъ menen kezigyuge uvada qьlъşьnъn taasiri astьnda volucu.

Qьzdardъn arqasъnъn Ҷyryу menen атаqqan gimnazister arasъnda Liza Suxarkonun syjъşyу maselelerinde tartъnvas qьz ekendigi Ҷёnynde sёz Ҷyryуcy.

Ujatsъz Ҷana ёzyna işene turqъan Semjon Zalivanov, bir Ҷolu Viktorqъa, Lizanъn ёzyna verilgenin ajttъ. Bras, Leşciniskij ancalsъqъ işenbese da, Liza suluу Ҷana qьzьqъьrарьlъqъ qьz volucu, oşonduqtan al erten Zalivanovdun cъn ajtqъan-ajtraşqъanъn şьnar kёrmёkcy boldu.

„Egerde kele turqъan volso, men ceckindyу volom. Al ёzyn ەvyuge Ҷol qojot turvajъь. Eger Semjon tuura qalp ajtrasa...“ Anъn ojloru vёlyndy. Al ەtyр vara Ҷatqъan eki petlyracsъqъa Ҷol verdi. Alardъn biri qijruqъu tyjylgёn atqъa minip, qolundaşьь brezent caqasъn vulqъar varatat — at suqъarqъanъь varatsa kerek. Coloq poddjevka, Ҷana eј ken kёk şьmcan ekincisi, atcandъn tizesine qolun qojur, emnenidir kёnyldёnyр ajtъьr varatat.

Alardъ ەtkёryр Ҷibergenden kijin, Viktor ەz Ҷolu menen kete vermёkci boldu ele, taş Ҷoldon atьlqъan mьltъqъьn yny anъ toqtottu. Ajlanъьr qaradъanьnda, atcandъn oq cъqqan Ҷaqqa qaraj caар ketkenin

kerdy. Anın arqasınan, qılsın qolu menen qar-
mar, ekincisi surqadı.

Leşcinskij alardıñ artınan çuyurdu, çana taş çolqo
çetuyge çaqın qalqanda, ekinci çolu oq çaqqañın
uqtı. Atcan kişi buruluştan, Viktordu közdøj, atın
alqıntır saar çyqtı. Al atın vuttar çana brezent
saqas menen qojçular saar keldi, çana birinci
darvazağa çeteri menen ele, qoroодо турған ки-
лерге qarar vaqırdı:

— Çigitter, quraldanqıla, tıjaqta vizdikin eltyru-
sytyr!

Bir minuttan kijin, zatvorlorun şaraqatır, bir top
kişi qoroodon surqar çyqtı.

Viktordu çolqo alıqtı.

Taş çoldo bir top kişi çoyulqan. Alardıñ icinde
Viktor menen Lizada var. Lizanı kyve qatarında
qarmar qalıqtı.

Liza, öz çapınan Çuxraj menen Korçagin surqar
etkende, qorqoñunun toqtor qaldı. Al, petlyacısğa
qol saluucunun, Tonja anı özdey menen taanıştı-
ruuğa tilegen vala ekenin taandı.

Alar ekö teñ birinin artınan biri, kimdindir birö-
nyn duvalınan attar tyşur, közden çoyoluştı, çana
oşol zamatta ele taş çoldo atcan kişi köryndı. Al,
mıltıqcan surqar vara çatqan Çuxrajdı çana öjde
voluuğa tıgşır çatqan konvojçunu körgenden kijin,
atın duvaldı qaraj qojo verdi.

Çuxraj ajlanır qaradı, çana şyqaalar turur atır
çiberdi. Atcan kişi qajta artın qaraj çaptı.

Konvojçu, çaralanqan eerdin-arañ qıjımdatır,
ıştin qandaj volçonduqun ajtır verdi.

— Sen emne, maqoo, qamalqan kişini murdu-

çun astınan qacırды? Мана emi, көcyк çaqıña
çыjытма veş çompol çejсиң.

Konvojçunun çini kelir ajqırды:

— Men көryp turam — senin avdan arqıduulu-
çıңdu. Murdumun astınan qacırçanмын! Al eşektin
maşğa kelir çavışa turçanын kim biliptir?

Lizadan da suraq alıqtı. Al daşк konvojçu ajt-
qandı ele ajtır verdi, biroq qol saluucunu taanış
turçanын ajtqan çoq. Oşondoј volso da alardıñ
vardıqын komendaturağa alır vaqtı.

Кес qurun çana komendantтын vıjruçı vojunca
alardı qojo veriştı.

Al tygyl komendant Lizanı ozy uzatır qojmoçı
da voldu. Biroq Liza andan vaş tarttı. Komendant-
тын oozunan araqtın çыт vırqurap turat, oşon-
duqtan anın sunuşunan çaqşыbқ kytyy mymkyn
emes ele.

Lizanı Viktor uzata vardi.

Stantsijağa cejin bir top çer var ele, oşonduqtan
Viktor Liza menen qoltuqtaşır vara çatır, vul oqu-
janын volçonduçına qubandı.

Yjge çaqındaqanda Liza:

— Tigi kişini qutqaruucu kim ekenin vilesizbi?—dep
suradı.

— Çoq, anı men qajdan vilejin.

— Siz Tonjanын vizdi bir çaş çigit menen taanış-
tarmaqç volçonun eskeresizbi?

— Viktor tañ qalıp:

— Pavel Korçagin menenbi? — dep suradı.

— Oova, familiasь Korçagin volso kerek. Esiniz-
debi, al tañqaltır çыjыр ketti ele. Мана vul oşol
vala volucu.

Viktor ajran taq qalыр, vasqan çerinde turup qaldы. Al:

— Siz қаңыладьңыз векеп? — dedi.

— Çoq, men анын өнүн авдан eske алыр қал-
таптын.

— Siz nege münü komendantqa ajtradьңыз?

Lizаны көнулу сууна тышур:

— Siz meni uşundaj bulьşanc işti iştej alat dep
ojlojsuzbu?

— Çe siz emneni, bulьşanc dep ojlojsuzbu? Kon-
vojcuqa kim qol salьşанын ajtuu sizdin ojnuuzca
bulьşancьq volovu?

— Sizce bul қақсь işpi? Alardын emne қылаң-
дықтарын siz unuttuuzbu? Siz gimnazijada азыр
қансалық jevрей çetimderi turьşанын билеjsiz, çana
siz daqь менin alarqa Korçagindi ajьp veryymdy
qaalajьzьbu? Braqmat sizge. Men sizdi mintip ajtat
dep ojloşon çoq elem.

Leşçinskij mьndaj çoortu kytken çoq ele. Liza
menen arazdaşuu анын ojunda çoq volucu, oşon-
duqtan al vaşqa sözge ötyyge тыьştь.

— Siz асууланвалыз, Liza men tamaşa қылам.
Men sizdin mьndaj prinsiptyy kişi ekeninizdi бил-
genim çoq.

Liza қурақ аяна çoor берди:

— Sizdin tamaşаныз mazasьz volup сықты.

Suxarkolordun yjynyn çәпына çetkende, Viktor:

— Siz kelesizbi, Liza? — dep surady.

Çana анын:

— Bilьejm — degen belgisiz çoovun иқты.

Şaarqa kele çатыр, Viktor ojlondu:

„Maaqul, siz, mademuazel, қақсь emes dep ojlo-

sonuz, bul çәnyndәgy menin pikirim taqьr vaşqa.
Alvette, kimdin kimdi qutqaryşь men usyn vaarь bir“.

Ataqtuu poljak¹ şljaxtasьпын uulu Leşçinskij
alardy da, bulardy da duşman көре турьşan. Vaarь
bir қақын arada poljak legiondordu² kelet, mьna
oşondo сыпықты өкмөт, сыпықты şljaxь өкмөty volot.
Biroq азырқы ucırda mьtaam Korçagindi çoqotuuqa
mьmkynduk var. Alar анын vaşьn daroo ele vurap
taştaşat.

Viktor şaarda қаңыз қалды. Al өзүнүн çәñesini-
kinde, qant zavodunun direktorunun орунvasарьпын
ajalьнықында turat. Atasь менен enesi çana Nelli
көртөн veri Varşavada turьşat, Sigizmund Leşçinskij
anda çoq қызматта turat.

Komendatuuraqa çetkende, Viktor асық еşikтен
icki yge кирди.

Bir қанца ubaqtan kijin al төрт petlyracy менен
Korçaginderdikine qaraj ketip vara çattь.

Çарық volup turьşan terezени көрсөтүр, ақырын
şьvьrdady:

— Mьna uşunda, — çana çанында turьşan xoruçige
qarap:

— Emi maqa ketyyge uruqsatьpь? — dep surady.

— Mьmkyn. Bizdin өз qolubuzdan keler. Qьzma-
тыңыз usyn браqmat.

Viktor tez-tez attap, көçөнүн voju менен kelti.

Pavel arqasьna sonqu soşuunu alьşandan kijin,
ilgeri sunulьşan qoldoru менен, өзүн kirgizgen

¹ Polşa ақсөктерынүн. ² қоғандарь.

qarağaj komnatanın divanına kelip tijdi. Qoldoru menen səjralar çajıyındı taqtaj səjaqtuu bir nerseni tapqandan kijin, oturdu — əl cərcəjan, tepkilengen, anın kəşyly tuşydky volucu.

Al əzyn qolqo alyşar dep kytrəgən ubaqta qamaştı. „Men tuuralu petlyrasyar qajdan biliştı eken? Anı ec kim kərgən çoq ele qo? Emi emne volor eken? Çuxraj qajda eken?“

Al matros menen Klimkanın yjynde aşıraşqan. Pavel Serjoçalardıqna ketken, Çuxraj volso şaardan cəşər ketyu ycyn keç kiruyny kytyr qalaşan volucu.

„Tarancan qarşanın ujaşna çaşyşanym çaqşı voldu. Eger alar anı tavışsa, menin vaşım ketken volor ele. Bular qantir vile qojuştı? —“ dep ojlajt al. Bul masele əzynyn velgisizdigi menen anı qıjnadı.

Petlyrasyar Korçaginderdin mylkynən çarışydaş nerse ala alağandar çoq. Əzynyn kostjumu menen çarmonun aşas çyştayqa alyp ketken. Kicinekeş sandıqtı enesi əzy menen ala ketti. Burctardı tıntıgen petlyrasyarğa çarışymduu nerse tijgen çoq.

Biroq, yjden komendantıqna seşinki çoldu al unutar. Keşge saşsa kəryngys qarqarağaj tyn. Kəkty bulut qartar alaşan. Anı qartalyndan da, arqa çarşandan da ajoosuz tepkileşet. Al, qandajdyr bir senek volup qalaşan nersedey volup, seşimsiz ketip vara çatat.

Eşiktin arşından ynder uşuldu. Çanaşa komnatada komendant saqçylar turat. Eşiktin aştından çarışyın səşylyp tuşken şoolas kərynet. Korçagin ordunan turdu, divaldı səjralar çyryp, komnatanı aşılanp cəqtı. Çajyşan taqtajlardın mañdajındaşy temir tiştıy terezeni səjraladı. Tartıy qaradı — mıqtı iştelgen. Mında, murun kladovoj volso kerek.

Eşiktin çanına çetkenden kijin, bir minutca, qulaq salıy turdu. Andan kijin aqşın şana eşiktin tutqasın tartıy kərdı. Eşik, itirkejdi keltirip, qırcıradı.

— Majlanvaşan eken, svoloc, — dep Pavel səşynur qojdu.

Aşyraq aşışan eşiktin çarışyndan qarap, taqtajdyñ ystınde çatqan birəşyn muştuşan varmaqşuu, çarış tamanduu butun kərdı. Eşikti daşy aşyraq tartıy ele, al aşılyp ketti. Uşqusuraşan, uşralanşan keşete taqtajdyñ ystynən turdu, vittegen vaşın veş varmaqşy menen teñ ajanvaj tırmandı da, çavıratıy syşlənə vaştadı. Bir tegiz, çalqoo yn menen segiz qavat səşynur volqondon kijin, al kişi, vaş çarşında turşan mıltışın qarşar kəryp, etiver qıyvaşan yn menen aştıy qojdu:

— Çar eşikti, daşy bir çolu qarap kərcı, menden veştıkti ...de alarşın.

Pavel eşikti çartı. Qonşu komnatada kylyştı.

Al bul tıny eñ kəp ojlor ojlondu. Anın birinci çolu kyreşke qatışuuğa araket qılyşy. Korçagin ycyn uşundaşca oşuşsuz volup ajaqtadı. Birinci qadam qojuda ele qarşar alyştı, çana qarşar alyp soloşon cəşqandan veter, çaşçikke solop qojuştu.

Qajışlyu uşqusurodo əzyn əzy unutup orturşan çaqta, anın kəz aldynda enesinin syrety, anın vırtışqan arış çırajı, taanış kəzdey kəryndı. Al: „Enemdin mında çoqtışu da — çaqşı, qajış aşyraq“ — dep ojlıdu.

Terezeden yjdyn aştına salınşan taqtajdyñ ystıne voz tət burctar tuştı.

Qarağajlyq aqşındar çegindi. Tañ syre vaştadı.

Eski çoq yjdø, keşegösy tartylğan bir şana tere-
zeden çarñq körynøt. Qoroodo, çynçyrlanyp qojulğan
Trezor arsyldar yyp çatat.

Tonja ujqusuroo arasynan enesinln aqyryn syjle-
genyn uqtu:

— Çoq, al daqñ ele uqtaj elek. Kiriniz, Liza.

Lizanyn çenil qadamñ çana erkeletip, qysa qucaq-
taş anyn ujqusun tarqatyp çiverdi.

Tonja carcaşan çymjusu menen çylmajdy.

— Kelgeniñ çaqş boldu, Liza, vygyn vizde şat-
tyq — kecke atamdyn oorusunun krizisi tarqap, al
vygyn kyn voju tñc uqtar çatat. Ene menen men
daqñ ujqusuz etkørgen tyndørdøn qutulup qaldyq.
Bolşon çañylyqtardyñ vardyşyn ajta ver, Liza.

Tonja qurvusun özynø qaraj, divanğa tartty.

— O, çañylyqtar avdan köp! Alardyñ çarñmyn
men özynø şana ajtyr vere alam — dep Liza, Eka-
terina Mixajlovnağa osol qarap kylyp qojdu.

Tonjanyn enesi, kelsettyu, özynyn otuz altñ çaqş
çyqqanyna qaravastan, çaq qyzdaj çanduu qyjmyl-
duu, aqylduu sur køzdyu, suluu emes, viroq çaqşm-
duu, çyjqaq øndyy, køryktyu ajal — kylymsyredy.

— Men silerdi, bir az minuttan kijin, çanym me-
nen çalşyş taştajm. Azyr çalryşta tijeşelyu çañylyq-
tardy ajtyndy — dep tamaşalar, orunduqtu divanğa
qaraj çyldyrdy.

Liza çandanyp syjløøge kirişti:

— Birinci çañylyq — viz mñndan kijin oquvaj tur-
şan bolduq. Mektep soveti oquunu vytyruy tuuralu
çetinci klasqa attestat vermek boldu. Men avdan
qubanyctamyn. Bul algebra menen geometrija menin

køköjymø avdan tijdil Munun vaarñ emne ycyn
oqutuşat eken? Baldar, balkim, mñndan arñ da oqu-
şaar, viroq qajda oquşarñ alar øzdøry da bilişpejt.
Bardyq çerde majdan, soquş. Qudaj kørsetpesyn...
Bizdi kyjøøge verişet, ajaldan volso ec qandaj alge-
bra talap qylyñvajt. — Bul sezderdy ajtyr Liza kylyp
çiverdi.

Qyzdar menen bir az oturşandan kijin Ekaterina
Mixajlovna ez komnatasyna çyştyr ketti.

Liza Tonjağa çaqñylyraq oturdu, çana køkølördyn
qoşuluşunda volşon qaqşylyşuu tuuralu, qurvusun
qucaqtap, syjløş vaştady:

— Çygyrup vara çatqandy men taanşanymda,
menin tan qalşanymdy kez aldyda keltirci, Tonecka...
Sen, anñ kim dep ojlojsuñ?

Anyn ajtqandarñ qyzyqsynyp tñşar oturşan
Tonja, tyşynvøstøn dalşyn kyjşødy.

— Korcagin! — dep bir çolu ajtyr saldy Liza.

Tonja selt etip ketti, çana bir çeri oorusandaj
vyryşø tyşty.

— Korcagin?

Taasir qyşanyna alymsynşan Liza, Viktor menen
bul tuuralu taarñyşyp qalşanyn syrettej vaştady.

Angemege kirip ketken Liza, Tumanovannyn ølyn
qandaj qubalyq qartaşanyn, anyn icke varmaqtarñ
køk vluzanñ qandaj qanñ vuzuluu menen uşalar
çatqanyn vajqatşan çoq. Tonjanyn çyrygy qandaj
qorquu menen qyşlyşanyn, sonun køzdørynyñ qalyñ
kirpikterin emne ycyn mñndajca tñnc ketip irme-
gendigin Liza vilgen çoq.

Mas korunçij çønyndøgy angemeni Tonja uqqan
da çoq. Anyn kønylyndø: „Kimdin qol salşanyn

Viktor Leşcinskij emi bilet. Liza aşa emne ucyn ajttı eken?" — degen bir şana oj var, şana al bul sezdy eriksizden aşq ajttı.

Liza tyşynvästön:

— Emne dedin? — dep suradı.

— Pavluşa tuuralu, Korcagin tuuralu Leşcinskijge emne ucyn ajttın? Al emi anı qarmar verveji...

Liza qarşy tyşty:

— Çooq! Men andaj ojlombojm. Ajaq çaqında al munu emne ucyn iştesin?

Tonja, qoldoru menen tizesin ooruta qyşyr, daroo oturdu.

— Sen, Liza, ec nerse tyşynväjsyn! Alar Korcagin menen duşman, şana buşa daşy bir al-çaj qoşulat... çana Pavluşa tuuralu Viktorşo ajtyr, sen cođ qata-lyq qylyrsın.

Tonjanın tıncı ketkenin Liza emi şana vajqady, „Pavluşa tuuralu“ dep qoqustan ajtylşan sez, anı bul kezge cejin ojlor çyrgen tumanduu ojun çatyq-qa şyşardı. Eriksizden özün ajyrtuu sezir, ujalır uncuqraj qaldı. Al „uşunetip, bu şın eken“ — dep ojlodu.

Qoqustan, uşundaj kişige — çenökaj çumuşcuşa konyl qoşonduşu — qyşq... Al bul çenynde syjleşyyny qaaladı, biroq adeptyylyk saqtoo sezimi anı bul ojunan toqtoftu. Özynun ajyşın emne bolso da aqtoşo tıryşyr, Tonjanın qolun qarmaj qaldı.

— Senin avdan tıncı ketip turavşy, Tonecka?

Tonja alaşdılanıy çoor qajtardy:

— Çoq, balkim, Viktor men ojloşondoi emes, avjirdyyröektir.

Bir avdan kijin, alar menen bir klasta oquucu, çurunu denesi salıqş Demjanov keldi.

Bul kelyyge dejre qyşdardın sözdöry erkelişken çoq.

Çoldoştorun uzatqandan kijin, Tonja kerkö dejre çalşyş turdu. Al eşikke çölönyp, şaarşa vara turşan çoldun qarantıy tilkesine qarap turdu. Muzdaq nımduuluq şana çazşy buu menen tolşon tyvölyk dejdi şamal, aşa soşur turat. Şaardaşy yjlerdyn terezeleri, çaqımsız, kerp tystyy cecekejleri menen ыраaqтан irmep turuşat. Bul aşa çat şaar tına oşol çerde. Anda, yjlerdyn tövelörynyn biri astında, qorqunctu qarantına albastan, al, anı tentek çoldoşu çatat. Balkim, al munu unutup da qalşandy. Alardın soşqu kezigişyylörynön veri qaraj qancalyq kynder tizilip ötty? Al ubaqta al natuura iştedi, biroq anı vaarş esaq ele unutuldu. Al anı erten kerp, şana tolqundatşan, çaqşy dosculuq qajtadan orduna kelet. Dosculuq orduna kelet, Tonja munu bilet. Tyn şana qyjanattıq qylyşasa — volşonu. Tyn alda qandajdyr çaqşınır, kytur turşandaj, çaqımsız... Suuq.

Çolşo soşqu çolu kez taştap, Tonja yjge kirdi. Teşekte, çuurşanşa oronup çatyş, „tyn şana qyjanattıq qylyşasa volşonul“ degen oj menen al uqtaş vaştady.

Taş erten menen, yjdögyler uqtap çatşan çaqta, Tonja ojşonup, daroo kijindi. Ec kimdi ojşotroşondoj qylyş, aqşın qoroşo şyşy, coğ saqşaqaj it Trezordu cecir aldy da, anı menen birge şaarşa ketti. Korcaginderdin yjynun maşdajına kelgende, vatına alvaj bir minut toqtoldu. Andan kijin kalitka-

нь тыртыр асыр, қоргодо кирди. Trezor қижруаун аул-
аар, алды қақта кетти.

Ушұл е'е таң ертең менен Арт'ом қыстақтан қайтты.
П.І озы іштеген теміrcи менен бірге арабада тысыр
келди. Емгек қылыр тапқан undu салқан меşокту
арқасына салыр, қоргодо кирди. Теміrcи анын арқасы-
нан қалқан вујумдardy ala келди. Артjom асыр тур-
қан ешiктin алдына меşокту қойду да:

— Павка! — деп қақырды.

Бироқ қоор алқан қоқ.

Қақындар келген теміrcи:

— Емнені қаражын, үйге алыр кiре бер! — деди.

Артjom вујумдарын ашқанарда қойду да, көмнат-
қа кирди, ал seldejir қалды. Үјдын icindeгилердин бар-
дығы аңтарылған, оодарылған, еski-usqu сурректөры
серге сасылыр тасталған.

Артjom теміrcиге қарай аяланыр, емне болғанона
тызынбөј.

— Бул емне деген уқмуш! — деп кудкылдер
қойду.

— Тымтырақайы сылыртыр оо — деди теміrcи.

— Бала қайда қорғолған? — деп Артjom асулана
бағтады.

Бироқ үјдын ici еен болғанондуқтан, ес kimden су-
роодо мүмкын емес эле.

Теміrcи қоштошуп, өз қолуна тысты.

Артjom қорғодо сықты, қана тере-вeline көз сала
бағтады.

„Қандай уқмуш болғанона тызыне албаймы! Үј асыр.
Павка болсо қоқ“.

Анын арқа қасынан бутун добушу уқулду. Ар-
тjom аяланыр қарады. Анын алдында, қулақтарын ты-

тыр, килејген it турат. Ешiк қақтан үјды көздеј таа-
ныбақан бир қыз келе қағат.

Қыз Артjomду қарар, ақығын үн менен:

— Мақпа Павел Коркагинди көруу керек эле — деди.

— Мақпа да аны көруу керек. Шайтан билеви, анын
қайда қорғолғанонун! Мына мен келсем, үј асыр турат,
ал болсо қоқ. Сиз ақпа қумуштар келдіңіз бе! —
деди ал қызға қарар.

Қоор алуу ордун:

— Сиз Коркагиндин ақасы — Артjom болосузбу? —
деген суроону уқту.

— Оова, емне екен?

— Бироқ қыз ақпа қоор қайтарбастан, сооқуңан-
сыр асыр турған ешiкти қарар турду. „Емнеге мен
кеее келбедим? Сын эле, сын эле?..“ Қана көкүре-
гүндөгү оордуқ ооо ветер қатуурақ баса тысты.

Ал өзүне қарар турған Артjomдон:

— Сиз келгенде үј асыр, қана Павел қоқпу екен? —
деп сурды.

— Сиздин Павелда қандай қумушүңуз бар эле?

Тонја ақпа қарай қақырығаақ қылды, қана тере-ве-
line қараныр, тез, тез сылөј бағтады:

— Мен анығын билеймін, егер Павел үјде қоқ бол-
со, анда аны қатар қојуға керек.

Артjom селтетіп:

— Емне үсүн? — деди.

— Үјге кiрелiкci, — деди Тонја.

Артjom уңуқпастан анын сезын тыңсады. Қыз озы
билгендин бардығын ақпа билдiргенден кiјin, ал авдан
қара болду.

— Ех, сақпа қатарынан қарғыс тіјсеци! Өлгөндүн
үстыне көмген қылапанын қарасы... — деп алы кеткен

kışidej kynkyldödy. — Yjdyn ici emnege mındaj vudun-çaң volqonu emi tuşunyktuu. Bul oqujaqavalanь şajtan tyrtkөн eken da... Ань emi qajdan izdeş kerek? Siz, qarındaş, kimdin qьзы volosuz?

— Men toqojcu Tumanovdun qьзымьн. Paveldi men vilemin.

— А—а,—der Artjom unpyn belgisiz sozup qojdu.— Мьна, valaqa tamaq volsun der un аль keldim ele, qaracь, emi mında emne volqonun...

Tonja menen Artjom uncuqpastan bir birine qarap turuştu.

Tonja Artjom menen qoştoşup:

— Men ketejin. Balkim siz ань tavarsьz,—der aqьryn ajttь. — Sizge kecinde kirermin, emne volqonun siz maqa ajtarsьz. Artjom uncuqraj qana vaşьn ijkedі.

— Terezenin bir vircunda qьşqь ujqusunan ojqonqon aьqь cьmьn ьzьldajt. Tygy tyşkөн eski divandьn cetinde, qoldoru menen tizesine çolonyр, çaş dьjqan ajal oturat, al özynyn ymytsyz көz qaraşьn yjdyn astьna salьnqan taqtajqa tiker turat.

Komendant, oozunun bir ceti menen papirosun tişter, aldьndaqь qaçqazьn şaşьnьz çazьp vytyrды da, „Şepetovka şaarьnьn komendantь xorunçij“ degen sözden kijin qoозdor qolun qojdu, çana ajaq çaqьn ojquştantьp ijmekter çiverdi. Eşik çaqtan şpor dovuşu uquldu. Komendant vaşьn ketördy.

Аньн aldьnda qolu cypьrek menen taqьlqan Salomьga turqan volucu.

Komendant ань menen amandaşьp,

— Qandaj şamal seni vьjaqqa аль keldi? — dedi.
— Sonun şamal, qoldu sөөгynө cejin kesip taş-tadь.

Salomьga, yjde ajal vardьşьna qaravastan, qatuu sөөгynjy.

— Sen emne, aьşquu ycyn mında keldinvi?

— Tigi dyjnөdө aьşquuqa tuura keler. Majdanda saş sөөгynjy sьzdatьp qьsьp çatьşat.

Komendant, vaşь menen ajaldь көrsetyp, аньн sөzyn vөldy:

— Kijin syjleşөvьz.

Salomьga salmaqьn salьp otunduqqa oturdu, şarkesin аль qojdu. Pьnь¹ kokardasьnda UNR nin mamlakat belgisi volqon yc vурctuu tamqa ça-salqan volucu.

Al aqьryn yn menen:

— Meni Golub çiverdi,—dedi. Çaqьnda mında Sic askerlerinin diviziasь көcyp kelet. Çalьp ajtqanda mında it aşь qara vulamьq volmoq, oşonduqtan men mında aьzгааq tartip ornotuuqa tişişmin. Balkim „vaşqь“ ataman özy keler, ань menen daqь bir cet eldik qaz da kelişi mymkyn, oşonduqtan mında „al-avalдь çenildetyy“ tuuralu ec kim bir ooz sөz syjlөөgө tişiş emes. Sen özyn emne çazьp çatashь?

Komendant papirosun oozunun ikinci çaqьna cь-qardь.

— Mında bir oqvoqur—vala oturat. Bilesinvi, stantsijada aligi Çuxraj qarmalqan volucu, tigi temir çolcularдь vizge qarşь quturtuucu.

¹ Şarkesinin maңdaşьnda

— Оова, оова? — деп Саломьга қызықсыныр, қақылығаақ қылыр отурду.

— Билесіңбі, стансија комеданты, асық ооз Омелценко, бир казак орус қошур аны визге қиверет, а, бул бала кыре кундыз аны қутқарыр алат. Казак орусту қураһыздандығыр, анын тиштерин сы қојушат да, өздөры қасыр қошолушат. Қурхаж көздөн қажыр болду, мунусу болсо қолдо тышты. Мына материалды оқыр қарасы, — деп ал қазықан бир топ қарызды Саломьгаға сунду.

Саломьга, соо қолу менен қарыздарды аңтарыр, устыртан оқыр сықты. Оқыр сыққандан кийин ал комедантқа тикеде қарар:

— Сен андан бир нерсе да биле албай қойдуңбу? — деп сурарды.

Комедант, қаны қызыр, фирақкасын көзбөргун тартыр қойду.

— Беғ кунден вери аны менен ивара болон. Ун-сиррайт:

„Ес нерсе, — дейт, — билејмин, мен қутқарғаным қоқ“. Қандајдыр бир вандит сарқындысы. Билесіңбі, конвојси аны тааныр, муунтур таштоодо аз қалды, иттин валасын. Мен зордо асыратыр алдым, Омелценко стансијада бул іш усын казак орусқа қырма веғ зомпол соқтуруртур, ошондуқтан ал мында мунун сазайын верди да. Еми азыр аны мында қармап турудан рајда қоқ. мен қарақатқа сығарууда уруқ-сат сурар, ставқа қивермекцимин.

Саломьга қийіреніп тыкурынду.

— Ал менін қолумда болсо, сыјбөвеј қойвос эле. Сурар қылууну билејсін сен, роптун уулу. Семна-ристен қандај комедант сықсын? Сен аны зомпол-дун астына алдығыбы?

Комеданттын ызасы келди.

— Сен еми азыра сыјбөвеј вақтады. Қыдындағынды өз қаныға қалтырсаң қақсы болор эле. Мында — мен комеданттын қана менін ішме аралашрооңду өтүнөм.

Саломьга утырөңдеген комедантқа қарарды, қана қатқылыр қиверди.

— Ха, ха... Ех сен, роптун уулу, көр кысөне, қарылыр кетесін. Шайтан алың сенін өзуңды да, іштерінди да, сен андан көре бир-еки бөтелке самогонканы қайдан табууда мүмкындыгын ајтсан, андан қақсы болор эле.

Комедант күйп қиверди.

— Бул volo турған іш.

Саломьга вармақты менен қарыздарды тыртыр көрсетур, ајтты:

— Егер сен аны тырмақ менен сықтыр таштоолорун қалај турған болсоң, анда сен аға он алы қаштын ордунан он сегіз қаш деп қой. Мына бул қерің ијмегіреек қылыр вуғур қой, болвосо алар муну бекитреј қойулар мүмкын.

Алар кладовојдо уцө. волуци. Устыне eski сепкен кийген узун сақалдуу авысқа, кендирден тигілген кең стан арқылуу билініп турған ағыр буттарын вуғур тақтайдын устыне көк тышур қатат. Анын қороосунда қатууци казак орудардын аты қошолқон екен, ошол усын авысқан самосодо алысқан. Қерде, вјлакер ууру көрдуу, узун еектуу, орто қашар самогонци ајал отурат, аны саат қана ваққа қымбаттуу вујумдарды урдоодо ајыртар қамашқан. Терезенін алдында, буркта, ұрпаланқан шаркесін вақынын астына қойур, қарым естуу волур алы кеткен Коркагін қатат.

Başına gyldey dýjdan çooluşun salınan, soñ kəzdəry soocurqaşansыр qaraşan vojəo çetken bir qызdь kladovojəo kirgizişti.

Al, bir minuttaj başь turşandan kijin, samogoncu ajaldьn çapьna oturdu.

Al ajal çapьdan kelgen qызdь çaqşьlar qarap çьqqandan kijin, tez-tez syjler:

→ Oturasyñь, qызьm? — dedi.

Çoor alşan çoq, biroq al sөzün yzвөdu:

— Seni mьnda emnege qamaşь? Çee samogon ucunьv?

Dýjdan qыз ordunan turdu, dajнь çoq asьlşan ajaldə qarap, aqьyn çoor qajtarđь:

— Çoq, meni aşam ucun qamaşь.

— Al emne qьldь ele? — dedi samogoncu ajal.

Авьşqa sөzge aғalaşь:

— Sen emne anьn tьncьn alasьd? Kişinin, balkim, dьjnəge da qaraşьь kelвөj turşandьr, a sen volson dajнь çoq çavьraj veresin.

Ajal taqtajəa qaraj daroo vuruldu:

— Sen qajdan çьqqan uluqsun daşь? Men, emne, seni menen syjleşьp çatamьv?

Авьşqa tykьrundy:

— Асьлаaşьn dejm, kişige, — dedi.

Kladovojdo tьncьq ornodu. Dýjdan qыз соñ çooluşun çajdь da, vaşьn qoldoruna qojup çattь.

Samogoncu ajal tamaqtanuuşa kirişti. Авьşqa vuttarьn tьmьn tyşьr, maxorka orop tarta vaşьtadь. Kladovojdu acuu tytyn qartar aldь.

Samogoncu ajal tolşon oozun çapьdatьr, — kьkьmāñq etti:

— Sasьtmajьnca, tьncьraaq tamaq çedirseci, toqtoosuz tartqanьn ajtasьñь.

Авьşqa, anьn icin kьjdyrə kyldь:

— Арьqtoodon qorqosunьv? çaqьnda eşikke da batraj qalarsьn. Eñ qur degende mьna vul valaşəa berişseñ volo, əzьndьn ele icine tьşьr çatqanьn çatqan.

Samogoncu ajal ьzalanьp qolun şiltedi:

— Men aşəa çegin dedim, al qaalavajt. Men tuuralu oozunđu çəvoj ele qoj — senikin çep çatqanьm çoq.

Dýjdan qыз samogoncu ajaldь qaraj vuruldu, anan Korcagindi qaraj vaşьn ijker, suradь:

— Siz vilвөjsizvi, munun emne ucun qamalşanьn? Samogoncu ajal, əzy menen syjleşьyuge qubandь, aşəa kənyldənyр çoor verdі:

— Al mьndaşь vala, kuxarka Korcagin anьn kici valasь.

Qызdьn qulaşьna çaqьndar şьvьradь:

— Bir volşevikti qutqarşan. Mьnda bir matros var ele, menin qonşum Zozulixinderdikinde, kvartirde turuucu.

Komendantьn: „Qaraçatqə çəşarşuuşə uruqsat surap ştavqə çivermekmin“ — degen sөzdəry qызdьn esine tyşьtь.

Stantsijaşəa birinin artьnan biri kelip eşelondor tolo vaşьtadь. Alardan tartipsiz, top-top volup, sic oqçularьnьn bataliondoru aşььp çatat. Temir çol vojlor, qurc menen oronşon, tert vagonduu vronepojezd — „Zaporoçets“ çььp kele çatat. Platformalardan zambirekterdi tyşьryşьtь. Tovar vagondorunan attardь çəşarşьtь. Oşol ele çerde attarəa eer toqur

minişip, çöelerdyn tartipsiz taralşan toptorun aralap, kavalerija otrjadı qatarıja tizilip çatqan stantsija qo-roosuna ketiştı.

Öz velyktörynyn nomurların qıjqır, starşınalar kuykölektör çyryşet.

Aarının ujasında y volup, vogzal gyyldejt. Arı-veri çygyrgen kişilerdin tartipsiz toptorunan vzvoddordun tert burctarın aqrında tyzö vaştaşty, çana bir azdan kişin quralduu adamdardın taşqrın şaarıja qu-juldu. Kecke ceşin taş çol menen podvoddor dyvyrdedy, mına sic oqular diviziasının şaarıja kirgen artqı qujruqtar sozulup etyp çattı.

Eđ ajaşında, çyz çıjırma yn menen ırdar, ştav rotası etty.

Qandaj ız, qandaj suu,
Duıldar çer vasqan?
Al volot Ukrainaqı
Petlyra keletqan...

Korcagin terezegge ketöryldy. Kes qurunqu kuy-gym arqılıu al kécede dengelektör qaldırılşan, avdan kör buttardın dovuştarı torıraqşanın çana kör oozdo cıqqan ırdı uqtı.

Aın arqasında turşandar aqrın şana:

— Şaarıja asker kirip çatsa kerek, — deştı.

Korcagin burulup qaradı.

Kece keltirgen qız syjler çatat.

Al qızdın syjlegöndöryne qulaq saldı. Samogon-cu ajal öz tileğine çetiptyr. Qızdı syjletyp çatat. Al qız şaardan çeti caqrında qıztaqta turat eken. Aın aqşas, qızıl partizan Gritsko, sovetter uva-şında çardılar komitetinde çetekilik qılır turşan.

Qızıldar ketkande, veline pulemjot sızmasın ba-jıanır aır, Gritsko da ketken. Emi yj-vyloğö tınc-tyq çoq. Bir at volso aın da tartır. aıştı. Atasın şaarıja caqrır uvara qızşat: al emi qamoodo olturup, azar tartır vyty. Qıztaqtın starostası — Gritskodon qızmdıy köryucylerdyn biri-ec almaq volup alardın yjynö tyrdy çolocuları keltirip şana turat. Oşonetip vul yj-vylo ajaq çaşında av-dan caqrırdıqqa duuşar volşon. Kece tinty qılıu ycın qıztaqqa komendant kelgen. Starosta aın vı-lardın yjynö eercitip kelet. Komendantın qızıja közy tyşet, çana ertesı erten menen „surıq qılıu ycın“ der qızdı şaarıja aır kelet.

Korcagindın ujqusu kelbejt, tıncıtyq izsiz çoşol-şon, çana bir şana çadatqıs oı, qutuluşıja mym-kyn volşon oı: „Mından arı emne volor eken?“ — degen oı şana çyrekty öjköjt.

Tajaqtılşan dene avdan saşılşat. Konvojcu aın çanınnı vardırınca terkiledi.

Çadatma oılordon qutulıu ycın al çanındaş ajaldardın şvıraşqanın tınşaj vaştadı.

Qız şvırap, komendantın özyne qandaj asıl-şanın, qorqutqanın, aldar — soolaşanın, aınşna-da көnvөгөндөн kişin qızırı qajnar: „Podvalıja qa-majın, andan qajta cıqpassın“ degenin ajır çatat.

Burctardı qaraşılşıy qurcadı. Aldı çaqta—qara, tıncıty tyn. Daşı velgisiz ertekki kyn tuuralı oışo kelet. Qamalşançeti tyn volso da, bir aj ötköndöj sezilet, çatsa qatuu, denenin oğrutqanı vavla elek. Kladovojdo azır yc ele kişi. Avşıqa taqtajdın ystynde, öz meşinin ystynde çatqandaj volup, qonurıq tartır çatat. Avşıqa filosofoço çajbaraqat, tyn-

kysyn qatuu uqtajt. Samogoncu ajaldy, xorunçij araq taap kelyy ucyn cыңарыp çiberdi. Christina menen Pavel çerde, çanaşa olturuşat. Pavel kece terezeden Serjoçany көrdy. Al yjdyn terezelerine muñaja qarap, көpkө dejre көcөde turdu.

„Menin mьnda ekenimdi bilet oqşojt“ — dep ojlo- du Pavel.

Yc kyn vojunca tьştan qara nandyñ sьpьqtaryñ verişti. Kimdin vergenin ajtьşqandarь çoq. Komendant eki kyn suraq qьlyp çydetty:

— Munu qandaj tyşynuuge?

Suraq ubaqьnda Pavel ec nerse ajtqan çoq. vardьqьn tandь. Emne ucyn uncuqraşqanь, özy da viivedi. Aьn, özy oquşan kitepterdegidej er çyrek volqusu, mьqtь volqusu kele turşan, özyn qarmar alşan tyny aьp vara çatqanda, соң parovoj tegir- men çanьnda konvojculardьn biri, — „Emne ucyn aьp çetelep çyгөvyz, gospodin xorunçij? Arqasьnan viroq çibersek—iştin vytköny“ — degende qorqunuctuu volup ketti. Bras, on altь çaştа ölyy qorqunuctu! Ölyy degen — ec qacan aşьqca çaşavoо degen söz.

Christina daqь ojlojt. Al bul valaşa qaraqanda көvyгөк bilet. Bala, balkim bilves cыңар. A Christina uqtu.

Pavel uqtaj albajt, tyn voju ojdoloqtop cыңat. Christina aьp ajajt, oj, qandaj ajajt al aьp, viroq aьn öz qajqьsь var: al komendanttьn qorqunuctuu sözdöryn unuta albajt: „Erteñ menen senin sazajь- dy berermin. Meni menen qaalavasañ — karaulkaşa vararsьñ. Kazak orustar vaştartpas. Tandal“

„Oj qandaj qьyn! Ec qajdan ajconu kytyuge orun çoq! Gritsko qьzьldarşa ketkendigi ucyn Xris-

tina emne ajьrtuu? Oj, dyjnede turuu qandaj qьyn? Tamaqь qatuu согу qьsat, aьp alsьz qamьşuu çana qorquu qurcar aldь — Christina ynsyz Ыljaj vaştady:

Ceksiz qamьşuu çana qaralanuudan çaş dene qaltьrajt.

Burcta, duşal çanьndaqь көlөкө qьjмьldady:

— Sen emne Ыljajsьñ?

Qajnaq şьvьroо menen Christina syjledy — al өз qajqьsьn uncuqras qonşusuna aca vaştady. Bala tьnşajt, uncuqrajt, aьn qoldoru şana Christinañ qoldorunun ystynde çatat.

Christina çaşьna vuuluşup, ali tyşynup volvoşon qorqunuctuq menen Paveldin qulaşьna şьvьrdajt:

— Qьjnaşar meni alar, qarqьş tijgirler. Men vyty- tym emi, kyc alarda.

Al, Pavel, bul qьzşa emne ajta alsьñ? Sөz çoq. Ajta turşan ec nerse çoq. Turmuş avdan qatuu vasqan.

Eger erteñ bul qьzdy çibervej, qarşь tursañ qan- da? Ölgөnce toqmoqtoşot, çе vaşqa qьlyc menen şilteşet — andan kijin iştin vytköny. Pavel, bul qajqь menen uulanşan qьzdy az da soorotuu ucyn, erke- letip qoldorun şьljaj vaştady. Qьzdyñ öksygeny va- sьldь. Eşik çanьnda turşan saqь, anda-sanda ö- көn kişilerdi qadimkisince „kim keletat?“ dep qьj- qьrat da, qajtadan tьm volot. Aьşьqca qatuu ujquda çatat. Sezilbegen minuttar aqьyn çьlyp çatat. Qol- dor qatuu qucaqtaşqanь çana özyne qaraj tartqa- nьn Pavel tyşynğen çoq.

Qajnaq eerdiler şьvьrdajt:

— Uq, sadaşasь, maşa vaarь bir vytyu var: ofit-

ser volvosso, tigiler qajnaşat. Al meni, syjyktyy cigitim, menin avjirim uşul itterge qor volvosun.

— Sen emne syjlajsyn, Xristina?

Biroq mьqtь qoldor anь voşotqonu çoq. Erinder ьsьq, toluq erinder, alardan vaş tartuu qьjn. Qьz-dьn sөzdөry çenөkөj, çasьmduu, bul sөzdөrdyn emne usyn ajьlaqanьn al vilet.

Mьna vygynkynyn vardьqь qajdadьr cetke usur ketti. Eşiktegi qulpu, saь kazak orus Komendant, çьrtqьstarca qьnoolor, qara, uşusuz çeti tyndөrdyn vaarь unutuldu, çana көz asьr çumqanca ьsьq erinder çana çasь menen cьlanqan vet qana qaldь.

Qoqustan Tonja eske tyşty.

„Anь qantir unutuu mymkyn?...Eñ sonun, çaqьn көzder“.

Qьzdan voşonuuqьa aь keldi. Mas kişidej volur turdu, çana qoldoru menen terezenin reşotkasьn qarмадь, Xristinanьn qoldoru anь tapьtь.

— Saqьa emne voldu?

Bul suroodo qancalьq sezim var! Pavel anь qaraj vygyldy da, qoldorun vekem qьsьr:

— Menin qolumdan keləjt al, Xristina Sen—çaqь qьzьn,—dedi, çana daqь alda nemelerdі ajttь, emne ajtqandarьn özy da vilvej qaldь.

Cьdamьsьz çьmçьrtьtьqь vuzuuqьa tilegendej volur, өjdө ketərylyp, taqtьqьa qaraj vastь.

Taqtajdьn qьrьna olturur, avьşqanь tyrtkьledь:

— Awake, tamekiñizden berinizci, çalqasьr.

Burcta, çooluqьuna oronur, Xristina ьjlar çattь. Kyndyz komendant keldi, çana kazak orustar Xristinanь aьp ketişti. Al, көz qaraşь arqьluu Pavel

menen qoştoştu. Anьn qaraşьnda taarьnuu var ele. Eşik çavьlaqandan kijin anьn көnylyn oqo zeter oordur, keyyu vastь.

Avьşqьa kereeli kecke dejre baladan bir oozda sez uşqь alqan çoq. Saqьsьn çana komendantьtьq koman-danь almaştьrьştь. Kesinde çanьdan daqь bir kişini aьp kelişti. Pavel anьn qant zavodundaqь çьqac ustasь Dolinnik ekendigin taanьdь. Eski pidçaginин astьnan oqьon көjnөk kijgen mьqtь көedelyy. çarьzьraaq vojluu bul kiş, kladovojdo etiserdik menen qarar cьqtь.

Pavel anь 1917-çьlь, fevral aьnda, revolьtsija bul çaarqьda kelip çetkende көrgen volucu. Duuldaqьn demonstratsijalarda al bir qana volşeviktin qьna ajtqanьn tьñşaj turqьan. Al Dolinnik volucu. Al, çol vojundaqь tamdьn ystьne cьqьr, soldattarqь sez syjlej turqьan. Anьn sonqu:

— Bolşevikterden ajьvьsaqьla soldattar, alar saьsь-vajtl—degen sezy qьna Paveldin esinde çalqьan.

Oşondon veri qaraj al ustasь көrgөndө emes.

Avьşqьa çanь kişinin kelişine qьsьndь. Kyn vojьa uncuqraj oturuu aqьan qatuu taasir qьlьsə kerek. Dolinnik anьn çanьna, taqtajqьa oturdu, avьşqьa menen birge papiros tutandьrdь da, vaarь-çooqьun suraştьruuqьa kirişti.

Andan kijin Korçagindin çanьna kelip oturdu.

Al, Korçaginden:

— Sende qandaj çaqьsь sezder var?—dep suradsь.—

Qandajca mьnda kelip qaldьn?

Qьsьqaca çooptor alqьandan kijin, Dolinnik çanьn-daqь balanьn işenip çetpegenin, oşonduqtan sezgө-sarandьqьn sezdi. Biroq bul balaqьa qandaj aьp-

тақылапън сезгенден кижин, өзүнүн ақылуу көз-
дөгүн Корсаginge тикеди; қақыпъгаақ сыыр отурду.

— Qandaj, Çuxrajdy qutqardym dejsinwi? Mьna
qandaj iш. Men, seni qamaqandagьn bilgenim çoq.

Pavel vul kutywögen sözdördy usur, сырапақы
menen tajanьp көтөрылды.

— Qandaj Çuxrajdy? Men ec nerse bilwejm. Alar
maqa emnelerdi çarmaştyrwajt dejsin.

Biroq Dolinnik kulymsyrör, aqa daqь çaqьpъгаақ
сыыştь.

— Sen, dosum, menin aldьmda çaqьpъnwaј ele
qoj. Men senden көvyrök vilem.

Çana авьзға uqpaqandaj қыыр, ақыпън сыырдady:

— Men өзүм Çuxrajdy uzattьm, al azь өзүнүн
ördunda.

Fjodor vul tuuralu maqa wardьşьn aјtyр vergen.
Azьгаақ toqtolup, emnenidir ojlonup, qoşur qojdu:

— Sen orton qoldoj azamat көrynesьd. Biroq
mьna vul senin qamalqanьd, waarьşьn alardьn

aiyyülegь, vul iш emi ec nersege çarawaјt, taqьr vol-
woqon iш dep aјtuuşqa volot.

Al pidçagin cecti, çerge çajdy da, arqasьn dьbalqа
çөлөр oturdu çanьdan papiros oqooşo kirişti.

Dolinniktin sonqu sözdөry Pavelqа wardьşьn aјtyр
verdi.

Dolinnik өз kişisi ekeni—acьq. Çuxrajdy uzatqan-
dan kижin volqonu...

Kecqurun al Dolinniktin petlyracьl kazar orustar
arasьnda ygyt çyrgyzgendygy ycyн qamalqandьşьn

bildi. Al gubernalyq revkomdun soldattardь verilyuge
çana qьzьldar çaqьpъna сыaşuuşqa çaqьrtan yndөөлөгьн

taratьp çyrgөnde qolqо alьnqan.

Өзүн сақ қармақан Dolinnik Pavelqа аз қана
syjler verdi.

„Kim bilsin—balanь şompol menen qьjnaşar...“ a
azь çaqь—dep ojlondu al.

Kecqurun kecireek, uqtooşo çatqanda, al Korca-
ginge bir qanca, çalьrь sözder menen qana өзүнүн
şektenyylogьn aјtyр verdi:

— Seni menen menin işim, Korcagin, gubernator-
duqunan da çamanьгаақ dep aјtuuşqa volot. Kөrөvьz,
mьndan emne kelip сыaşar eken?

Ekinci kyny kladovoşo çanь kişini vьtyn şaarqа
taansьlqan parikmaxerdi, coq qulaqtuu, icke moјunduu
şelma Zeltserdi alьp kelip qamaşty. Al qьzьr, qol-
doran vulqар, Dolinnikke syjler verdi:

— Oşonetip, mьna vul Fuks, Blyvştejн, Traxten-
bergder nan—tuz menen tosup almaqсы voluşat.

Men aјtam: qaalasaңar tosup alqьla, viroq vьtyn
jevrej qalqьpъn atьnan kim qol qoјsun? dejm. Keci-
riñiz ec kim qol qoјvos. Alardьn toso turqan çolu

var. Fukstin-magazini, Traxtenbergdin—teğirmeni var,
al emi menin emnem var? A qalqan ac-çьlañactar-
dьn emnesi var? Vul çaqьrlarda—tyk da çoq. Biroq

tygөngyr, menin tilim uzun. Bygyn men çanь kel-
genderden bir starşinanьn saqalьn qьrdьm. Men

„Aјtypъzсы, aјlanajьn, ataman Petlyra, vul taloon-
dordu vilevi, çе çoqrу? Al delegatsijanь qavьl qьlar

veken?—dejm. Ex, ecen çolu men tilimdin aјnan
kөnylsyzydykke usuradьm! Men anь qьrьp, pudralar,

waarьn birinci sort qьlqandan kижin, al starşina emne
qьldь dep ojlojsuz? Al ordunan turat da, maqa aqca

verуynyn orduna, өkmetke qarşь ygyt ycyн meni
qamooşo alat.

Qoqustan vardaşy araketke keldi: atynyn mojnuna övektör, taş çol menen bir kişi caar kele çatat.

Al qolun şiltejt, çana:

— Kelatşat! — der vaqyrat.

Orundarynarçal — der qyjyrdy inspektor.

Starşinalar strojçjo qaraj çygyruşty.

Cirkөө eşigi aldında „ford“ vşqyryr toqtolqondo, orkestr „Ukraina ali elgen çoq“ degen kyyny caldy.

Avtomovilden, divizija komandirinin arqasynan, „vaşqy¹ atamandyñ özy Petlyra“ salmaq menen çana kelip çyqy. Al orto vojluu, qyzy mojnuna vekem qylynyr, vurçtanır turçjan vaşy oturçuzulçjan, çaqşy gvardejskij sukнадan tigilgen көк ukraın vешmantyn kijgen, veline taşyçjan sarы qajyşqa voz vulçaarы çartuu kicinekej çana vraunig taçqan kişi ele. Başında sarçыç-çaqşy tystegy „kerenka“ açja emaldan çasalçjan yc vurçtuu kokarda taşyçjan.

Semjon Petlyranyn kevetesinde ec bir soçyştuq velgisi çoq. Al tap-taqyr asker kişiye oçşovojt.

Al emnedendir narazy volçjon kişi kevetelenip, inspektordun raportun tñşady. Andan kijin any şaa vaşqarmasynyn teraçasы quttuqtady.

Petlyra, anyn vaşy arçyluu, tizilgen polktordu qarar, anyn sözderyn etiversizdik menen tñşady.

Al inspektorçja qarar:

— Smotrdu vaştajy — dedi.

Petlyra, tuu çanyndaçy kicinekej tekcege çyçыр, soldattarçja on minuttuq sөz syjledy.

Anyн sözy ancalyq көnyldy vurarыç emes ele, çol çygyр çarçaçandyçtan volso kerek, al sözderyn өзgece

¹ Ataman — çol vaşy degen maşnini beret.

keterynkylyk menen syjlej alçjan çoq. Al өз sözyn soldattardyn adattaçyçaj ele „Urmat! Urmat!“ der çyqyruularы menen ajaqtady. Tekceden tyşyp, terdegen mandajyn çooluq menen syrtty. Andan kijin inspektor çana divizija komandiri menen birge velykterdy qarar çyqy.

Çany anyнçjan soldattar çatarыnan өtkende, al çijirkenip көzyn qysty, çana nervlanыр eerdin tiştegiledi.

Smotrdin ajaq çaqynda kytylvögen nerse kelip çyqy. Tuu çanynda evangali¹ көteryр Vasilij pop vasыр turat, çany anyнçjan soldattar ығысыз çatarlarçja tizilip, vzvod-vzvod volup kelişip, a degende evangalidi, anan tuunu өөр çatyşat.

Oşol ubaqta çandaj çol menendir ajantqa kirip, Petlyranyn çanya delegatsija kele çatqany көrynөt. Çyçac menen sooda qyluuu vaj Bluvştejn, anyн artыnan galanteriçasы (kijim kerektikterin satuucu) Fuks çana daçy yc iri soodagerler nan-tuz menen kele çatyşat.

Bluvştejn çulday çulduq urup, podnostu Petlyraçja sundu. Podnostu anyн çanyndaçy starşina aldy.

— Mamleketivizdin vaşçыsы, jevrej eli sizge çындар verilgendigin çana urmattaçjanyn vildiret. Мына, çавы anyндыз, quttuqtoo qaçazыñ!

Petlyra qaçazdy vat qarar çyçыр:

— Çaqşy! — der çojdu.

Biroq, vul çerde Fuks syjlej vaştady.

— Biz sizden төмөncylyk menen vizge iş çajлары-vызды асууçja uruqsat qyluuçuzdu, çana taloondon

¹ Evangel — inçil.

қорғооқузду суранабыз, — деп айтуса дајарданған ед қыян сөзун айтты.

Petlyraһып қауашы саһна тушты.

— Menin armijam taloon menen iş qylvajt. Siler munu tuşynuynöer tijiş.

Fuks emne қылағып вилвей қолдорун çajды.

Petlyraһып қаһы қызыр даһыһып кыжсөду. Al мындај kereksiz ucurda kelip сыққан delegatsijaға acuusy keldi. Al arqasyna buruldu. Аһып арқа çақһнда, қара murutun çajnar, Golub turған volucu.

Petlyraға:

— Мында sizdin qazaqorustardып уstyneп arыз var, ran polkovnik. Emne volaionun tekşeriniz, çana çarasып көгүһыз, — dedi, andan kijin inspektorға qarap vujruq verdi:

— Paraddy vaştajlyq.

Çolu oñvoaion delegatsija Golubға çoluqıunı ec kytken çoq ele, oşonduqtan tezireek ketyuge aзықты.

Çыпналған eldin etiverinin vaarы saltanattıu marşqa daјardanuıa çөнөлгөн volucu. Keskin komanda yndery uqlıdu.

Golub, ты çақһнан тып көгүһгөн тыр менен Bluvştejinge qaraj kelip, acыq қыһыр шыбарды:

— Soaioncoaıuıarды көтөргүле, соқуһвааған çандар, volboso men silerden kotlet çasatarmып.

Orkestr dyngyredy, birinci velykter majdandan ete vaştady, Petlyra turған çerge çetkende, soldatar „Urmat“ деп қыжығышат, çana таş çол vojlor qaptaldaşы көсөлөге buruluшат. Rotalardып aldында хaki tystegy çаһы kostjumdar kijip, tamaşada çyrgendej qoldorındaşы tajaqtарып şilteп, өздөгүп

avdan erkin sezip, starsınalar attap vara çатышат. Bul tajaq şilteп vasuu modasып çana soldattarға şompol veyuıny, a degende sicter diviziasы ojlор сықарды.

Qыды ajaq çaqta çады аһыпандар, qadamып çақыһыр, bir-birine qaşыһыр, tartırsız көрсулык volup kele çатышат.

Çыпаллақ buttardып уһу сықрајт. Starsınalar аһып vardыһыпça tartıп ornottıuа тығысса да, al мыткун emes. Ekinzi rota çақһндар kele çatqanda, oñ çaqtaşы kendir көјнөк kijgen çаş çigit, таһ қалып oozun acыр, vaşqы atamaıa qarap varatqanda, аһып vutu cuңquıa tuşyp ketip vyтyn көөденy menen таş çolqo tomolonup tuşty.

Мытыағы шыдырар, таşтып уstyneп тајыһыр ketti, çigit turmaqсы volso да, аһы арқа çақтан kelyucыler qajta tyrtyp сыағысты.

Eldin arasында qatqығыр kylgөн yndөr uqlıdu. Vzvoddun tartıvi buzuldu. Aјantты emi qandaj tuura kelse, oşondoј ete vaştaştы. Vaqыtsыздыqqa ucıraаған çigit, мытыағып аһы, өздөгүпкунуп артыпnan curqaj ketti.

Petlyra vul көһысыз көгүһытөн cetke buruldu; kolonnaһып ajaşы өтыр vyтузып kыtpөstөн, avtomovildi көздеј çөпөdu.

Inspektor, аһып arqasыпnan eercip, aғыһып surady:

— Ran ataman tamaqqa kyjer beken?

— Çoq, — деп Petlyra uzyp çoor verdi.

Çirkөөнуп vijik divaһыһып артыпnan, tortoаion eldin arasында, paraddy Serjoça Bruzçak, Valja çana Klimka да qaraşты.

Serjoça, reşjotka зымдарып çolu менен vekem

qusaqtar, duşmandıq menen tolıqon көз qaraşın
tөmөн tyşyur, ыдыj çaqtaşylardь qatar turdu.

Andan kijin al reşjotkadan qoldorun алып, başqa-
lar da uqqandaj qылыр:

— Kettik, Valja, dykөн çавылат, — деп qыjqырды.

Аqа таң qалыр бурулur qараşты.

Al ec kimge etiver qыbастан, еşikti qaraj çөнөdy.
Апын арqа çақыннан Valja Klimka da çолqо tyşty.

Komendant turqan orunqа саар kelişip, polkov-
nik Cernjak menen esaul attarьnan ыqыр tyşyşty.
Attarьn atqоşularьна берip, daroo qarool yjynө kirişti.

Cernjak atqоşudan:

— Qajda komendant? — деп qыrt kese surady.

At qоşu ezilip:

— Bilbedim, bir çaqqa ketti oqşojt, — dedi.

Cernjak çьjnaıvaşqan bulqanc qarool yjyn qarady,
anda çataq orundar vudalanqan, komendant kazak
orustarь sozulur çatyşqan, al tygyj starşinalar kel-
gende da orundarьnan turuunu qaalaşpajt.

Cernjak аjqырды:

— Bul qandaj ujqana? Siler emne vooz cocqolor-
doj çajьыр çatasьnar? — Al çatqandardьn çapьna
atьыр keldi.

Kazak orustardьn biri ordunan turur oturdu da,
çaqşylar kekirip, аcuılanьр kыnkyldөdy:

— Sen emne vaqьrasьd? Bizdin өз vaqьruucu-
vuz var.

Cernjaktin qьçьrь qajnadь,

— Emne dejsin? Sen kim menen syjleşөsyn,
ujdun tumşuqul Men — polkovnik Cernjak! Uqtun

vele, ittin valasь? Tur daroo, volboso men vaarьnardь
şompol menen şьjlaarmьn! — деп qarool yjyndө al
arь-berі çurqady. Bir minuttun icinde vardьq bul-
qanc tazalansьn, kerevetter çьjnalsьn, өз tumşu-
qunar adam kejpine keltirilsin. Siler kimge oqşoj-
sunar? Siler kazak orus emes, соң çoldoşu qaraq-
çьсьnar!

Апын аcuusunun cegi çоq ele. Al quturunur, çol
ystyndө turqan çuundu şu qıjulqan celekti vutu
menen ыqьta tepti.

Esaul andan qalyşpajt, ujat sözderdy mol çaadьrь,
yc tilkelyu qamçьсьn işenimdyu şilter, çatqandardь
orundarьnan quur çyret.

— Başqь ataman parad qavь qыlat, mьnda da
kelişі mymkyn. Qozqolqula vatьraaq!

Cernjaktin naamь kazak orustarь çaqşь taanьş
volucu, çana alar, iştin qьjьn tyr алыьn көryşur,
сьндар ele şompol aluu mymkyndygyn tyşynыşur
qajnaq suuqа kyjgөndөj çygyre baştaşty.

Çumuş qajnadь.

Esaul:

— Qamaqtaşylardь көryu kerek, — деп sunuş
qыды. — Kim vilsin alardь, alar mьnda kimderdi
qarmar çatqanь. Başqь ataman kirip qalsa, iş
pacar voluşu mymkyn.

Cernjak saqсьdan:

— Acqьc kimde? — деп surady. — Daroo acqьla.

Başqь saqсь aşьşьr çygyur keldi da, qurunu
actь.

— A Komendant qajda? — dedi Cernjak — men
emne, апы uzaq kytur turajьnvь? Daroo апы таар,
mьnda keltirgile! Saqьlar qoroşqо cьşarьлыр, tar-

Esaul başın ijkep:

— Çena, çena satıraq! — degendej qıldı.

Алаçқа şaşып тақтадан өз başының cecti, çana қапталы менен ешikten сыға curqadı.

Сernjak samogoncu ajaldan:

— Sen emne үсүн қамалқансың? — деп сұрақ алды.

Samogoncu samsasъның қалқаньн саянар, тақылдај başтады.

— Men, pan nacalnik, aq çerden қамашты. Men çesirmin, менin samogonumdu icişti da, anan қамар қојушту.

— Sen emne, samogon менен sooda қыласыңь? — dedi Сernjak.

Ajaldың шақты сыңаңдај болуп:

— Qandaj sooda bolsun, — dedi. — Al, komendant tert betelke aldı, çana bir тьјн төлеген çоқ. Ваарь ұшндај: samogonumdu icişet, ақсасын берішејт. Bul qandaj sooda bolsun?

— Boldu, çоқол мындан, şajтан алтыр!

Ajal vujruqtu qajtalatъp турған çоқ çana korzinkasъn alъp, raqmat bildirip vygyldy da, art çақты менен ешikten сығыр da ketti.

— Qudaj sizge den sooluq versin, nacalnik мырза.

Dolinnik bul komedijaqa kezderyn соң асыр қарар турат. Qamalқандардыñ бирөө da qandaj iş болдопун тушынвојт. Bir çана нерсе асыр: kelgender соң кишiler çана алар қамалууларды qandaj қылууну қаалаşса тақ ојдоқуларьндај қыла алышат.

Сernjak Dolinnikke қарар:

— Sen emne үсүн отурасың? — dedi.

— Pan polkovnik alдында orduңan тур! — деп вақырды esaul.

Dolinnik aqyryn çana salmaq menen ordunan turdu.

Cernjak suroosun qajtalady.

— Emne ucyn qamalady, der surar çatamyn?

Dolinnik bir nece sekundqa cejin polkovniktin cýratqan murutuna, anyn taqyrjyta qyrtqan çaaçyyna, andan kijin emele kokardaluu çapn „kerenka“ synyn kozyroguna qarady da, qoqustan anyn vaşyna „valkim iş oñunan cýtar“ degen oj qylt ete tuşty.

Al tilinin ucuna birinci kelgen sözdy ele ajtýr taştady:

— Meni saat segizden kijin şaarda çyruy ucyn qamaşty.

Al tynçsyzdyq menen çoop kytyr qaldy.

— Sen emne tynde syjrelyp çyrosyñ?

— Tynde emes, saat on birlerde ele.

Özy ajtaryn ajtýr qojur, kytrögen oñajuluqtun voloruna özy da işenbejt.

Polkovniktin qyşqaca şana:

— Çenöl! — degen sözün uqqandan kijin, tizeleri qaltýrap ketti.

Dolinnik, pidçagin aluunu unutup, eşikti qaraj atyldy, bul uvaqta Esaul ekinci kişiden suraq ala vaştatqan volucu.

Korcagin en artta qaldy. Al çerde oturat, çana bul işterden avdan şaşýr qaldy, al tygy Dolinniktin cýtaranyr çiberilişine da tuşynä alvady. Mýnda qandaj iş volup çatqanyñ al vile alvady. Bardyq kişilerdi cýtarayşty. Biroq Dolinnik, Dolinnik... Al tynde çyruy ucyn qamaşty, devedivi. Ajaçynda Pavel tuşyndy...

Polkovnik qadimki sözdery menen arby Zeltserden suraq ala vaştady:

— Emne ucyn qamalady?

Qubaratqan, şaşylyqan cactaraş çandanýr çoop verdi:

— Meni ygyt qylat, der ajtýşat, biroq men, menin ygytym emne ekenin tuşynbejm.

Cernjak saqtandy:

— Emne Ygyt? Emne tuuralu ygyt qylasyn?

Zeltser tuşynbeşten qolun çajdy.

— Men bilbejm, biroq men jevrey eli ran vaşqy atamanqa arby bereyge qol qojdurup çatyşat der şana ajtqanyñ var.

Cernjak menen Esaul Zeltserge çaqyrylaq kelişti.

— Qandaj arby?

— Taloondordu vytyruy çenyndögy arby. Siz vilesizvi, bizde cekten tşqary taloon boldu. El qorqot.

Cernjak anyñ sözün belyp:

— Tuşynuktyu, — dedi. Biz saça çazyr көрсөтөрыз arbyndy, jevrey tumşuqu!

Andan kijin al Esaulqa qarap ajtты:

— Bul çemişti ыраçылаақ çaşыuu kerek. Ştavqa çiberet özyn. Men anyñ menen özüm syjleşermyn, kimder arby bereyge çyjnajanyñ vilerviz.

Zeltser qarşy ajtmaqşy boldu, biroq Esaul qolun şilter, anyñ qamşy menen çon talaştyra vaşýr aldy.

— Ynyndy cýtarva, it!

Zeltser arqasşy ooruşanyñnan qajqalar, virçqa çavşty. Anyñ eerdі qaltýrady, al özynyn taşýr cýdçanyñ turatqan көz çaşyn arañ ele tşýr turdu.

Soñqu көryнуş uvaçында Korcagin ordunan turdu. Qamalçandardan kladovojdo Zeltser menen al şana qaldy.

Cernjak valanyñ aldynda turup, anyñ qara көздery menen текшерip çatat.

— Qoş, sen mında emne qıbr oturasın?

Pavel şaşırıp çoor verdi:

— Men taştamanı deş eerdin çeldigin kestim ele.

Polkovnik tuşunğan çoq.

— Qandaj eerdin?

— Bizde eki kazak orus turuucu ele. Men alardıñ eski eerlerinin çeldigin tamanı kesip aldım, alar oşol usın meni mında alıp kelişti — Çana erikke cıtuunun ceksiz ymyty menen toluqşır, qoşumcalar qojdu: — Andaj qıluu çarabasın, vilgen bolsom...

Polkovnik Korcagindi qoroo közu menen qarap aldıda:

— Şajtan vislin, bul komendant emne iş qıbr çatqan. Çıjnaşan arestantırdı, — dedi, çana eşikke ajlanıp qıbrırdı:

— Bar, yjun qajt, ataña ajt, qulaşındı cojsun al bul usın. Ajda, çoşol mından!

Korcagin özünə özu işenbeş, çuręy qavınan cıq-qandaj volup, çerde çatqan Dolinniktin pidçagin ilip aldıda, eşikti qaraj tuşıldı. Qarool yjun cıqrap otty, qoroşo cıqtı, andan darvazağa, andan kęcę çugurup cıqtı.

Kladovoşo çalaşız vaqtı cıq Zeltser şana qaldı. Al azartuu qajız menen tere-belne qarandı, soqur sezim kucy eşikti qaraj bir nese qadam qojdu, biroq qarool yjun saqı kirdi, eşikti çaptı, qulpunu ildida, eşiktin çanıdaş otunduqqa oturdu.

Bul işterine alımsınışan Cernjak yjdyn aldında esaulı qajındı:

— Bizdin mında kelgenibiz çaqş voldu. Kercy, çançalıq şakelder çınalışan, komendantı volso eki çuma sooltorvuz. Qana, kettikpi?

Başqı saqı çoroşo öz otrjadın qatarıa tızır çatat. Polkovnikti kergendın kijin al cıqrap keldi çana raport verdi:

— Bardı tartırke salındı, rap polkovnik.

Cernjak butun yzengyę qojup, çenil şana sekişir eerge mindi. Esaul özün azoo atı menen uvaralandı. Tizginin tartıp turup, Cernjak başqı saqığa ajttı.

— Komendantı ajt, al mında çıjnaşan cır-car dın vaarın men cıqarıp çiverdim. Aşta ajt, anın bul işteri usın men anı eki çuma çamaşın. Tiginde qalaşan kişi azın ele ştavqa çiverilsin. Qarool dajar tursun.

Başqı saqı cest verip:

— Uqtum, rap polkovnik, — dedi.

Attarının çartaldarın şorloru menen cıbr, polkovnik menen Esaul ajantı közdę caap ketiştı. Bul uvaqta andaş parad ajaqtap kele çatqan volucu.

Çetinci duvaldı aşır tuşur, Korcagin toqtodu. Daş cıqoroşo darmanı qalaşan çoq.

Qara çana şamaldatılvaşan kladovoşo etken ac kundır anın darmanın tyętken. Yję qajtuuşa volvojt. Bruzçaktarğa varsın, birę volvoso, birę vilip qalar da, vardıq yj-vyęsın vylyndyrę. Qajda vaş kerek?

Al emne qıların vilbeş, çalıca vaqtarın vojlor, art çalına ogoroddordu, qoroş — çajlardı qaltır, cıqraj verdi.

Al kimdindir tosmosuna kelip soşulışandan kijin şana esine keldi.

Qarandь da, taq qaldь: vijik taqtaj divaldьn ar җaqtьnda vaşqь toqojcunun vaşqь vaştalat. Mьna surqar carcaşan vuttar anь qajda alьp kelgen. Al mьnda surqar kelyuny ojiodu vele? Ғoq.

Emese, qajdan toqojcunun dal vaşqьnьn ystynьn kelip sьqtь?

Al vuqja җoor tava alqan җoq.

Bir җerde es aluu, andan kijin qajda varuunu ojlonuu kerek; vaqtьn icinde җьqac besedka var, anda anь es kim kьrvьjt.

Korcagin җoşoғu ьqьp, ystynky taqtajqja җar-maştь da, divalqja sьqьp, andan vaqtьn icine tuştь. Ғьqactardьn arasьnan arañ kьgynur turqan yjgь kьz salьp, besedkanь kьzdьj ketti. Besedkanьn tuş-tuşunun vaarь aсьq volucu. Ғajьnda anь җараjь җuzum qurcar aluucu — azьr al җьpьqьnalac turat.

Al divaldь qaraj vuruldu, viroq kecigip qaldь; arqja җaqtьnan ittin arьyldaşan unun uqtu. Yj җaqtan, җalььraqtar menen җartalaşan җoldu vojlor, aсuulu uny menen vutun vaqtь җaпьrtьp, anь kьzdьj kilejgen it kele җatat.

Pavel qoşojonuuqja qamьndь.

Birinci qol saluunu vutu menen teep qajtardь. Biroq it qajta qol saluuqja dajardandь. Kim vilet, bul qarmaşuu emne menen ajaqtaar ele, viroq Pavelqja taanьş nicke un vaqtь җaпьrtьp:

— Trezor, artьna qajt? — dep qьjьqьrdь.

Ғol menen Tonja surqar kele җatat. Trezordu mojun qajьşьnan tartьp cetke aldь da, al divaldьn tuvьndь turqan Pavelqja sөz qattь.

— Siz qandajca kirdiniz mьnda? Sizdi it tiştəp alьşь mьmkyn ele ojo. Ғaқqь men...

Al tim vouldu. Anьn kьzdəry vaşqьraja tuştь. Bul mьnda qajdan kelgen vilinvegen vala, Korcaginge alda qancalьq oқqoş!

Dival җaпьndaşqь qaraan qoşojoldu, җana aқьrьn җana:

— Sen...siz meni taanьjsьzvь? — dedi.

Tonja qьjьqьrtьp җiverdi, җana Korcaginge qaraj atьldь.

— Pavluşa, sensinqi bul?

Trezor bul qьjьqьruunu tuquruu dep tuştynur, qatuu sekirip, ilgeri qaraj umtuldu.

— Ғoşoj mьndan!

Tonja əzyn bir top teep, җivergenden kijin, Terezor taanьpьp qujruşun qьpсьdь da, yjdy qaraj җənədy.

Tonja Paveldin qoldorun qьsьp:

— Sen qutulduñu? — dep suradь.

— Sen anь qajdan vilesinq?

Tonja əzynun syjyngeynun tolqundanqjanь җeңe alvaj, җandanьp җoor qajtardь:

— Men vaarьn vilem. Maşja Liza ajttь. Qoş, sen qandajca mьnda keldinq? Seni qutqarьştьvь?

Korcagin carcaşandaj җoor verdi:

— Ғaпьlьştьq menen qutqarьştь. Men qactьm. Meni azьr izdep da җyryşkəp sьqar. Taqьr ojlovoşon җerden mьnda kelip qavьldьm. Besedkada es alajьn dedim ele. — Ғana al, kecirim suraşandaj qьlьp: — Men avdan carcadьm, — dep qoşur qojdu.

Tonja aqja azьraaq qarar turdu, җana al avdan ajoo, ьsьq erkelik, qajqьruu җana qubanu menen toluqşur, anьn qoldorun qьsa verdi.

— Pavluşa, syjyktyum, syjyktyum Pavka, menin voorum, suluum... Men seni syjəm... Uqasьndь... Til

alvasım menin... Emne usın al kynu vizden ketip qaldıd? Azır sen vizge, maqıa kerekısın. Men seni es qasap çıberveymın. Bizdikinde tınc. Qancalıq kerek volso, oşoncoluq tura ver.

Korcagin, maaqul volvoçionun sezdirip, vaşın sajqadı.

— Eger meni silerdikinen tapsa, anda emne volot? Men silerdikinde tura alvajm.

Qoldor varmaqıardı oşo veter qatuuraq qıstı. Kirpikter kirvıdedı, közdör çajnadı,

— Eger sen vizge kirveseñ mından kijin meni es qasap kermek emessın. Artjom çoq emespi, anı konvoj menen paravozıo alıp ketiştı. Temir çolculardıñ vaarın mobilizovajıt qıbıstı. Sen emi qajda varasınd?

Korcagin anın tıncsızdanıjanın tuşınat, viroq özıne qımbat volıon qızdı qorqunuc astına qaltıruudan şektenıy anı qarınar turat. Baştan ötköndördıñ vaarın anı talıqtırtıjan, es alıstı kelet, aqalıq qıjnajıt. Ajaatında al maaqul voldu.

Al Tonjanın komnatındaqtı divanda oturıanda, aştanada qız menen enenin ortosunda aqıldısuı volup çattı.

— Qarası eneke, menin komnatamda azır Korcagin oturat, esindevi? Menin şakirtim. Men senden es nerse çasırvajmın. Al bir matros — volşevıktı qutqartıjan usın qamalıjan volıuı. Al emi qasır sırtırtı, vaş qalqalaj turıjan çeri çoq. — Anın unı qaltıradı. — Eneke, al azırınca bizdikinde qalıuıa maaqul volıuıdu, men senden ötıneımın.

Qızdıñ közdery enesine çalınc menen qaradı. Ene qızına sıpaqtan köz menen qaradı.

— Çaqş, men qarş kelvejm. Sen anı qajda çajlaştırasınd?

Tonja tıncsızdanıp, qıstalıp, ujalqansımaq çoop verdi:

— Men anı öz komnatındaqtı divandı çajlaştıram. Azırınca ataqtı ajtpasqa da volot.

Ene qızdıñ kezıne tuura qaradı.

— Senin çasır tuşındıñ sevıvı uşul vele?

— Oova.

— Al alı eñ ele çasır.

Tonja tıncsızdanıp vıuzkasın çenderin uşladı.

— Bras, viroq al qasraqtan volso, anı conđor qatarında alıp taştasır ele.

Ekaterina Mixajlovna ujlörıne Korcagin kelyıdın tıncı kete tuştı. Korcagin qamoodo volıuı da, Tonjanın al valaqtı şeksız çantartıstı da, çana özınun vıul valanı taqrı vılvıegendıgı da, anın tıncın ketirdı.

Tonja volso carvalıq işterge çavıstı.

— Al çıunıqtı tıjıs, eneke Azır men munu çajlajm. Al, sıncıqtı kocegardaj, qarqara. Al dalajdan veri çıunıqtan emes kerynet.

Al çıgyret, qarbalastajıt, vannaqtı ot çasıat, kıjımdır dajardajıt. Al tuşındıyır turbastan, Paveldıñ çeninen aldı da, çıunıqtı alıp kettı.

— Sen ıstındökııldıñ vaarın cecıyge tıjısın. Mında kastjum var. Senin kıjımdı çıuı kerek. Mına vılardı kıjın,—der al orındıqtun ıstıne qojulqtan aq çaqalıu çol-çol kök matros vıuzanı çana kılş şımdı kersetty.

Pavel tañ qalıp qarandı. Tonja sımtıyır turat.

— Bul menin maskaradda kije turıqtan kastjumım. Al saqtı caq kelet. Öz vılgendı qıl, men seni

qaltıram. Sen çuunqanca, men tamaq dajardap turajın.

Al eşikti çaar cıqtı. Qılag arıca çoq. Korcagin cesinir, vannaşa kirdi.

Bir saattan kijin ycəə teñ-ene, qız çana Korcagin-tamaq icir çatıxı.

Аснқан Pavel özy da sezvesten ycuncy tarekany voşotur çiverdi. Adegende al Ekaterina Mixajlovna-dan tartındı, biroq anın çaqımdıu mamile qılqan-ın köyр, özdeşe vaştadı.

Tamaqtan kijin Tonjanın komnatına soqıluşur, Pavel Ekaterina Mixajlovnanın suroosu vojunca, көгөн azartarın syjleј vaştadı.

Ekaterina Mixajlovna:

— Siz mından kijin emne qılınu oјlojsuz!—der suradı.

Pavel oјlono tyşty.

— Men Artjomdu көyр, anan vul çerden ketyyny tilejm.

— Qajda?

— Umanqa çe Kijevge varmaqçı volom. Men aзыр özym da çaqşylar vilvejm, biroq vul çerden alvette ketyy kerek.

Uşuncalıq tez özgoryuge Pavel özy da işenvejt. Erteñ menen ele qamoodo ele, aзыр volso çanında Tonja oturat. Ysty-vaşы taza, vaarınan da zaғыы—erkindik.

Mına qandajca keede turmuş vurulat: keede көzge sajsa көyngys qarañqılyq, keede qajtadan kyn kulymsyrejt. Eger aldyda turqan çadydan qamaluu qorquncu volboso, al aзыр eñ vaqtılıu vala volor ele.

Mına aзыр, uşul тыс сод yjde oturqanda, anı qajtadan qarmar aluularы mymkyn.

Qajda volsoda ketyy kerek, biroq mında qalvasqa kerek.

Biroq mından taqыr ketkisi kelvejt, tygöngyr! Baatыr Garibaldi çönynde oquu qandaj qızыq ele! Al aqtan qandaj qızыqta turqan, Garibaldının turmuşu da oor volqon, anı da elden elge quuşqan. Mına al, Pavel, qatuu azarta vaarы çoqtu çeti ele kyn voldu, cыndıqında bir çыı ötkөndeј көyнет.

Andan, Pavkadan, ancalıq vaatыr cыqta turqan көynevajt.

Tonja, aqta qaraj vugylyp:

— Sen emne tuuralu oјlojsud?—der suradı. Aqta, Tonjanın көzdөry qarakök tartыp, typsyз terendeј volup көyнет.

— Tonja, qaalaıjыды, men saqta Xristina tuuralu syjleр verejin.

Tonja çandanыр,

— Syjle,—dedi.

— ... çana oşondon kijin al qajta kelgen çoq.— Soñqu sözderdy al qıjыndıq menen syjledy.

Komnatada, saattardın bir qalıpta soqqonu uqı-lup turat. Tonja, vaşын vugyp, ыjlaqandaj volup, eerdin ooruqanca tişter çattı.

Pavel aqta qaradı.

— Men vugyn ele mından ketyuge tişimin,—dedi. Pavel cындар.

— Çoq-çoq, sen vugyn ec qajda ketpejsin!

Anın icke çылуу varmaqtarы mojun veräegen cactardın arasıна çөrgөledy, alardı erkeletip tara-ды.

— Tonja, sen maşa çardam qılıuça tijişsin. Depoşo varır, Artjomdu bilişuy kerek, anan Serjoçaşa zapiska çetkirip veriş kerek ele. Qaraqanın ujasında menin tarancam çatat. Maşa varuu çaravajı, Serjoça anı aluuça tijiş. Sen, munu iştej alaşdıvı?

Tonja ordunan turdu.

— Men aзыр Сухаркоşa varam. Анı menen birge depoşo keteviz. Sen zapiskaңdı çaz, men Serjoçaşa alır varır verejin. Al qajda turat. Eger al kelyuny qaalasa, senin qajda turqanıңdı aşa ajtuuşa volovu?

Ojlonup turup, Pavel çoor verdi:

— Kec qurup özy vaqqa alır kelsin.

Tonja yjgö kec qajttı. Pavel qatuu uqtar çatqan volucu. Tonja qolun tıjgizgende al ojaonup ketti. Tonja qıvanır kulymsyredy.

— Artjom aзыр kelet. Al tigi orduna aзыр ele keliptir. Анı, Lizanın atasının kepildigi vojunca bir saatqa voşotuşat. Parovoz depodo turat. Senin mında ekendiginđi men aştan ajta alvadım. Eң zartı nerse tarşta turqanmın şana dedim. Mına özy da keldi.

Tonja eşikti qaraj çugurdy. Artjom, öz közderyne işenvej, qadar qojşonđoj volup, eşiktin aldına toqtodu. Tonja, kelte menen oour çatqan atası uqrasın dep, Artjomdun artınan eşikti çaar qojdu.

— Boorum! Pavka!

Masele cecildi: Pavel erten ketet. Artjom anı, Kazatinaşa kete turqan Bruşaktın çanına, parovozşo çajlaştırat.

Adatta qatuu mynezduy Artjom, inisinin taqđırın ailmejinse, al ucun qajdı çer, özgergen, mynezyn-degy bir qalyrtuuluşun çoşotqon. Al aзыр sekten tışqarın vaqtıluu.

— Oşontip, erten menen saat veşte sen material skladyна kelesin. Parovozşo otun salqandan kijin, senda oturasın.

Seni menen syjleşkym kelet, biroq qajtuuşa uvaqıt çetip qaldı. Erten uzatarmın. Bizden temir çol batalionun ujuşturuşat. Nemisterdin uvaşındaşığaj ele, qaroldun astında çyrevyz.

Artjom qoştoşup, çaşır ketti.

Qaraqanıñq daroo tuştı. Serjoça vaqtın duvalının çanına kelyugö tijiş ele. Анı kytup Korcagin qarantı yjgö anı-berı vasır çurdy. Tonja menen enesi oouruluu atanın çanında voluşcu.

Serjoça ekö qarantıda çolujuştı, çana air-birinin qoldorun vekem qışıştı. Анı menen birge Valja da kelgen. Alar şvırdaşır syjleşty.

Serjoça ökynup;

— Men tarancanı alır kelgenim çoq,—dedi. Silerdin yjgö petlyğaslar tolup alırtır. Qoroodo arabalar turat, ot çaşır alışırtır. Çaşacqa çajuuşa ec qandaj mymkundyk çoq. Mına, qandajca iş oşunan çyqqan çoq.

Pavel anı tıncıtuuşa tıñıştı:

— Mejli, volboso. Mındaj, valkim, çaqşıgaaq volor. Çoldo taar qalışsa, vaşındı yzup alışar. Biroq sen alvette, almaşınca qojvo.

Valja Korcaginge çaqın keldi:

— Sen qacan ketesin?

— Erten, Valja, taң syğery menen.

— Qantir qutula aldın, ajtър versen?
Pavel, şьvьgar, ɵzynyn kɵrgɵndɵryn tez-tez ajtър verdi.

Kɵnyldyy qoştoşuştu. Serjoça tamaşalar syjlɵves-tɵn tolıqundar turdu.

Valja sonqu sezderyn qьjьndьq menen ajttь:

— Çolun vaqtьluu bolsun, Pavel, vizdi unutra!
Ketisti, oşondo ele qaraŋaqtьlьqtьn icine kirip ço-
qoluştu.

Yjde çьmçьrtttьq. Çalaqtьz saat şana, qadamdarьn taq taqьldatър, çyryp çatat. Ekɵɵnyn birɵɵnɵ da uqtooo oju kelbejt. Altь saattan kijin alar açьraşuuşq tijiş emespi, çana valkim, mьndan arь alar bir-birin taqьr kɵvɵs. Uşul qьsqa mɵɵnɵt icinde, alardьn ar kimisinin icinde çatqan milliondoşqon ojlor me-
nen sɵzderdy ajtър vytyryu mymkynьv degi?

Çaştьq, cekten tьşqarь sonun çaştьq, aştьqtьq ty-şynuksyz caqta çyrektyн tez qaştьşьnan şana aran sezilet; çoldoşundun kɵkyrɵgynɵ qoqustan qolun tijgende qolun çocur ьrqtьr, çetke tajьlşan caqta, çana çaştьqtьn tatuuluşu sonqu qadamdan saqtar qalaşanda şana sezilet.

Syjktyynyn moşundu qucaqtaşan qoldorunan çaqьn, çana ottoj kyjdyrgen ɵvyudɵn tattuu emne bolsun.

Taanьşqandan veri qaraj vul ikinci ɵvyş. Korçagindi enesinen vaşqa, ec kim erkeletken emes, vi-roq dalajь tajaqtaşan. Oşonduqtan erkeletyyny kɵvyrɵek çanqaj turşan.

Al ezilgen, qatuu turmuşunda mьndaj şattьq var-
dьşьn vilgen emes. Anьn çolundaşь vul qьz-en çoŋ vaqtь.

Al anьn cactarьnьn çьtьn sezet, çana anьn kɵz-
deryn kɵrgɵndɵj volot.

— Men seni uşuncalьq syjɵm, Tonja. Anь saşja ajtър vere albajm, qolumdan kelbejt.

Anьn ojloru vɵlynɵt. Solquldaq dene qandaj til alqtьç... Biroq çaştьqtьn tatuuluşu vaarьdan çoşqoru.

— Tonja, vul vudun-çanđьn vaarь vytkɵnden kijin, men albette montjor volom. Eger sen menden vaş tartpaşan, eger sen tamaşa ycyn emes, çьn kɵny-lyŋ menen çaqtьrsan, anda men sen ycyn çaqşь er volormun. Eger men seni emne menen volso da qara qьla turşan volsom, çanьm çьqsьn.

Alar qucaqtaşqan vojdon uqtar ketişse, ene kɵ-
tyr qalьr, çamandьq ojlonvosun, deşip, vɵlynyp çaştьşь.

Alar bir birin unutpas ycyn bekem uvada qьlьr uqtar ketkende, taŋ syre vaştaşan volucu.

Taŋ erten menen Ekaterina Mixajlovna Korçagindi ojqtottu.

Al daroo ьrqtьr turdu.

Al vannada ez kijimderin, ɵtykteryn, Dolinniktin piğçagin kijip çatqanda, enesi Tonjanь ojqtottu.

Erteŋ menenki nьmduu tumanda alar stantsijaşja qaraj çɵneştu. Art çaqtan ajlanьr otun skladyна keliştu. Otun salьnşan parovozdun çanьnda alardь zavьrsьzdanьr Artjom kytyr turşan eken.

Şuuldaşqan vuuşja oronup, aqьn şana kyctyy parovoz „Şşuka“ çaqьndar kele çatat.
Parovoz kavinkasьnьn terezesinen Bruzçak qarar turat.

Daroo qoştoştu. Pavel parovoz vasqьşьnьn temir tutqasьna bekem çavьştь. Çoşqoru çьqtь. Buruldu.

Tömen qojo eki laenas qalaen—uzun sojluu firjom.
anyn qalynda ynduu, kicinakej Tonja tuzat.

Samal acualenep Tonjanyn aluzkasamen qaqasen
dindiketti, anyn qara kyren tystyy sac etymizeleryn
velaidetti. Al qoşoşup qolun sulqajt.

Firtojm, közynyn qaşın atar tıjap turğan Tonjaq,
közynyn qaşın menen qaradı da, kyrsynyp qojdu:

— Ge men taqır kelescomun, ge bulardan qaj-
kalars¹ öz ordunda emes. Myna Pavka! Myna zaqa
şket².

Pojezd buruluştı atyp ketkenden kicin, firtojm
Tonjaqa qaraj buruidu.

— Mejli, emese, dos voloişuvı?—dedi, çana anın
con qoluna Tonjanyn tıjnaqtaj qoju qaşındı.

braaqtan, çyryşyn yqcamdata vatatqan pərovoz-
dun gyryldəgeny uşulup qaldı.

ÇETINCI BÖLYM

Okoptor menen qurcalqan çana tikenektyy temir
şymdar menen orolqon şaar, bir çumadan veri qe-
raj zamvirek kyryldəolery menen qarama qarşın mly-
tyq atşuular astında oşqonup çana uşquşa ketip
çattı. Tyn çatmında çana tıncıtyq orduna kelet.
Cocunqan zalptar çana keede tıncıtyq vuzat—bir
virinin qaşın şyların vajqaşat.

Taq atar menen vokzaldaq batareja çanında
kişiler qamlyqa kərə vaştaştı. Zamvirektin qarar-
qan oozu zaar çana qorquunctuu ot cacyp çatat.
Kişiler anş çadı qorqoşun portsijasy menen tojun-

¹ Bul çerde gajka degen soz aqyl ordunda emes degen
maanide qoldonulqan.

² Kicinakej kişilerdi ajtal.

çol qojo alvajvız. Çoldoş Ignatijeva, biz tajaqtı
aşqıyaaq vygyp çiverbegej elek dep eskertet. Bul,
men ajtam, intelligenttik çumşaqtyq. Sen taarınva,
Zoja, men cıyn ajtam. Anyn ystynə, iş majda soc-
dagerlerde emes. Myna men vygyn, traktorcu Boris
Zondun qaşınqca podvalь var ekendigi çonynde
maalumat aldım. Bul podvalqqa petlyracylardan
murun ele iri magazin eeleri tolqon tovar zapasın
çyjnaşartyr. — Al ajrım-acıy qylr, şyldındar aculu
kylp, Timoşenkoşo qarar aldı.

Timoşenko qaşınla tyşyp:

— Sen qajdan vildin?—dep suradı. Al ycyn, bul
çonynde vaarınan murda al, Timoşenko vilyyge tijş
volso da, Dolinniktin vardıq maalumatı andan
murun alyş qordıq ele.

Dolinnik:

— Ge—gel dep kyldy da, sezyn syjləş verdi.—Men
voorum, vaarın kəryp turam. Men podval çonynde
çana emes, men senin kece divizija ştavın naca-
niginin şoferi menen çartı vətəlkə samogon soqo-
nuşdu da vitem.

Timoşenko orunduqunun ystynde tıvıçyladı.
Anyn saratşın ədunə qylydşy çygurdy. Al suqtanır,
kycənyr çana:

— Myna qarış da, —dep qojdu. Biroq qavaşın
salqan Ignatijevaşqa qarar alyp tim voldu. Dolinnikke
qarar: „Qara, bul şajtan çyşacşyn! Anyn öz Sekas
varşo“ —dep ojiodu.

Dolinnik sezyn ular ketti:

— Men munu Sergej Bruzçaktan vildim. Anyn
bir dosu oşondoqu vufette iştegen volso kerek. Myna
oşol kişi aşpazdardan, alardı murun Zon vardıq

kerektyy nerse menen qaalaqanca çavdър turqanьn vilgen. Kece volso Serjoça anьq maalumaty'n tartь: podval var, viroq anь tavuu qana kerek. Mьna sen, Timoşenko, valdarь, Serjoçanь al da, varqьn. Bydun ele vardьqь tavьlqandaj volsun! Iş oqunan cьqsa, viz çumuşcularь çana oprodkomdivdi qam-sьzdandьra alavьz.

Çarьm saattan kijin quralduu segiz kişi traktor-cunun yjynə kirdi, ekəe kecedə, eşiktin aldьnda qaldь.

On saqalьq celek sьjaqtuu çoon, çarьs vojluu, qьzqьlyьm tyk menen qartalaqan qoçojun, vir çьşac vutun şaqьldatьp, yjgə kirgen kişilerdin aldьnda çorqoloj vaştadь, çana qarьdqan qalьn yn menen:

— Emne çumuştar keldiңer, çoldoştor? Emne ycyn mьncalьq kec keldiңer? — dep suradь.

Zondun arqа çaqьnda, çarandaryn çamьnьp Timoşenkonun elektrik cьraçьnьn çarьşьnan kəzdəryn qьsьp qoçojundun qьzdarь turuşat. Qoңşu vəlməde, ontolor, anьn ajalь kijinip çatat.

Timoşenko eki ooz səz menen tyşyndyrdy:

— Tintyy çasajьvьz.

Yjdyn astьndaqь taqtajьn ar vir kvadratь tekşerildi. Kesken otun menen tolqon keç saraj, klado-vojlor, aşqana çana eң соң podval — vaarь teң mьqь tekşeryydeñ ötkəryldy. Biroq çaşьnьn podvaldьn ec qandaj izin tava alьşqandarь çoq.

Aşqana çanьndaqь kicinekej vəlməde traktor-cunun qьzmatcь ajalь qatuu ujquda çatat. Al avdan qatuu uqtaqandьqtan, kişilerdin kelgenin da sezgen çoq. Serjoça anь aqьnьn ojqottu.

Serjoça uqtar çatqan ajaldan:

— Sen emne, mьnda qьzmat qьlasьnьvь? — dep suradь.

Al, çuurqanьn vaş çaqьna tartьp, qolu menen çarьqьtь tosup, ec nerse tyşynvəstən, taңьrpar çoor verdi.

— Oova, siler kim volosuңar?

Serjoça tyşyndyrdy da, kijinyyge sunuş qьnьp, cьqьtь.

Keniri tamaq vəlməsynde Timoşenko qoçojundan suraşьnьp çatat. Traktorcu vьşьldar, tykyrygyn çacь-ratьp, artьşьp syjəjt:

— Siz emne qaalajsьz? Menin vaşqa podvalьm çoq. Siz ubaqьnьzde veker ötkəryp çatasьz. Cьn ajtam, veker ele. Menin traktorun voləjon, viroq azyr men çardьmьn. Petlyracьlar meni talap ketişti, az çerden əltьrvəj qalьştь. Men sovet əkməty ycyn qubanam, viroq mende emne var, siz anь kəryp turasьz. — Çana al qьsqa, çoon qoldorun çajьp kərsəttь. Anьn qan tamьrduu kəzdəry volso, Ceka təraçasьnьn əynən Serjoçaqь, Serjoçadan qajdadьr vir çaqqa çana andan yjdyn təvəsynə qaraj çygyrup turat.

Timoşenko, qanь qьzьp eerinderin tiştəgilejt.

— Demek, siz çaşьra veyuny qojvojsuz? Podvaldьn qajdalьşьn kərsətyyge soңqu mertəvə sunuş qьlam.

— Ax, siz emne, asker çoldoş, viz əzyvyz da ac turavьz! Bizdin vardьq mylkyvyzdy alьp ketişti, — dep, traktor-cunun ajalь da səzge qoşuldu. Al ьjlamaçь da boldu ele, viroq ec nerse cьqqan çoq.

— Ac turasьnar, viroq qьzmatcь ajal asьrajsьnar, — dep Serjoça qoşur qojdu.

— Aj, qandaj qızmatcъ all Çen ele çardъ qız, bizdikinde şana turşanъ. Anъn ec qajda varar ordu çoq. Mejli, Xristinkanъn özy ajtър versin.

Timoşenko savьrdиulıuşun çoşotur:

— Çeter, işke kirişeviz,! — der qьjqьrdь.

Tьşta çanъq volo vaştadь, viroq traktorсunun yjunde daşъ ele mьqtь tintуу çуrур çattь. On yc saat izdөөnyn natijcasьzдыşьnan qьçьşь qajnaşan Timoşenko, tintуuny toqtotuuşa oj qьldь ele, viroq qьzmatcъ qьzдын yjune ketуyge dajardanър çatqanda Serjoça — qьzдын qoqustan aqьşьn şana:

— Balkim, aşqanada, meştin icinde volso kerek der şьvьraşanъn uşa qojdu. On minuttan kijin, antarьşьr taştalşan orus meş, anda yj aldьna tьşө turşan temir qarqaq vardьşьn acьp verdi. Bir saattan kijin, көсөge соşulur, qьzьşьr qarar turşan el qurcar alşan traktorсunun yjy çanьnan celek çana müşөktөr salьnşan eki tonnalь çyk avtomobili çөnөp ketti.

bsьq kynderdyn birinde, Marija Jakovlevna kicinekej tujuncөk көtөrүp vokzaldan keldi. Al, Artjomdun Pavka çөnynde ajtqan sözdөrүn tьşşar turur, qatuu ьjladь. Al ycun qararşь kynder vaştaldь. Tircilik qьluu ycun ec nerse çoq ele, oşonduqtan Marija Jakovlevna qьzьl askerlerdin kirlerin çuuj turşan boldu, bul işi ycun qьzьl askerler aşa asker ylyş surar alьp verip turuştu.

Bir kyny kecqurun terezениn tyvynөн, adattaşьdan qьzuuraq attar Artjom өtty. Çana eşikti tyrtүp çibe-rip, vosoşodon qьjqьrdь:

— Pavkadan qavar keldi.

Qьmvattuu voorum Artjom, — der çazqan Pavka. — Syjyky aqajьm, saşq, aşdan salamат volsoşom da, özymdyn amandьqьmdь qavar qьşem. Oq menin qar-talьma tijdi, viroq men aşьqьp kele çatam. Doktor, seөkke zьşan kelşegen dejt. Men ycun qam çeve, vaşşь ötүp keler. Balkim, oтpuska aьp, lazarettен çьqqandan kijin, vararmьn. Eneme men varalvadьm, viroq uşundaj tuura keldi, mьn aзы çoldoş Kotovskij aşьndaqь — özy-nyn vaatьrdьqь menen sizge maalum volso kerek — kavalerija brigadasьnъn qьzьl askerimin. Men mьndaj kişilerdi көrө elek elem, çana brigada komandirin aşdan urmat qьşamьn. Enem keldi! Eger yjde volso, aşq özynyn kici valasьnan ьşьq salam өjt. Çana tьncь-nardь ketirgenim ycun kecirim suranam. Senin voor-doşun.

Artjom, toqojcunıuquna vaşьp, qat alşandьqьndь aйдirip qajl.

Marija Jakovlevna vıuşa dejre dalaj kez çaşьn tөkkөн volucu. Aзы emi, çolu volşur uulunan qat kelse da, qajda çatqandьşь tuuralu adresin da çazqan emes.

Serjoça, vokzaldaşь, „Podiv agitpropu“ degen çazuulu, çaşьl voşoolu, passaçirskij vagonşo, vat vat vaşьp turat. Mьnda kicinekej kupede Ustinovic menen Medvedevalar turat. Medvedevanъn oozunan papiros yzylөjt, al oozunun uurtu menen şana kylyp qojot.

Komsomoldun rajonduq komitetinin qatcьşь Serjoça Ustinovic menen özy da sezvesten çaqьndaşьp ketti, çana al adavijat menen gazet taşьqtarьnan vaşq,

vokzalda qısqı ucuqıdan, asıq belgıyy bolı-
yon belıq belgıın de alıp kete turqan.

Podvıdın soqı esstı qumıscular çana qazıl aske-
ler menen kın sajn tolu bolot. Çoldordo, 12-ınnı-
jınıñ tıstıy plakıttar menen qozdolıyon agıtrojezdı
tura. Agıtrojezdı kını-tını qajnar turqan turmaq
menen çaqaj. Basmaqana istejt, gazetıer, baraqalıer,
yndaale, cıqarılat. Majdan çaqın. Keçqurun Serjoça
qoqustan teatıra tuura keldı. Al qazıl askerler
arısınan Ustinovıctı kerdy.

Tın icinde, anı podiv qızmatcılar turqan stani-
sijağa uzatıp bara çatıp, Serjoça ezy de kytpegen
çerden:

— Emne ucın, Rita çoldoş, menin ar qacan seni
kerğım kelip turat? — dep suradı. — Seni menen
kerğıy uşuncalıq çaqıl Uçuraşqandan kijn kycarıp
ketet, çana cekıız isteğın kelet, — dep qoşıp qojdu.
Ustinovic toqtodu.

— Мына emne, çoldoş Bruzçak, kel, мындан kijn
senin lınkağa kırıestıgın ucın urada qılışalı. Men
anı çaqtırıajm, — dedi.

Serjoça, seğıs alqan oquucudaj bolup, qızardı.

— Men saça dos qatarında ajttım, al sen meni...
Men kontrrevolytsıjalıq ar deme ajttımmı? Мындан
kijn, çoldoş Ustinovic, men, alsette, bul tuuralı
syjleajmyn.

Çana, daroo qol alıştı da, cırqatıandaj ıdam
basqan vojdon şaarğa ketti.

Bir top kın qatarı menen Serjoça vokzalğa kelgen
çoq. Ignatıjeva anı çaqırqan uraqta da, al işi bar-
dıqın şıltoolop, qalıp qaluucu. Cındıqında da anıñ
işı ker bolucu.

Bir çolu tın icinde, kəcə menen yjyñe kele çatqan
Şudıkqa oq atıştı. Bul kəcəde çant zavodunun çoqorqı
qızmatcıları bolqon poljaktar turuucu. Uşul oquja-
nıñ arqasınan tintıyler çasaldı. Tintkende qural çana
faşistik „Strelets“ sojuzunun dokumentteri tabıldı.

Revkomdoqu keçeşmege Ustinovic keldı. Al, Serjo-
çanı bir cetke alıp varıp, çajbaraqat çana:

— Sen emne, meşcandardın men-mendıgıne verıl-
dıñı? Özdyk syjleşıyynı işke kocyrosındı? Bul, çol-
doş, ec nersege çaravajt, — dep suradı.

Мындан kijn al qolu tıjgende daqı çaqıl vagonğa
kırıp cıqta turqan boldu.

Ujezdik konferensija da boldu. Eki kını qızuu
talquuğa qatıştı. Ucıncı kını — vıtyñ plenum menen
birge quraldanıp, kını-tını vojunca, ezındın anı
çaqı toqojundaqı Zarudnıjdın — retıyranın talqala-
nıp vıtrögen şarşınasın vandasın qubalar çurdy.
Qajta kelgeninde Ustinovıctı Ignatıjevanıqınan çoluq-
turdu. Anı stantsijağa uzatıp vardı, çana çoştosqondo
qolun qatuu qıstı.

Ustinovic acıulanıp qolun tartıp aldı. Çana
Serjoça daqı uzaqqa cejın agıtroprı rojezdıne çolo-
qon çoq. Kerek bolqon ucırda da, Rita menen çen
ele ucırşqan çoq. Çana anın, Serjoçanın çyğy-
turışın tısyndıruy çenındögy talavına da:

— Men seni menen emne syjleşem? Daqı qandağ
da meşcandıq, çe çımışcu tabına qıjanat qıldıñ,
degen sezdy taqı qojorsın, — dep çırt kesip qojdu.

Stantsijağa qızıl tuulu Kavkaz divızıjasın eşe-
londoru kelip tuştı. Qara sur uc komandırevkomğa

keldi. Uzun vojluu, aňq, sarqan qur qurcanqan Dolinnikti demitip:

— Sen maqta ec nerse ajtra. Çyz arava çer ver. At elet dedi.

Serjoça eki qızıl asker menen çer tabuuqta çiberildi. Bir qıştaqta vular qulaqtardın vandasına kez keldi. Anda qızıl askerlerdi quralsızdandın, elgenc toqmoqtoştı. Serjoça vaşqalardan tajaqtı az çedi, anı çastıqta ucun ajaştı. Şaarda alardı çarıl ar komitetindegiler alı kelışti.

Al qıştaqqa otrjad çiberildi. Çerty ekinci kyny tavıştı.

Serjoça, yj-vylosynun tıncın ketiryuny qaalavastan, Ignatijevanıqında çatır oñoldı. Ustinovic keldi. Serjoça birinci çolu uşul kecinde anı qol qısqanı sezdi. Anı qol qısqanı uşuncalıq qatuu çana çatımdıu boldı, Serjoça volso ec qacan mında qısuuqta vaatırsılıq qıla alvas ele.

Serjoça ısq kınderdyn birinde kyndyz, vagono kirip, Ritaqa Korçagindın qatın oqur verdi, çoldoşu çonında ajtır verdi. Keterinde:

— Toqoqto varam, keldı suuqta tyşem,—dedi.

Ustiuovic işinen toqtolur:

— Toqto. Birge varavız — der, anı toqtottu.

Kyzgydej çalıgar turqan tınc keldyn çanına toqtoluştı. Tunuq çılıu suunun tazalıqta özün kızı tartat.

Ustinovic:

— Sen çoldo çıqta turqan çerge varır, kytyr tur. Men çemylyp alajın, — der vıjruq verdi.

Serjoça keryonun çanındaqta taşqa, onun kyngı qaratar oturdu.

Anı arqa çatınan suu çalırdadı.

Çıqartardın arasınan al, çoldo Tonja Tumanova menen agitrojezdın voenkomu Cuçanindın kele çat qanı kordu. Çaqş frenc kijir, velin kırı çajıstıu portujeje menen vıuqan, qısqıqan xrom etyk kijgen suluu Cuçanın Tonjanı qoltuqtar, ar emnenidir syjler kele çatat.

Serjoça Tonjanı taanıdı. Al, Pavluşanın qatın alı Serjoçaqta kelgen volucu. Tonja da Serjoçaqta tikelir qaradı — taanısa kerek. Alar Serjoçanın çanına çetkenden kijin, Serjoça çontogunon qat çıqardı da:

— Bir minutqa çana, çoldoş. Mende qat var, anı bir vılogy sizge da tijeşelyu, — der Tonjanı toqtottu.

Al, Tonjaqta qatı sundu. Tonja qolun Cuçanindın qoltuqunı voşotur, qatı oqudu, qat anı qolunda bilin-bilinves volur qaltıradı. Tonja qatı Serjoçaqta qajta verip:

— Siz al tuuralı aşıqca ec nerse bilvejsizai? — der suradı.

— Çoq, — dedi Serjoça.

Art çaqtan kele çatqan Ustinovictın vutunun astınan majda taştar şıqıradı. Cuçanın Ritanı keryr, Tonjaqta qaraj.

— Ketelik, — der şıvıradı.

Ustinovictın keer menen çıqan qordoşondoy unı anı toqtottu:

— Çoldoş Cuçanın! Sizdi anda, pojezda kyny voju izder çyryşet.

Cuğanın közynyn qyjъ menen aqja çaman qarar aldy:

— Ec nerse emes. Mensiz da işterin vytyşor,— dedi.

Tonja menen vojenkomdun artъnan qarar turup, Ustinovic:

— Bul maqtancaqtъ qacan aqana quur cъaъşar eken! — dedi.

Toqoj, duв cъaъctarънын qaldajqan vorykteryn ijir, şuuldajt. Kөл özynyn tazalyqъ menen qъzъqtъrat. Serjoçанын cumulur cъqqъşъ keldi.

Al cumulur cъqqandan kijin, Ustinovicti toqojdun cetindegi qulaqan duвdun ystynde oturqan çerinen taptъ.

Alar syjleşyp oturup, toqojdun icine kirip ketişti. Bijik çañ cөptyy ajantcada es almaq voluştu. Toqoj cъmçъrt. Duвtar emne tuuraluudur şъvъraşat. Ustinovic vaşънын astъna qolun çaztar, çumşaq cөptyn ystynе çata ketti. Aнын eski, çamaacълуу vatinka kijgen nazik vuttarъ uzun cөptөrdyn araşъna çazъrъndъ. Serjoçанын көzy aнын vuttarъna tyştъ, aнын vatinkalarъ vilindirilbej çamalqan eken. Andan kijin al özynyn, bir varmaqъ cъaъr turqan, соd teşiktyy etygynе qarar aldy da, kylyp çiverdi.

— Emne voldu?

Serjoça etygyn көрсөtti:

— Mъndaj etyktөр menen qandaj soqjuşa alavъz? Rita çoor vergen çoq. Al cөptyn өзөгyn teşip, vaşqa nerse çönynde ojlondu.

— Cuğanın — çaman kommunis, — dedi al ajaqъnda. Bizdin vardыq sajasъ qъzmatcъlar nasar kijimde çyret, vul volso özy tuuralu aqana qam çejt. Al bizdin partijada çolвun kişi... Mъna majdanda işter

cъндар ele qъjъn. Bizdin өlkөгө qanduu soqjuştarqа uzaq cъdoоqо tuura keler. — Çana bir az tim oturup, sözyn vytyrды: — Bizge, Sergej, söz menen da, mълъq menen da oratorluq (cecendik) qълуuqa tuura kelet. Borвorдуq Komitettin, komsomol sostavънын төrtтөн birin majdanqа movlizovajt qълуу çönyndөгy toqto-mun vilesinъvi? Men, Sergej, vul çerde uzaq turvaspъz, dep ojlojm.

Serjoça, aнын ynynde адаттаqъdan tъşqarъ qandajдыr bir notalar vardыqън sezir, aнын sözdөryn tanъrар tъşadъ. Ritanъn qara, cumuluudan çaltъrap turqan көzdөry Serjoçaqа tikelgen volucu.

Serjoça özyn az aqana unutup çiverbedi çana Ritaqа aнын көzdөry kызgy sъjaqtuu, andan vardыq nerse көryнyp turat, dep ajtъp çivere çazdadъ, uvaq-tъnda özyn toqtotup qaldъ.

Rita cъqanaqtар, bir az көterilydy.

— Senin tarancaд qajda?

Serjoça tarancasъ çoq qavъn qajşъrъr qaqşъr:

— Qъştaqta qulaqtар şajkasъ talар aldy, — dedi.

Rita, qolun gimnastjorkasънын centөгynе salъp, çaltъrap turqan vraunigin cъqardъ.

— Kөşөşnyvy tigi duвtu, Sergej? — dep al vraunigi menen, alardan çъjъrma veş qadamdaj çerde turqan, qavъqtар qoңtorulup tyşkөн cъaъctъ көрсөtti. Çana qolun көteryp, meelep turbastan ele atъp çiverdi. Çъaъctъn qavъqъ qoңtorulup tyştъ.

— Kөrdyңvy? — dedi Rita aлыmsънъp, çana qajta-dan attъ. Daqъ cөptyn ystynе qavъq tyştъ.

Rita tarancаны Serjoçaqа verip, kylyp:

— Me, көрөлыкcy, sen qandaj atар ekensinъ? — dedi.

Serjoça uc çolu atır, birdi çana çaza atır qaldı.
Rita ırzı volur çılmajdı:

— Men, seniki nasarıgaaç volur, der ojlodum ele, — der qojdu. Rita tarancanı çerge qojur, çerkə çapvaştadı. Gimnastjorka arqılıu anın kəterüçkü kəyüregü aşıq vilinir turat. Al aqırın çana:

— Sergej mında kelci, — dedi.

— Sergej anı qaraj çıldı.

— Kəkty kərəsyıvı? Al qandaj kərkək. Senin kəzdəryn daçı dal oşondoç. Bul çaqçı emes. Senin kəzdəryn sur, volottoç voluuçta tijiç ele. Kək - al qandajdır cekten ırzıqarı çımçaç.

Çana al Serjoçanın aqıç çactuu vaşın qartır alır, anı əzyne qaraj tartır, oozunan əər çiverdi.

Eki aj ətup ketti. Kyz kirdi.

Тун, çəçactardı qara tordomoço orop, vilinvešten çaqındaç vaştadı. Divizija ştavının telegrafçısı, „morze“ dağıdatıucu aparat ıstındə vıgıyır, çılандаç çılqan tar tasməni vartıqatırının arasınan sıvər alır çatat. Cekit çana kicine sıvıçtardan qoşulır çasalqan səzdərdu daroo alankalarçta çazat:

„I divizija ştavı nacalnigine, kopıjası Şepetovka şaardıç revkom tərəçıynə. Uşul telegrammanı alqandan, on saattan kijin, şaardaçı vardsıç mekəmelərdu kəcyıyüçə vıjramın. Şaarda vır batalion qaltırınır, al soçıç ucastkasına komanda qılııucu N-polk komandirinin qaramaçına verilsin. Ştadıv, podiv, vardsıç soçıç mekəmelərdu Barancev stantsijaşına çeginsin. Otundəşşı nacdivga vıldırilsin. Qol qojulqan.“

On minuttan kijin şaardın çırtçırt kəçeləry mənən, atsetilen çıraqı kəzün çaltıratır mototsiklet çaar əttü. Al vıçıldar kelir, revkom darvazasının tyvıne toçtodu. Mototsikletci telegrammanı revkomdun tərəçıası Dolinnikke verdi. Məndan kijin kişilər anı-veri çırqaj vaştadı. Ajrıçıçə rota qatarçta tizildi. Bir saattan kijin, şaarda revkomdun vıjımdarı çyk-təlçən aravalar qaldırıç vaştadı. Podolskij vokzalında vagondorço çyk sala vaştadı.

Serjoça telegrammanı tıñşar volçondon kijin, mototsikletcinin artınan çırqar çıçıçır, çoferden al:

— Siz mənən stantsijaçta varııçta volovu? — der suradı.

— Artıçə otur, vıroç vəkem qarmançıçın.

Emi ele sostavçta tirkelçen vagondon on qadamdaj cettereek Serjoça, Ritanın ijninen qarmadı, çana qandajdır vır vaa çetkis çımvattuu vıjımun çoçotup çatqandaj volur:

— Qoş, Rita, mənın çımvattuu çoldoşum! Biz seni mənən çoluçıçarvıç, vıroç sen mənı unıtra. — der şıvıradı. Al, azıç ele vaçırınır ıjlar çıvererın esı çıçıçır sezdi. Ketyu kerek ele. Artıç syjleççə şajı kelvesten, al anın qolun çana qatuu qıstı.

Erteç mənən şaar çana vokzal voş, çana çetım volur qaldı. Sonqu rojezdın parovozdoru qoştıçqondoç qıçırınıçtı. Stantsijanın arqasındaçı çoldun eki çaqına, şaarda qaltırılqan bataliondun saçıç qatarları sozulur çatır aldı.

Çəçactardı çılanc qaltırınır, sarı çalvıçartar qujulət. Şamal asmanda evelçteçen çalvıçartardı ilir alır, çol volıunca aqırın teçeretet.

Qызы asker şinelin kijip, kendir patron sumkala-
ryn taqqan Serjoça, on qызы asker menen, qant
zavodunun çanyndaqь eki çoldun burcun tosyp turdu,
Alar poljaktardь kytur çatyşty.

Avtonom Petrovic özynyn qonşusu Gerasim Leon-
tijeviçtin eşigin qaçty. Gerasim kijinwegen wolucu,
al eşikti acьr qarar:

— Emne boldu? — dep suradь.

Avtonom Petrovic, mьltьqtarьn dajar qarmar bara
çatqan qызы askerlerdi kersetyr, özynyn qonşusuna:

— Ketip çatyşat, — dep közyp qьsty.

Gerasim Petrovic:

— Siz, poljaktardьn belgisi qandaj ekenin bilbej-
sizbi? — dep qaralanьr qonşusuna qaradь.

— Bir waştuu byrkyt wolso kerek ele.

— Ань qajdan tabuuqьa wolor eken?

Avtonom Petrovic acuilanьr keçigesin tьrmadь,

— Alarqьa ec nerse emes, kelişti da, ketişti, —
dedi, bir az ojlonup turup, — А sen mьnda, çanь
өkmөtkө qandaj çaqam dep waşьndь taşqьa ur.

Çьmçьrttyqьtь wuzup, pulemjot tьryldadь. Vokzal
çanynda kytрөгөн çerden parovoz waqьra waşadь,
çana oşondon, qatuu kursylder zamairek atьldь.
Oor snarjad ulup, ontop, vijik asmanda, avanь kө-
zөp ötty. Zavoddun artьndaqь çolqo ötyşyp, çoldun
çetindegi wadaldardь kөгyş tytyn orodu. Kөcөdө,
minut sajnь qьlçaqьdar, qawaqtarьn salьr, qызы as-
kerlerdin qatarlarь uncuqraj cegine waşadь.

Serjoçanyн wetinen salqьn, moncoqtoj көz çaşь
tegerenip ketti. Kөz çaşьnyн izderin çaşьlyр syrtyр,

çoldoştoruna aylanьr qaradь. Çoq, birөө da көrөe-
gen eken.

Serjoça menen bir qatarda uzun. aьr denelyy,
taqtaj zavodunda iştej turqan Antek Kloptovskij bara
çatat. Antektin qawaqь salьnqь, öşy byrkөө. Аньн
kөzdөry Serjoçanyн menen ucuraşat da, Antek özy-
nyn çaşьnyн ojun bildiret...

— Bizdikilerdi, aьrьqьa menikin emi quuquntur-
taşat. „Poljak wolo turup, poljak legiondoruna qarşь
cьqqan“ dep aьtьşar. Аьşьqanь taqtaj zavodunan
qup cьqьşat, çana qamcь menen savaşat. Biz me-
nen birge ket, dep atama aьttьm, biroq yj-wylesyn
taştooqo аьşьqanьn kycy çetken çoq. Ex, qarqьş
tijgirler, tezireek ele alar menen qarqьlyşьsaq eken! —
dep Antek közynө salaqьdar tyşkөн qызы asker
şljomun cьdamcьzdanьr ondodu.

... Qoş, kelwetsiz, wulqanc, tepirejgen çaman yjlyy,
ijri-mujru taş çolduu tuuqan şaar! Qoşqula uruq-
tuuqandar! Qoş, Valja, qoşqula, çaşьnyн iştoөгө
qalqьan çoldoştor! Çat, acuilu, ьrajmьdь bilbej tur-
qan aq poljaklegiondoru wasьr kele çatat.

Mazut menen majlanьr bytkөн көjnөk kijgen depo-
çumuşcularь qызы askerlerdi qajqьlyu qaraj menen
uzatьr qalyşty.

— Biz daqь kelewiz, çoldoştor! — dep qьjьrdь
artьqqan Serjoça.

SEGIZINCI BÖLYM

Taп aldьndaqь көk tytyndө өзөн suu kyugym
tartьr cьltьrajt; çeektegi qamьştardь aralar şьldьrajt.
Өzөн suu çeekten tartьr ortosuna cejin çaj aqat,
tegizdigi qьjьmьdawaqьanda, tysy wozolonqu, cьltь-

raq volup korynet. Orto çeri qara kök, şar volup, çyjmyldar, tömөн qaraj aşyşыр çatqanь kezge çalybat. Özөн suluu çana zor. Мына uşul özөн tuuralu Gogol özynyn „Sonun Dnepr...“ degen атаqtuu сыrtamasын çazdjan. Özendyn vijik oç çееgi tike çar volup suuşa salьпыr tyşet. Al, keң özөndyn aldьnda өзynyn çyjмыльн toqtotqon сыjaqtuu, todoj volup Dneprge taqalqan. Sol çaqь çееktin tömөн çatqьпын vaarь qumduu taqьr menen çaptalqan. Alardь, Dnepr çazqь taşqьndan kijin, өз çalybьna çajtqanda çaltьrьr ketet.

Özendyn çанында, tar okortoqь çerge çavyşыр weş kişi çatat. Alar, „Maksim“ pulemjotunun aldьna çatar çatьr alyşqan.

Bul, çetinci — atqaryucu divizijанын aldьnqь „sekreti“. Pulemjottun aldьnda, өзөndy çarar, Serjoça Bruzçak çanvaştaqan.

Kecee çызыdar, seksiz çatqьлыşuularda alsьzdanьr, poljaktar artellerijasьпын çamqьrdaj çaadьrjan otu menen talqalanьr, Kijevdi tarşьrьştь. Andan kijin Dneprdin sol çееgine ötyşty. Al çerden bekem orun alyştь. Poljaktardьn мындан arь qaraj Dneprdin arь çatqьna ötyşy mymkyn emes.

Çeginyy, көр kişi çoqtotuu çana duşmanqь Kijevdi tarşьruu — çызы askerlerge qatuu taasir çыды. 7-divizija toqojdu aralar oturur, duşmandьn çurcoosun çaarmandarçа çьrьr, Malin stantsijasь çанындаqь temir çolqo сыrtьr, stantsijанын алqan poljak askerlerin talqalar, alardь toqojqo quur kirgizip, Kijevke vara turqan çoldu actь.

Emi, suluu şaar verilgenden kijin, çызы askerlerdin çavaşqь çarьş salьndь.

Poljaktar, Darnitsadaqь çызы welyktөrdy syrup сыrtьr, sol çееktegi temir çol көpyrөesy çанындаqь aзыraaq majdandy çolqo alyştь.

Biroq çancalyq kyc çumşasa daqь, çarşь çojulqan qatuu çavuşlqь ucuar, andan arь çыла alyşqandarь çoq.

Serjoça, aqьr çatqan өзөн suunu çarajt da, ötkөн kyndөrdy ojlönboston çojo alvajt.

Kecee kyny, tyş çende, çalьr асуu menen çurcalqan Serjoça, aq poljaktardь çarşь çavuşl menen tosup aldь: oşol ele kecee murutu сыrtьr elek legioner menen betme bet çatqьlyştь. Al, çылыça oqşoşqon fransozdordun uzun najzaluu мыльqьн ilgeri sunur, tyşynyksyz wir nemeni çыjçьrьr, çojon sekirik menen attar, апын ystynө çavyştь. Апын асуudan vaqьrjaqan көzdөryn Sergej wir sekundca ele көrdy. Daqь wir sekunddan kijin Sergej şьktyн ucu menen poljaktьn şьtyн çatqьr çiverdi. Çana çarqьraqan fransoz şьty çetke ьrtьr ketti.

Poljak çызыды...

Sergejдин çolu көtөrylgen çoq. Al, uşuncalyq erkeletip syjyyny, dostuqtu bekem saqtaj wilyyny wilygen Sergej ölyryunyda çarşь wilet. Al, woorsuz çaman çigit emes, biroq, al, bul dyjnelyk parazitter tarawьnan çiverilgen, aldandьn çana duşmandьr menen çuturtulqan soldattar сыrtqьctьr көre albastyqь menen tuuşqan respublikaqь çol salqanьn da wilet.

Çana al, Sergej, çer çyzyndө birin wiri ölyrөej turqan kyndy çarqьndatuu ycyн qьna ölyret.

Парамонов апын dalьынан tyrtyp:

— Çeginewiz, Sergej, emi wizdi daroo ele көryşot, — dedi.

Pavel Koroçagindin, bir tacankaçça, bir zamvirektin aravasınan aidiına oturup, bir voz atqa minip, tuu-
çan ölkede keze baştaçanına bir çyldaj boldu. Al
östy, cötsid. Azaptardın çana çyñncylyqtardın
icinde çonojdu.

Çor patron sumkalar öjkögen terisi da tyzölyp
çetişi, malyç çajış öjkögen çeri da nytpes taç vo-
lup çaldı.

Uşul çöl icinde Pavel dalaj çorçunuctuu nerseler-
di kördy. Özy sajaqtuu ele kijimsiz, çynajlaç, viroç
öz tavynın ökmety ucyn kyreşyy otunun açpes çö-
lön menen çaptalçan, başqa mindegen askeriler
menen birge, özynyn rodinasın çatış - terçi çöe başp
çyqt, çana eki çolu çana voroondon ajnylyp turdu.

Birinci çolu çaptalınan çaradar voluu arçasında,
ekincide — 20 - çyldın suuç fevralında çavışçaç,
çyzuu kelte menen çorup çattı.

12-armijanın polk çana divizija çatılatın vül
altıyy kelte, poljak pulemjottorunan da çamanlavç
çyrdı. Armija, poljaktardın daçy ilgeri vabyşna
çolto volup, vardyç tundyk Ukrainanı vojlor, ken
bir majdançan sozulçan volucu. Pavel çala-vula
ajşçyr ele, özynyn völygyn çajtyp keldi.

Azır polk, Kazatkinden Umançan ketyucy temir
çöl tarmaçyndaçy Frontovka stantsijasın çanındaçy
pozitsijada turat.

Stantsija toçoj icinde, kicinekej vokzal ımaratı,
anın çanına, eeleri taştap ketken auzulçan yiler
soçulçan. Bul çerde turuuda mymkyndyk çalva-
çan. Üc çyldan beri soçyştar bir vabyşp, bir çajta
çyşp ketet. Uşul ubaqıt icinde Frontovka kimderdi
çana körgen çoç.

Daçy çol oçujalar çozçolçonu turat. Andan
azaçan, bir çancalyç tartipsizdengen 12-armija,
polça armijaların çysuu arçasında Kijevke çaraj
cegingen çaqta, proletariat respublikası, çenyu mar-
ş menen mas volçon aç poljaktarçan çarş çatuu
soçqu dajardap çattı.

Braaç Tynky Kavkazdan Ukrainaçan, soçyşt tari-
xında misaly köryvöçen bir çyryş menen, 1-attuu
armijanın soçyştarda çynçqan divizijalar keltirile
baştady. Tertynçy, altıncy, onbirinci çana ontortynçy
kavalerijalyç divizijalar, birinin arçasınan biri Uman
rajonuna çarçyndaçy, çana vizdin majdandın artın-
da toptoşup, çecyucy soçyştarçan vava turçan çol-
doçy Maxno vandaların çyşp-çojup çatyştı.

On altı çarçm miç çyşc, talaanın ışyçınan
kyjçen on altı çarçm miç atçandar.

Çyşyldardın çorçorqu komandacılyğın çana
tyştık - vatyş majdan komandacılyğın vardyç
etiveri, vardyç işti çece turçan vül soçquçan çarş
pilsudçikterge muruntan vilip turuuçan çöl çojvoosço
çaratılçan. Respublikanın çana majdandardın şav-
tarı vül atçan körcylyktyn toçtoluşun avdan tı-
şp saqtady.

Uman rajonunda aktivduy araketter toçtotuldu.
Moskvadan Xarkovdaçy majdan şavına, andan
12-çana 14-armija şavtarına çaraj sozulçan
tuura syjleşe turçan telegraftar bir toçtoosuz tıçyl-
dap turat. „Morzecyılar“ tar telegraf lentaların
şifrlançan: „Attuu armijanın toçtoluşuna poljak-
tardın etiver çylyularına çöl çojulvasın“ degen
prikazdard tıçyldatyştat. Aktivduy uruştar, poljak-
tardın ilgeri çyşşına Budjonnyj atçandarın divi-

zıjaların uruşqa tartuu qorqunucu volqon çerlerde şana boldu.

Osoq qızıl tilderin qajmıdatat. Tytyn kəgüş şaketterdej volup bululup, vurulup çorqoru ketərilet. Cırkejler tytyndy çaqtırvaıt, alar tızıldar, uıulıur, ıqcam tor volup usur çyğuşet. Braaqtıraqta, ottu eki çaqtan tegerektep askerler sozulup çatat. Ottun çaqtıq alardıñ onyn çezdın tysynə oqşor kərsetet.

Osoq çanındaqtı kəgüş kyldə kotoljəktər qajnatıp çatat.

Alarda suu qajnajt. Kyjyp çatqan çıaqtıyn astınan çalıñdın uıru tılı çıqtı da, usı menen vırəonyn budalanşan vaşın çalar aldı. Vaş anı çaqtırvaıstan:

— Tıy, şajtan! — dep, cetke şiltendi.

Tegeregindegiler kylyştı.

Ottun çaqtıqna qarmar, mıltıqtıñın ıcin emı ele qarar çıqqan, sukna gımnastjorkalıuu, qırqılqan muruttuu, ulıqaja tışkən qızıl asker çoon yn menen:

— Bul vala vıllıme verılgen da, ottu da sezveıt, — dedi.

— Sen, Korcagın, andan emne oquqtanıñdı vızge ajtıp versen volo.

Çaş qızıl asker kyjgən çasın qolu menen qarmar kerdy da, kylymsyrep qojdu:

— Mına munu kiter dep ajtsa volot, çoldoş Androşonk. Munu oquqtanda, taqır açaıaj alvajm.

Korcagındın çanında, podsumkasın avdan tırışır tıgıp oturşan çalpaq murunduu çıgıt, qatraşan çıptı tışı menen yzur, yzur qızıqıñır;

— Anda kim tuuraluu çazat? — dep suradı. Çana qalqan çıvın şıjomuna saıqan ıjnege orop çatır; —

Eger syjşyü çənyndə volso, men avdan qızıqam, — dep qoşur qojdu.

Tegeregindegiler qatırıştı. Matvejçug əzınyñ kirpi əndəntıy qırqqan vaşın ketərdu da, ajlaker kəzın avdan mazıqtar qızır, çıgıtke qarapır:

— Emne, syjyü degen çaqşır nerse volot, Sereda, — dedi.

Sen suluu, syrəttə çıgıtıñ! Qajda şana vırsaç da, qızdar senden taqasız qalışat. Senin vır kicınekej kemcılığın — murduñun çalpaqtıqı. Vıroq, anı tyzətyüğe volot. Kec qurun murduñun ucına on qadaqtuu Novıtskıj vombasın taqtıp qojson, tan atar menen tyzəlyp qalar ele.

Qatırşır kylyyden, pulemjot tacankalarına vaılanıy qojulşan attar yrkır, tıvırılaştı.

Sereda erınıp vurıldu da:

— ış suluuluqta emes, kotjolkoda, — dep əz ceskesın dykyldəttı. Mına senın tılı çalqan volqonu menen, əzıd kəkmeenin kəkmeesısın, qulaqtıñ da muzdaq senın.

Bır-vırıne asıluuşa dajar turşan çoldoştordu otdeıjonny komandı Tatarınov açaıatı:

— Boldu, vıldu, valdar, emne tışteşesınır? Andan kərə, uıuştuuu kiter volso, Korcagın oqır versın.

Tuş-tuş çaqtan:

— Ajda, Pavluşa, ajda? — degen ynder uıuldu.

Korcagın eerdı otqo çaqın qojur, anı ystıne oturdu da, tizesının ystıne kıcınereek qalıñ kiteptı asır qojdu.

— Bul kiter, çoldoştör, „Ovod“ atalat. Munu men batalıondun vojenkomunın aldım. Bul kiter maqda avdan taasır qılat. Eger tınc otursanır, men oqujmun.

— Oquj ber! emne daşy! Ec kim çolto qylıajt. Polk komandiri Puzrevskij çoldoş komissar menen tımtıyn kelip, otqo çaqındaşanda, al, oquucu tıyr etresten tikelgen on bir tygej kızıdy kerdy.

Puzrevskij vaşyn komissarğa qaraj vıur, qolu menen tıdşar çatqan toptu kórsetty.

— Мына polk razvedkasyнын çarımtı. Menin anda, ali avdan çaş tırt komsomolum var, andaj volso da ar kimisi mıqtı askerdin orduna tatıjt. Birıe — tigi oqup çatqan, ekincisi, kızıdyı? — Kızıdy qarış-qırdıyn valasınqındaj, — alar Korcagin menen Çarkij. Alar — aşğavas dostor. Oşondoı volso da alardıñ ortosunda çaşyn eregişy vıtrıjt. Murun Korcagin menin birinci razvedicigim volucu. Aзыр анын авдан qorqunıctı eregişisi var. Мына азыр, qarasy, bilindirbeı saıasy iş çyrgyzyr çatışat, munun taasiri avdan соң. Alar usyn „Çaş gvardija“ degen ең çaqş sız oılor сығарылаң.

Kıter oqup çatqan — razvedkаныñ politrugıbu? — dep suradı komissar.

— Çоқ. Politruk — Kramer.

Puzrevskij atın ilgeri vastırdı.

— Amansınarvı, çoldoştor! — dep qatuu yn qattı.

Vaarys vıurıur qarastı. Komandir atınan çenil sekirip tyşyr, oturqandardın çанына keldi.

Al oozun asır çımtıyr:

— Çынапавызы, çoldoştor! — dep kylyp çıverdi, çана анын азыраақ mangolco vıtygyrıek kızıdy, qajrattuu öny suzduqın çоқottu.

Komandirdi çaqş çoldoş qatarduu, dostorco çaqımduu qarş alyştı. Komissar arı ketmekci volup, at ystynde qaldı.

Puzrevskij mauzer qavyn artqa taştap, Korcagin menen qatar, çerge oturdu da:

— Çе, tartыр çıberelıvi? — dep sunış qıldı. — Men çaqş tamekige tuş vıldum.

Al papirosun kyjdygyr, komissarğa qarar:

— Sen kete ber Doronin, men мында қалам. Eger ştava kerek volsom, qavar qıarsıdar. — dedi.

Doronin ketkenden kijin, Puzrevskij Korcaginge qarar:

— Oquj ber, mındaş tıñşajın — dedi.

Pavel sonqu vetterin oqup vıtyrgendın kijin, kitepti tizesine qojur, tereñ oıro vatır, kyjgen çalynda qaradı.

Bir top minutqa dejre ec kim bir ooz sız ajtqan çоқ. Vardıaş „Ovod“dun ölymynyn taasiri astında qalyştı.

Puzrevskij tamekisin tytetyr oturup, pikir alyşuunu kyttı.

Тыңтықты Sereda vızdu:

— Qajdıluu oquja. Uşındaj kışiler da var eken oı dyjnede. Мындаı ele volso kışi сығавас ele, vıroq ideja arqасыnan tyşkende, munun vardıaş uşındajca volup сығат.

Al, vılingendeı artıaşyr syjıjt. Kıter aşda da qatuu taasir qıldı.

Toımoc vettyy, sızsyz, Belaja Serkov şaarynyn ötykcysynyn şekirti Andryşa Fomicovdun qışırtı qajnar:

— Egerde, al kiresi menen анын oozuna tyrtkın ksendz-poljak moldosu menin qoluma tyşse, men daroo ele, al qarastış tıjgirdin vaşyn çulup alar elem! — dep saldı.

Androşcuk, сьвѣд менен kicine qazandı otqo çaqьнъгаақ tyrtyp qojdu da, işenimdyu syjlej vaş-tady:

— Emne ycyn ɵlɵryndy vilip ɵlsən, al vaşqaca iş. Al uvaqta kişide kyc da tavylat. Egerde сьндық ɵz çaqьнда ekenin sezsen, albette, сьdamдық менен ɵlyy kerek. Мына uşundan qaartmandықта kelip сьqat. Men bir valaьъ vilyucymyn. Porajka, degen ele. Мына oşol, Odessada aьъ aqtar dykyldɵtkɵndɵ, al qьzuuluq menen tup tuura bir vzvoddunda ystynɵ kelip сьqты. Aьъ ştyk menen saajuuqta ylgьrvɵstɵn murun, al ɵz vutunun aстына granat taştar, ɵzyn da, tɵgeregindedi bir top aqtardy da qьгьр saldь. Aşja ystyrten qarasaь—ec nersege çaramсыз ele kişі ele. Мына al tuuralu ec kim kiter çazvajt, viroq çazuuqta tatьjt. Bizdin tuuşqandar arasьnda mьndaj ataqtuular eь kɵp.

Qaşьq menen kotologunun icin vulqalady, erin-derin sozur, qaşьqtaşь sajdь tatьp kɵrdy da, sɵzyn ulantьp ketti:

— Ittikindej ɵlym da volot. Vulqanc, qadьrsьz ɵlym. Izjaslavl çanьnda soquş volup çatqan çaqta... Uşundaj eski şaar, knjazdar zamanьnda ele salьn-qtan eken. Gorin ɵzɵnynyn vojuna salьnqtan. Anda, krepostoj volqtan poljak kosteli var, aьъnьşь mymkyn emestej kɵrynet. Мына, oşonetip viz aqta aтыьp kirdik. Tizilir, tar kɵcɵler menen vara çatabьz. Bizdin oь qanatyьvьzda Latьştar var volucu. Biz taş çolqo kelip сьqтыq, qarasaq, bir vaqтын çanьnda, dьvalqta vajlanqtan yc at turat, ycɵɵnyn teь eeri var.

Biz velgilyu, poljaktardy dympyldɵtɵvьz, dep ojloj-vuz. Bizden on çaqты kişі qorooqto çygyrup kirdik-

Aldьda, latьş rotasьnьn komandiri mauzerin qartar curqar varatat.

Yjge kelip çettik, eşik acьq, icke kirdik. Biz pol-jaktar volso kerek, dep ojloduq, al teskerisince volup сьqты. Anda ɵzyvuzdun razijezd iş qьльp çatyьты. Alar bizden murunuraaq kelip çetiьtir. Мында ec qandaj çaravaqtan iş volup çatqanьn kɵrɵvьz. Fakt kɵz aldьnda: bir ajaldь qьstaşat. Anda bir poljak ofitseri turqtan eken. Alar, aьşqanda, aьъn ajalьn çerge sulatyşat. Latьş munun vaarьn kɵrɵy menen ɵzynсɵ qьjqьгьр çiverdi. Ycɵɵn teь qartar aldьq da, qorooqto syjрɵp сьqardьq. Orustar ekɵɵ eleviz, qalqtandardьn vardьqь latьştar. Komandirdin fami-lijasь Bredis volucu. Men alardьn tilin vilbesem da, alardy qara çatqa, сьqatьşarь acьq iş ekenin kɵryp turam. Latьştar çaqmaqtaş sьjaqtuu mьqты el. Alar-dьn ycɵɵn teь taş dьvaldьn tyvynɵ syjрɵp kelişti. Men, albette aтыp taştaşat, dep ojlojm. Qarmalqtan-dardьn viги, taza, betterinen qan tamqtandaj volup turqtan сод çigit, mojun vervejt, çulqunat. Çeti atasьn qojvoj, sɵgьnet. Ajal ycyn kişini dьvalqta taqajьv, dejt. Qalqtan ekɵɵ keciryuny suranat.

Munu kɵryp men ьсьь-suuqtuu volup kettim. Bredistin çanьna çygyrup vardьm da: „Çoldoş, rota komandiri, alardy tribunal surasьn, dejm. Sen emne alardьn qanьna qolundu vulqajsьn? Şaarда soquş vyтɵ elek çatsa, viz alar menen esepてşip çatabьz“ dejm. Al maqta uşundaj vurulup qarady, men sɵz aytqanьma da ɵkyndym. Aьъn kɵzdɵry qadimki çol-vorstuqtandaj. Mauzerin menin oozuma taqady. Мына, çeti çьldan veri soquşta çyгɵm, viroq çaqşь volup сьqqtan çoq, qorqup kettim. Qarajm, sɵzсыz ele,

өлтугүр дожо турган. Ал маңа орусча дѣйгедѣ, Сөзүн чагдылар тузунууге да сама чоф: „Туувуз чанча војолдон, вular volso вутун армиянын ветин қаралар отурат. Bandit al усун өлүм менен чоор берет“.

Мен сьдај алвадым, сурқар көсөгө сьқтым, арқа сьаьтмдан оқтун уну сьқты. Албетте, мойсошту, деп ојлојтм. Өз вөлуғувузге қайтанда, шаар биздин қолдо волуцу. Мына ал қандај волур сьқты. Кишiler itten вeter өлысты. Razijezd volso, Melitopol чаньнда бизге қошүлқандардан волуцу. Алар мурун Махнодо волуқан, ар қошқон ел волуцу.

Andreşcuk kotelogun вutunun чаньна дојур, пан салған сумкасьн сеце ваьтады.

— Биздин арада андај уқурлар вар. Вардыяна көзүң четрејт. Алда револютсия усун тьгьқандај волот. Алар вутунуңду вүлқайт... Қарар турuu дьјьн волду. Ушүл уварқа сејин unuta алвајтм, — деп сөзүн ајақтады да, сая icyуге киришти.

Attuu razvedka тyndyn бир далаяь өткөндө аяна уқтады. Seredanьн murdu yn сьагаьр, ьздыгьд tartat, Пузыревский ваьн еerge дојур, уқтар чатат, политрук Kramer volso сөнтөк дептерине емненidir сазьр отурат.

Екinci куну, razvedkadan қайтқандан кийин, Pavel аьн сьаьсқа вайлады да, еми аяна сая icip волқон Kramerди чаньна сазьгьр алды.

— Қарась, политрук, сен мындај iшке қандајса қарајсьн: Мына мен бирinci attuu армияда сөнөтөкcy волот. Алардын алдында дьзуу iш турат. Алар мынсалық көр волур, тамазада сошүлуққан чофдо? Бизге мында ар қасан бир оғунда турuuа туура келет.

Kramer таң қалып аяда қарады,

— Қандај ал өтмөкcyмын? Сааја емне, Қызы армия-кијнову? Бул емнеге чатат? Eger биздин вардыяьвьз бир вөлыктөн екincisine өтө ваьтасақ, ең дьзьдқ iш волотқо!

— Қайда сошүсәң да, вааь бир емеспи? — деп Pavel Kramerдин сөзүн вөлду.—Андавь, мындавь— вааь бир до. Мен тьлаја қасьр чатқаньт чоф до.

Kramer сьндар қарьс тышту:

— Senin ојунца tartip degen емне? Senin, Pavel, вардық нерсең өз ordunda, ал мына анархия—аньсь sende вар. Qaaladyм — iшtedim, degen чаравајт. Partija менен komsomol темірдеј tartipке тызылған. Partija—ваагьнан чошқору турат. Чана ар бир киши өзы қайсь чақты қаласа, ошол чақта емес, қайда керектуу volso, ошондо волууа тийиш. Seni қоторуу тууралу Пузыревский аткез қылдыь? Демек—iш вутты.

Сагаьь өңдуу, узун, icке војлуу Kramer дьзьданынан сөтелур сиверди. Аьн өркөсүнө вастақаланын қорқошун сандь векем саялашқан, аьн бетинде саламатсьздықтың белгиси волқон дьзьдыдқ ең сьс ојнојт.

Kramer тьнсьдандан кийин, Pavel адыгьньгәәд, вироқ сеckиндуулык менен:

— Bulardyң вардыяь сьн, вироқ мен вуджоннь-сьларда ketem, аьсь — fakt, — dedi.

Pavel екinci куну ottun чаньнда отурған чоф.

Қоңсу дььтақта, дөвөдөгу мектеп чаньнда кең дьгсоо саяар, атцандар сошүлқан. Тасанканын артында, фурақкасьн шилисине сејин чатдыгьр, тап таза бир вуджонньсь гармон ојнор чатат. Гармон аьн қолунда ајдыгьр, кyuсyнен чаньлат. Дьгсоонун ортосунда қулац сөтпес кең дьзыл галифе кийген бир кавалерист шаьықандај волур чаньлыр, допакты ийлејт.

Qыzdar çana qыštaqtыp ulandarь, өз qыštaqtarына çаныдан çana kelgen kavaleriya brigadasынын çamdaçaj vijlerin çaroo ysyn tacankalarçya çana çaqын aradaçь duval ystüne сыçыр алыçқан.

— Ajda, Toptalo! Ter çerdi. Ex, ajdat, voorum! çalyndat, garmoncu!

Biroq garmoncunun taçany onoj vyçe ala turçjan varmaqtarь garmondun tilderinin ystynde oor çyret. Kynge kyjçen bir kavalerist öкynyp:

— Afanasij Kuljavkonu, Maxno çaar eltyrvodyvy,— al birinci garmoncu ele. Eskadrono on çanatta çyre turçjan. Ajajsың çigitti. Mьqtь soçuçsu, garmoncunun volso da aldyqыsь ele.

Tegerek icinde Pavel vasyр turat. Soңqu sözdөrdy uçur, al tacankany çaraj suurulup сыqtь da, çolun garmonçyo çojdu. Garmon toqtodu.

Garmonist açya көz çыjь menen çarap:

— Saçya emne kerek?—dedi.

Toptalo toqtodu. Tuç—tuçtan:

— Emne völdu? Emne toqtolduң?—degen naarazy yндөр uçuldu.

Pavel çolun garmondun çajьsына çaraj sundu:

— Berci, aзыгаç tartajь.

Budjonьjь таанываçjan çызы askerge işenvejireek çarap, qaalar-qaalamaçsan çana çajьştь ijninen сыçardь.

Pavel көnykkөн аракет менен garmondu tizesine çojdu da, soçur, vyçur, çaltьratьp, sajratьp, vyтyn yнyn сыçarьp ojnop çiverdi.

Ex almasy da, almasy,

Qajda tegerenesin?

Guvçekaqa tyçur çalsan,

Qantip сыçar ekensin.

Toptalo taаныç kyçny çaroo ilip aldy. Qoldorun çiltep, tegerektin icinde çuç сыçartuu uça vaçtady; al ec bir oçyo kelwegen çыjьmьdardь çasar, ötyçynyn çoncuna, tizelerine, keçigesine, maңdajьna çoldorun çarьldatьp, alaçany menen tamandarьn en ajaçьnda соң асыç oozun da çarçылар çiverdi.

Toptalo vuttarьn ыçытьp çiveret, demi çысыльp, tegerektin ortosunda ajlankөçөк ajçanat, garmon açya kyç veret, çыzuu rьtm menen tolturat.

— Ix, ax, ix, ax!

1920-çылдын 5-ijununda, bir çanca çыsqaca çaqь-lyşuulardan kijin, Budjonьjьn 1-attuu armijasь Polşаныn 3-çana 4-armijalarьнын çoçulçjan çerindegi maңdandy çытьp, general Savitskijdin çoldu toçur turçjan Kavaleriya brigadasьn talçalar, Ruçindi көzdej çol tartь.

Çытылçjan maңdandy vьtөө ysyn poljak komandasylyçь çatuu çaçьlyştьp menen erkindyy top çurdu. Pogreviçse stantsijasьndaçь aзыr ele platformadan tyçyrylçen vronдun veç tanke çaqьlyşuu orduna varuuçya aşьqь.

Biroq attuu armija, soçuuçya dajardançjan Zarudnitsijdi ajlanьp ötyp, Polşa armijalarьнын arçasьna kelip сыqtь.

General Kornitskijdin kavaleriya divizijasь 1-attuu armijanьn artьnan syre tyçty. Açya 1-attuu armijanьn arçya çaqьna soçqu veyyçe vujruq çылылçjan volucu, viroq Polşa komandasylyçьнын pikirince 1-attuu armija poljaktardьn art çaqьndaçь maanilyy strategija punktь volçjon Kazatinge vet aluuçya tijiş ele.

Biroq vul poljaktardın al-avakın çeşildetken çoq. Alar ekinci kyny cıñqıtı vıtör, attuu armijanın artındaqtı majdandı biriktirişse da, alardıñ arqasında emi kuytu attuu asker kollektivi var, al duşmandın icindegi vazalardı çojuv, anan poljaktardıñ Kijev çaqtatı tovinun ystynö atıñlıuqtı tijiş volucu. Attuu divizijalar poljaktardı qajta ceginuu çolunan quru qaltıuu ucun, alardıñ artındaqtı temir çoldordu çana kicireek köpügelördy vuzıtu.

Poljak armijasının ştabı Çitomirde ekendigi tuuralı qolqo tuşkөndөrdөн maalumata alqandan kijin,— al tuğyl, cıñdıqtında anda poljak majdanının ştabı da oşondo volucu,—attuu armijanın komandarmı maanılıy cөd temir çol stantsijaluu çana administratsija vorvorlorı volqon Çitomir menen Berdicev şarların qolqo tuşurmөkcy voldu. Çetinci ijundun tağı aldında tertıncy kavaleriya divizijası Çitomirdi qaraj at qojdu.

Eskadrondun birinde, ölturylgөн Uljavkanın ordunda, oç qanatta Korcagin cavuıldar varatat. Al, uşundaj mьqtı garmoncunu qoldon cıñqıruqtı qaalavaqtan soqtıuçulardıñ birigip suröosu vojunca eskadronqo qavıl qıñıqtan volucu.

Qıñıqtan attardıñ tizginin tartpastan alar Çitomirdin çanında çarım alqa volup çajıñıştı. Qıñıqtar kynge kuyuştej volup çarqıldadı.

Çer dyngyredy attar tereñ dem aldı. Soqtıuçular üzөngylöryn teep, tik turuştı.

Ajaq astındaqtı çer tez-tez curqar öttü. Baqtuu çөd şaar daqtı divizijanı közdej aşıqtı. Birinci vaqtardı ötyp, şaardıñ ortosuna kirişti, ölym sijaqtuu

qorqınuqtuu, çan cıñqırtıc „dajöq“! yndery avanı çanıñqıttı.

Esteri oop qalqtan poljaktar çaqşılar qarşılıq көсетө da alqtan çoq. Şaardaqtı garnizondun tamtıqtı cıñqırdı.

Korcagin atının mojununa övөktөр, caar varatat. Anın çanında, nazik vuttuu at mingen Toptalo kele çatat.

Paveldin kezy aldında al şamdaqtı budjonıñcı, mьltıqtın tyzdөр çetişe alvaj qalqtan bir legionerdi caar taştadı.

Taqalanqtan tujaqtar көсөнyn taştarına tijip taqıldajt. Qoqustan qoşuluştı, dal көсөнyn ortosunda — pulemjöt көryndy, anın çanında vaştarına tert vurctuu konfedoratka kijgen, көk mundirdy uc soldat övөktөр turuştı. Çaqasına çılandaj ijirtip olqo qarmaqtan tertıncysy, caar kele çatqandardı көrup, mauzer qarmaqtan qolun ilgeri sozdu.

Toptalo da, Pavel da attarının oozun tarta alvastan, tuptuura ölym tırmaqına — pulemjöttun ystynö atıñlıştı. Ofitser Korcagindi atır çiverdi... tijgen çoq... Oq cıñcıqtı cıñıldar anın çaaqtı çanıv öttü, attın көkyreğy menen ыqtıta qojulqtan ofitser vaşv menen taşqa tijip, tır suladı.

Oşol ele zamatta quturunur qaltırap, pulemjöt taqıldadı.

Oncaqtuu oq tijgen Toptalo da qara atı menen birge quladı.

Paveldin atı qorqur vışqırtı, taq tujuvur, çıqtı-şandardan ыqtıv, anı pulemjöt çanındaqtılardıñ ystynö tuura alır keldi, çana Paveldin qıñıc ucundaj alqa çasar, tert vurctuu көk furaçkaqtı vaşv qadaldı.

Qы́с екинчи ва́сқа тийу́ усун қажтадан шилтendi, бирoқ қызықан ат сетке çalt берdi.

Дал қутуры́ан тоо өзөнүндөј волуп ескадрон көсө-лөрдүн сатынан келир сықты, çана ондоошон қылыстар аваны тилди.

Түрмөнүн узун, тар коридорлору үн менен çапырат. Азарталы́ан, сарса́ан кишiler çық толтурулýан камераларда толқундануу волуп çатат. Шаарда соқуш волуп çатат, аны́н еркиндик ве́ришине, қаждандыр келир кирген бул аскердин биздикiler волушунa ишениу мүмкүну теги?

Атысуулар еми қорoodон ушуду. Коридорлорда çугурушө ва́стады. Күтрөгөн çерден, çақы́н, айтър вутыргусыз çақы́н: „Çoldoштор, сы́рқыла!“ деген сөз.

Павел өзүнө он сақтыу көз тikelgen кicinekej тerezеуу, векем турды́ан ешikke çугурур келди. Мыты́қты́н қундашъ менен асууланыр ешikti соқты.

Mironov Paveldi:

— Тоқты, мен аны́ бомбу менен,—деп тоқтотту да, сөнтөгүнөн гранат сы́жарды.

Vzvodnyj Sьgarcenko аны́н қолунан гранатаны́ тартър алды:

— Тоқты, kelesoo, сен емне, çинди boldуңбу? Азы́ асқыс алыр келишет. Талқалоошю мүмкүн вол-вошондорун асқыс менен асарызы.

Коридор војунса, пагандар менен тырткылер қароол-цуларды́ да алыр келишти. Кижимдері сы́тыр, çуипвады́ан, сексиз қуваньсты́р менен қурчалы́ан кишiler менен коридор toldу.

Павел кең ешikti асы́р çиверip, камерада сурқар кирди.

— Çoldoштор, силер азат boldунар. Biz—буджонны́-сыларызы, биздин divizija шаарды́ алды.

Çаш менен көздөру сы́ланты́ан қандајдыр бир ажал Paveldin мойнунa асылыр, аны́ воордошундај қусақтыр әкүгүр ы́лар çиверди.

Divizijаны́н аскерleri усун ең қымбаттуусу, çе-пуудөн, варды́р қолшо тузыргөндөрдөн қымбаттуусу—полжак ақтыр таравынан таş тамдарда қамалыр, вугун-ертең атылуу, çе асылууну кытыр çатқан ве́ш мин çетиміш бир волшевиктер менен Қызы́ армияны́н 2 миң сажаы́ қызматсы́н қутқаруу boldу.

Çети мин революты́сиячылар усун қараны́ тын, ижудун ызы́р күнүнүн çағы́р күнүнө айланды.

Қамақтады́ларды́н арасынан лимон қавышындај сары́ çыздуу бирөө шатты́р менен Paveldi војун таштар çиверди. Бул Шеретовка вasmaqanasыны́н там-да теуусы́ Samuil Leker волуцу.

Павел, Samuildin айтқандары́н тышар турду. Аны́н өңүн азы́гаақ воз тус қартды́. Samuil ездөрунүн туушан шаарында волшон қандуу трагедия çөпүндө сы́лөйт; аны́н сөздөру ериген метал тамсыларындај волуп çүрекке қујулат.

— Bizdin ваарызыды́ бир çолу тын icinde қолшо алышты́, бизди бир вузынсу қолшо тузырды. Bizdin ваарызы тең соқуш çандармиясыны́н тымашына илиндик. Bizdi, Павел, сekten тышары́ қатуу урушту. Мен ваşқаларда қараанда азы́гаақ азар тартым: биринци соқуудан кижин ele мен çала өлык волуп, çерге сы́тылды́м, бирoқ ваşқалары́ менден кытырөөк екен. Bizdin çашы́ра турды́ан ес нерсебиз çоқ ele. Çандармерия варды́ры́н бизден çақысы́гаақ билip тур-шан. Bizdin ar бир қадарызыды́ билген.

çumuşcu-dıqandardıq. Çana menin oşol ata çurtumda meni ec kim qıjanatçy der atavajıt. Al ata çurtumdun vologuna—men avdan işenemin”.

Өкүм сьаганындан kijin vizdin vaarъvъzdy virge qarmaştъ. Çaza vergyu aldъnan tyrmөгө ajdaştъ. Tyn icinde tyrmөnyн maңdajъnda, ooruqanapъn çapъna darqta dajardaştъ; vir azъraaq, toqoj cetine, çarđып çapъndaştъ çol vojunda atъluucular ycyn çaj tandap alyştъ; oşol ele çerden vizdin vaarъvъz ycyn çalpъ cunqur qazyştъ

Sottun өкүмү көсөлөгө çavyştъryldъ—al çalpъ elge maalum volucu; pljaktar, vardыq el көrsyn çana qorquşsun der vizdin çazanъ kyndyz el aldъnda orundamaqçы voluşuptur, çana erten menen eldi darqta çьaçacъna quvalaj vaştaştъ. Kee virөeler çьььqъnъp varat, qorquunctuu, oşondoј volso da varat. Darqanъn çapъnda el avdan көp. Kөz çetken çerdin vaarъnda eldin vaştarъ qыlaqtар көrynet. Tyrmө, vilesinvi, al ustun çьaçactar menen qurcalpъ alyн-çjan. Uşunda ele, tyrmөnyн çapъna darqta çьaçactarъn ornotuşqan, oşonduqtan coşulçjan eldin duuldaçjan yndө,y vizge uşulur turat. Kөсөгө art çaqtan pulemjottor qojuştu, attuu çana çөөlyy çandarmijany vytkyl okrugdan çьjnar kelişti. Ogorod çana көсөлөrdy vytyн vir batalion qurcap aldъ. Asъluuqta өкүм qылыңандar ycyn uşunda ele, darqanъn çapъnda ajrъqca cunqur qazyлçjan. Soңqu minuttu viz uncuq-pastan, kez-kezde çana syjleşө qojup, өtkөrdyk. Bardыqъn murunqu kynу ele syjleşyp qojçonvuz, oşondo ele qoştоşqonvuz da. Çalqъz Roza çana kameranъn vir vircunda ezy menen ezy syjleşyp, tyşynylvөгөн vir demeni kyvyrejt. Zordoo çana

qьjnoo menen aly ketken Vajja çana vasa avajıt, al көvyncө çatat. Bizdin çerden alyнçjan eçeli-sinçilyy eki kommunistka çana qucaqtaşp, qoştоşot da, сьdaj avaj. өkyryp ылар çiverişet. Ujezdik şaardan alyнçjan Stepanov—valvan, qolqo aлаңanda qarşы turup eki çandarmđь çaradar qылаңan çigit—eçeli-sinçiden qatuu talар qыlat:

— Kez çaşъnъn keregi çoq, çoldoştor! Anda ыла-vaçandaj volup, mъnda ылар aлаçыла. Qan ickic itterdi qubandъvajlyq. Vaarъ vir vizge ыraşm çoq, vaarъ vir өlyyгө tuura kelet, oşondoј volqondon kijin, kelgile, çaqşы өөly. Virөөvuz da alardъn aldъnda qulduq urçandaj volvojlu. Unutраçыла, çoldoştor, çaqşы өlyy kerek,—dejt.

Mъna, vizdi aluuqta kelişti. Aldъnda kontrazvedka pacalnigi—sadist, qutuлçjan Şvarkovskij. Eger al өzy zorduq qыvasa, çandarmdarъna zorduqtatъp, ezy tamşanъp qarap turuucu. Tyrmөdөн darqta cejin çandarmđы tizip, көpyrөө çasaştъ. Akselbanttarъ sarъ volqonduqtan „sarъ cъmçыq“ atalçjan çandarmdar-đып vardыqъ qылыctarъn çылаңac суurup turuştu.

Bizdi mъlyqtyн qundaqtarъ menen qojçular, tyrmөnyн qoroosuna сьaçarъştъ, төrtтөн tizişti da, darvazanъ açыp, көсөгө aлыp сьaçыştъ. Bizdi, çoldoştordun өlymyn көryp turçudaj qылыp, darqanъn aldъna qojuştu, andan kijin vizdin kezegiviz da çetti. Darqanъn çьaçacъ uzun, çoon ustandardan çasalçjan. Anda çoon arqandan yc ilmek asъluu turat. Basqъcъ çana vasa turçjan ordu oodarыла turçjan çьaçacqa tiretilgen. Qalyq denizi uşular-uşulvas çana gyyldejт, termelet. Bardыq көzdөр vizge tikelgen, ezyvyzdykыlerdy taanъvъz.

Агъааг, кытсуда қолдоғона дырғы қармақан
полжак шйхталары турат, ағаларында офитсерлерда бар.
Болшевиктерди қандай асууну қаратақыс болур келиш-
кен.

Бут астындақы қар қумшақ, даршанын қырақтары
да ақаршан, қырақтарыа кебез сасылағандай. Қарлар
алас алыр, ақығын сежелер, биздин беттеривизге тижир
ерип турат. Қелдеттер тура турған теркикке да қар
қасаған. Биздин ваарыбыз қылағас deerлик, вироқ ес
ким сууқты сезвейт, Степанов болсо вајраққан тур-
шанын да сезвейт.

Даршанын туындө зоқиш прокурору қана cenderi,
сондор турушат. Ајақьында, Валжаны қана асууға
өкым қылынаған тиги еки кишини да тырмедөн алыр
сырағысты. Алар үсөө тең қолтуқтағыр алырған. Валжа
ортодо, анын васууға дармань қоғтуқтан, қолдоғтору
қөлөр алырған, ал, Степановдун „қағзы өлыу керек“
деген сөздөрын естер, тыз васууға тырғат. Анын
устындө ралтосу да қоғ, тоқулған кофтоcka қана
бар.

Алардын қолтуқтағыр кеке қатқандықтары Шварковс-
кйге қаққан қоғ оқсойт, ал кеке қатууцларды тыртыр
қиверди; Валжа емненидир айтты, оғол сөздөры үсүн
атқан қандарм аутын кысу менен шилтеніп, аны қамсы
менен ветке тартыр қиверди.

Елдин ағасындақы қандайдыр бир ажал қорқунуцтуу
садығыр қиверіп, ақылдан асыраған ақығыну менен
тырғысылады, келууцыларды қарај умтулду, вироқ аны
қармар алыр, қайдасыр сүйрөп кетишти. Балким, Вал-
жанын енеси болсо керек. Дарға қақындағанда Валжа
ындај вағтады. Мен ес қасап тындај ын иққаным
қоғ еле—қалғыз өлымгө вара қатқан адам қана

ушундай ындај алы керек. Ал „Варшавянка“ ны ырдасы,
қолдоғтору аға қоғылду. Атқандар қамсы менен
савағат, қутурағандај қарај қынағат. Бироқ алар
соққуну сезвегендеј көринушет. Аларды буттарынан
қырағыр, дәрдын адына қартап ветер сүйрөп вағысты.
Өкымды қағылыр - рушулур оқур сырағысты да, мојун-
дарына илмек иле вағтасты. Оғол убақта еми виз:

Тур қарғыз менен тамшаланған... дер ырдар
қивердик.

Туғ-туғтын ваарынан визге қарај дыр веришти, мен
бир soldattyн алардын бутунун астындақы қырақьы
мылтық қундақы менен соқыр қоғору көтерылгенун
қана көрур қалдым. Андан кийин биздикилердин үсөө
тең илмекте салаңдар қалыр, тырғысылај вағтасты...

Биздин он адамға, өкымды, ата турған дубалдын
қаньна келгенде қана оқушту; бул сесім војунца,
өлым қазасы, генералдын ырағымы менен—қырма
қыдыр қатогасаға алмағытылаған екен. Қалған
онцети кишиаизди атыр қиверишти,

Көјнөгынун қағасы муунтур қатқан емедеј Самуил
аны қулқур, қытыр қиверди:

— Асылқандарды үс кынгө сејин даршадан алыр-
ған қоғ. Даршанын қанында кыну-тыну менен
сақсы турду. Андан кийин биздин қаныбызға, тырмөге
қаньдан қамалқандарды келтиришти. Алар: „Төртынсу
кыну, алардын ичинде ең оор болған қолдоғ Товолдин
узылур тыркөндөн кийин, қалқандарын да алыр, оғондо
еле көме салағысты“ дер айтты.

Бироқ дарға қырақьы дақы еле оғол војунца қалды.
Бизди тында алыр кеке қатқанда, виз аны көрдык.
Ал қаны қурмандарды кытыр, дақы еле оғол илмек-
тери менен турат.

Samuil araketsiz köz qarazın ырааққа çiberip, ун сь-
çараај turdu. Pavel анын сујіер аутуғдепун sezgen çоқ.

Анын көз алына ајқын волур, вағтағын бир çаққа
аудур, унсуз теңселip турған үс кişinin көөдену
kelip bastı.

Кесөде қилеқты çағыр, çыналуу сумајь салындь.
Бул ун Paveldi esine keltirdi. Al уқулар-уқулвас
ақығын қана:

— Мындан кеттик, Samuil!—dedi.

Кесөде, кавалерия менен қурчалған, қолшо тушкен
полжак soldattarь отур çатат. Түрмөнун дарвазасынын
алдында полк комиссарь турат, ал талаалық дептерине
çағыр çатқан prikazьн ажақтар келе çатат.

— Алыңыз, çолдоғ Antipov, — деп ал, çазууну
tolmocuraақ eskadron komandirine берди. — Razijezd
дајындағыз да, бардық қолшо тушкөндөрдү Novograd—
Volьnskijge uzatyңыз. Çарадарлардын çараларын вај-
латар, равозқаларға салғыла да, оқол эле çаққа
çәнеткүйе. Шаардан çығма сағырмса узар кеткен-
ден кийин, мејли айген çақтарғына кете беріссин. Алар
менен алығар çуғууге биздин самавыз çоқ. Вајдағыз,
қолшо тушкөндөргө ес қандај оројлуқ қылыпвасын.

Pavel аттанар çатар, Samuilge qaraj аuruлur:

— Уқтунбу? Алар бизdikilerди асығат, а сен оројлуқ
қылај өз çақтарғына узатар қој! Күсты қайдан алуу-
ға?—dedi.

Polk комиссарь вағын аны көздеј аурду да, көзы
менен сузө қарады. Pavel полк комиссарь озы менен
өзы сујлөшкөндөј қылыр:

— Қолшо тушкен қуралыздарға қарғы қатту
mamile қыландарды атавыз. Biz ақтар емеспиз!—
деп аекет қана қураақ ајтқан сөздөрын уқту.

Darbazadan uzар vara çатқанда Pavel, Revvojen-
soviet prikazьнын аутун полк алдында оқулған сонду
sezdөрын esine туғурды:

„Çумуғсу — дiлқан өлкөсу өзунун Qызы armijasьн сујет.
Al аны менен мақтанат. Al, анын туусунда бир дақы тақ
volьostuқun талар қылат“.

— Bir дақы тақ volьосун, — деп күвүредү Paveldin
erinderi.

Tөrtynсy кавалерия divizijasь Çitomirdi алқан сақта,
çолдоғ Golikovдun ударныј товунун sostavьна kire
турған 7-атыş divizijasьн 20-brigadasь, Okuninovo
қыстағынын çанынан Dneprди кеце вағтады.

Çығрма веғинци атыş divizija менен Вағдыт кавалерия
brigadasьнан қураалған торқо, Dneprди кечip
сьағыр, Irş stantsijasь çанында Kijev—Korosten темir
çолун узуугө аурлуқ берilgen волуци. Бул маневр
арқасында полжактардын Kijevден сегине турған аирден
бир çолу кесилет. Усында, сууну кеçкенде, Çepetovka
komsomol ұжумунун мүсөсу Miша Levçukov өлди.

Solқилдақ ponton көпүрөө арқылуу сурқар келе
çатқанда, бир снаряд тоонун арқасынан асулуу
вьғылдар келip, төвөден учур өтты да сууға туғур
çағылыр, сууну тьтқылар тағтады. Miша оқол заматта
эле ponton қайығынын астына туғур кетip, сууға
cumду; суу аны çутту, қайға берген çоқ, çалқыз
қана козырјогу çығылыр тушкын фугаçкалуу, ақығ-сар-
қыс састуу Jakimenko қана танырқар:

— Sen емне өрттенөйсун? Miška суу астына
кетпедиби, çоқолду emi бала, уј çалаақандај boldu!—
деп қыжырды. Al қаракөк tartқан сууға көзун

niker toqtoldu ele, biroq an'ın art'ınan vaşqaler
çetip kelip:

— Emne ozun staldı, delıvee? Bas ilgeri!—dep
tırtıp çiberipti.

Çoldoş tuuralı ojlöp turuşıa came çoq. Brigada,
annız da, on çaqtaş çekti qolşo alşan velykter-
den artta qalşan bolucu.

Mişanın sıygy tuuralı Serjoça tert künden kijn
şana aildi; sul brigada, Buca stantsiyasın qolşo
alıp, front menen Kijevdi qaraj vurulup, Korostenge
çacır çaqıuşıa t'ırdıqan poljaktardın qatuu çavul-
dın toqtotup turşan bolucu.

Qatarıa Serjoça menen çanaşa Jakimenko kelip
çatşan bolucu. Al, quturşan şıaqtuu atıudan toqtıp,
ıvışan m'ıltıqın'ın zatvorun arañ zoraşo stıa da,
vırtın temen vıgıyp, Serjoçaşa qaraj vurıldı:

— M'ıltıq dem alıunu talap qılat, ottoj volup
ıvışan!

Sergej m'ıltıq ınderynyn arasında an'ın sezderyn
arañ dep uqtı. Bir az t'ıncıj tuşkenden kijn, Jaki-
menko iş arasındaşdaş qıler:

— Senin çoldoşuñ Dneprge vattı, suuşıa an'ın
qandaj cumqur ketkenin, men k'ıvıj da qaldım,—
dedi çana zatvordu qolu menen qartıap k'ıgıyp,
podsumkas'ınan bir ovojmı¹ patron alıp, m'ıltıqın
ıstıktıy tyrdı oqtoşo kirıştı.

Berdicevdi alıuşıa çıberilgen on birinci divizija
şarda poljaktardın avdan qatuu qarşı turuşına
ucuradı.

¹ oqıordun çez qavı.

Kecelerde qanduu soqıuştar vaştaldı. Atcandardın
çolun tozup, polemjottor t'ırdıdadı. Biroq şaar alındı
çana talqalanşan poljak askerlerinin qaldıqtar
qactı. Vokzalda rojezd sostavdarın qolşo tuşıgıuşty.
Biroq poljaktar ısyn en con soqqu, poljak majdan'ın
ot vazası volşon milliondoşon snarjaddardın çar-
ıvışı voldu. Şaardaş tereze ajnekeri şaqıldaş volup
qujulup tuşty, yjler daşı kartondon çasalşan şıjaq-
tanıp dirildedi.

Çıtomir menen Berdicevşaşa volşon soqqu, pol-
jaktar ısyn art çaqtan soqıulşan soqqu voldu. Alar
ezderyn qurcar alşan temir qırcoodon qutuluu ısyn,
kucterynyn vırdıaşı menen soqıuşup, eki aşım vo-
lup, şaşıvıştıq menen Kijevden qajta çegine vaştıaşı.

Pavel özynyn çeke özımdık sezimin çoşottı.
Bul kynderdyn vırdıaşı q'ızuu qaqıvışıular menen
suqtarıldı. Al, Korcagin, k'ırcılyktyñ icinde eridi,
çana soqıuşulardın ar birindeş volup, „men“ degen
sezdy unutup, çana an'ın esinde: vizdin polk, vizdin
eskadron, vizdin brigada degen çalrı „viz“ sozy şana
qaldı.

Oqujalıq volso şamalđın ıqcamdıaşı menen ete
vaştadı. Ar kyny ar vaşqa çaqıvıq volup turat.

Budjonıvıçılardın attuu taşqıvı, pljaktardın vıtyñ
tıvıñ talqalar, şındıvıvı, vızur, vıvı toqtoosuz soqqu
artınan soqqu verip şana turat. Çeınyuden mas
volşon kavaleriya divizijaları, qatuu umtuuş menen,
poljaktardın tı vıvıvı volşon Novograd—Volıns-
kijdi aluu ısyn çavıul qojdu.

Tike çarşıa qaqıvıvıvı qajta qajtşan tolqundaj volup,
alar vıvı kijn qajtıvışat da, qajta qorqunuctuu „Dajoş!“
menen ilgeri çulqunuşat.

Poljaktarda ec nerse da: tikenektyy temir torloru da, şaarda oturuşan garnizondordun qatılyşy da çarşam qılady. 27-ijunda audjonnyşyler Sluc suusun kecip, Novograd—Volenskijge quşurup kirizti da, poljaktardy Kovets degen şaardy kızıdej quşur ketizti. Uşol ele uşaqta Çańy Mitropoldoşy qırq beşinci divizija sluc suusun kecip etty, Kotovskijdin kavalerije brigadasy bolso, Ljusar degen şaarğa set aldy.

Birinci attuu armijanyn radiostantsiyasy, majdan komandacasyndan bardyq attuu askerlerdi Rovnonu şluuşta çıberyyge, degen buşruq aldy. Poljaktar qızyl armijanyn cavuuluna cıdaj alşaj, top-top volur, tarşalyr, tartıpsız tyrdı qaca vaştady.

Bir kyny brigada komandiri taravnan, bronerojezd toqtop turaşan stantsijağa çıberilgen Pavel, ec air ucıraşuunu oşobozon kişi menen ucıraşty. At carşan vojdon kelip temir çoldun yşgen toruqaşynyn ystynı cıqşty. Pavel, vozorunqu tystegy aldyndy vagon aldynda, atynyn tizginin tartyp toqtottu. Temir çoldo, özynyn qara tamaqtuu zamairekterin, mumaralanyn icine çaqırtyp, kuctyy brone rojezd turat. Alyn çannda majjanşylyr vytken air top kişi, dengelokterdy qartaşan voluşur qarqaqtardy keteryp, qarar çyret.

Pavel, caqarşa suu alşy kele çatqan, bulqan tuşurka kijgen qızyl askerden:

— Rojezdin komandirin qajdan tavuşqa volot? — der surady.

Qızyl asker qolu menen parovozdu kızıdej şiltepi:

— Tee, tiginde, — dedi.

Korcagin parovozdun çanına toqtop:

— Kiminer komandirsiner? — der surady.

Baştan aşaq bulqarşdan kijim, coturaraq kişi anş qaraj buruldu:

— Men!

Pavel çentegynen paket suşurup cıqardy.

— Мына, бригада командиринин приказъ, конвертине қол қояр берiniz.

Komandir, konvertti tizesine qojur, qol qojdu. Parovozdun orto dengelögynyn çanında kimdir maj sootu menen ubaralanşy çatat. Pavel anş ken arqasşn çana kerdy, bulqarş şymşyn çentegynen naganyşyn savş kergynet.

Bulqarş tuşurkaluu kişi:

— Мына, гапсискаң ал, — der konvertti Pavelğa sundu.

Pavel, ketmekci volur, tizginerini cıja vaştady. Parovozdun çanındaşy kişi ejde volur, artyna qarady. Oşol ele zamatta Pavel, şamal şaqşta qojonduj volur, atynan sekirip tyşty.

— Artjom, vajketaj!

Tartaşy mazutqa vojolur vytken maşinist, maj sootun daroo qoj qojdu da, aşuu qucaşyndaj qucaşyna çaş qızyl askerdi aldy. Al özynyn kezynı işenbey:

— Павка! Балакет! Сен емесинби бул — der qıjqışy çıberdi.

Bronerojezdin komandiri bul kergynşke tapşqar qarady. Artellerijasy qızyl askerler:

— Көрдүңбу, аша менен ini çoluşuştu, — der kylyşty.

Ontoşuzuncu avgusta Lvov rajonunda volşon soşuşta Pavel vaşındaşy furaşkasşn çoşottu. Al atyn

toqtottu ele, biroq alda çaqta eskadroncular poljak-tardyn qatarlary menen sabyşyr qaldy. Demidov qaraçan butalardyn arasyndan saar çyqdy. Al, temen, özendy qaraj saar vara çatdy, at ustynen:

— Divizija nacalnigin eltyruşty! — der çyqardy.

Pavel selt etip ketti. Anyn qaarman divizija komandiri, ceksiz çajrattuu çoldoşu Letunov elgen bolucu. Paveldi cekten tşqary açuu çaptady.

Çarçaçan, oozduqtary çançy batçan toru atyn çylyctyn syrt menen çamçylanyp aldyda, soçuşun en çyzyr çatçan çetine qaraj çarty.

— Çar çyzy qaralardy! Çar alardy! Taşyn talçanda poljak şjaxtalaryny! Letunovdu eltyruş-kon! — der al, özynyn çurman bolçon kişisin da көрөстөн, çaşy mundirlyy birege çasçyrdy kirdi. Divizija nacalniginin elymy arçasynnda çyçyrlary çaj-naçan eskadroncular Legionerlerdin vzvodun taçy çaveriştii.

Çaçqandardy çuur, talaaçy kelip çylyşt, biroq alarçy qaraj batareçy ata vaçtaçan bolucu; çarnel elym çasçatary, avany çartyr çatat.

Paveldin közy aldynda magnij çaryçy şjajçtuu çaşy çalyñ çaltçady, көк kykyrөгөндөj yn çulaç-tarçy kelip tiçdi, ышыçan temir vaçty kyjdyçyrdy aldy. Çer, tyşynyp bolvoçonçoj, çorçunuctuu bolup aylanyp, çantajyr ooj vaçtady.

Paveldi, samandaj çylyr, eerden ыраçta çojdu. Toru atynyn vaşynan aldy ketip, çerge çatuu kelip tiçdi.

Çana daroo ele көz aldy qarandçylynyr ketti.

Segiz ajaçtuu teñiz çandyçynyn көzdөry torsoçur, tşqary çylyr turat. Anyn ar көzynyn соңдуçу тьşçy-тын vaşyndaj, tonuq-çyzy, ortosu çaşy, çanyr— çanduu çaryq volup çybulup turat. Al on çaçtuu vuttary menen çylymçajç; alar orolçon çylandaj, vyçylyp, syçylyr, terisinin çarty menen çjirkendirip şuudurajç. Segiz ajaç çylymçajç. Pavel any көzynyn aldynda ele көret. Anyn vuttary Paveldin denesi menen çylyat, alar salçyn çana çalçandaj çaçat. Segiz ajaç tilin çyçarat, anyşy sylykçej çavyşyr, anyñ vaşyna kiret, çana çylymçadap çyçaryr, anyñ çanyñ sorot. Al, өз денесиндеgi çan, segiz ajaçtyñ көрө vaçatçan denesine çandaj çyçulup çatçanyñ sezet. Segiz ajaç sorot da sorot, çana anyñ tili çadala çalçanda vaşy en çydatçyş volup oçurup çyçat.

Çajdadary ыраçta-ыраçta kişinin yny uçulat:

— Azыr anyñ pulyşy çandajç?

Ekinci yn, açal yny daçy aqçynыраç çoor veret:

— Anyñ pulyşy çyz otuz segiz. Temperaturasy otuz toçuz daçy veş. Ar çacan çөolyjt.

Segiz ajaç çoçoldu, biroq tilinin oorutçandary çaldy. Pavel bireөнyn varmaçtary, anyñ çolunyn vileçine tiçgenin sezet. Al көzdөryn ачууçа тьşçat, biroq çavaçtary uşuncalyq oor salmaç menen vaş-lyr turçandыçtan çavaçtyñ ачууçа дагмань çoç. Emne ycyn тындаj ышыç? Ene meş çaqçan bolso kerek. Мына даçы çajdadary kişiler sylyçet:

— Azыr pulyşy çyz çylymça eki.

Al көz çavaçtaryñ ачууçа тьşçat. Içte ot. Çара. Çandaj ickisi kelet, ickisi. Al azыr turup, suusunu çançançа içer ele. Biroq emne ycyn al tura alvajç?

Qыjмыдар аана көрмөкcy boldu. бiрoқ дene uқpajt, буl анық emes, çat dene. Ene азыр суu алыр kelet. Pavel аја: „Maça суu бер“ деп ајтар. Анын çанында emnedir қыjмыдајт. Дақь сегиз ајақ kelbes beken?

Мына ал, мына анын көзунун қызы тусу.

браақтан:

— Frosja, суu алыр kelinizcil — degen ақыгын сық-қан ун uқulat.

Pavel: „Bul kimdin atь?—деp, аны estөөгө тыгьшат, бiрoқ ал qajтадан қараңдылыққа cumat. Андан qaal-агыр сықат да, „Ickim kelet“ degendi esine tyzyrot.

— Al esine kirip kele çatsa kerek, — degen yндөrdy uқat.

Aзыр emi:

— Nooqas, sizdin ickiniz kelevi? — degen ун çum-çaqьгаақ, çaqьпыгаақ uқulat.

„Men oorumunbu, çe munu maça ајтыспайы? bras, men kelte menen oorum, мына ал emne“. Çana усuncy iret qavaçын көтөругө аракет қылат. Ајақьнда асат. Асылдан, тар көз көзөнөгynөн birinci çolu көргөн нерsesi—ваз çақьндаақь қызы çар boldu, бiрoқ мына emnedir, qандајдыр qара нерse аны daldalajt, ал аја ijilet, ошондо eерdi qatuu stakan қыгын, суunu, çан kirgizyucy суunu sezet. Ictegi ot өсөт. Анан ал:

— Мына emi çақьы!—деp алымыпыр, çыбыгады.

— Nooqas, siz meni көрур turasъзбы?

Munu анын çанында турдан, qандајдыр qара нерse surajt. Pavel emi uқtaj vaçtamaçь ele, ошондој bolso da:

— Көргөн çerim çоқ, бiрoқ uқур турамын... деп çоор verdi.

— Munu ајықат деп kim ајтар ele? Al, qарапызсы, тыгьсыр çанданыр kele çatat. Таң qalarық мықты организм. Sizge, Nina Vladimirovna, maçтанuuça да mymkyn. Siz аны сьндар ele çоқтон бар қыдыды.

Çana ајал довишу толқунданыр:

— O, men avдан qubапыctuumun! — dedi.

On yc kyn esi -ucu çоқ çатqandan kijin, Kocçagin esine keldi.

Çаş dene өлуyny qaalavaды, çана аја ақыгьндар кyc қулду. Bul екinci çolu туулуş ele. Аја вардык нерse çапы, адаттан тығарь көрнет. Бiрoқ ваş аана көтөре алвастық оордуқ icinde, gips qutuda араketsiz çatat, аны ordunan қыjмыdatuuça darman çоқ.

Biрoқ denenin sezyy qubaty qajra orduna keldi, çana qoldorunun varmaçtarь асыла да, çumula да alat.

Соқуш клиника госпитальнын кенçe vраçь Nina Vladimirovna, өзунун төрт бурctuu komnatasьндаақь kicinekej stolunun çанында 'siren gylyne' oqşoş тыштуу qалық дептерин аңтарь oturат. Anda, ilgeri qарaj oодуqугаақ, мајда ағыртар менен төменky нерселер çазьлаңан volucu:

26 - август, 1920 - çы.

Byгyn бизge sanitarық pojeздan bir top oор çаралуulарды алыр kelişti. Terezenin çанындаақь, бурctaақь kојkaça, ваşь çарьлаңан қызы askerdi çатқырды. Al on çeti аана çашта. Maça, анын vраçтардын çаздапы салыңдан konverti менен birge, bir tyргөк dokumentterin verişti, алар анын

contogynen cъдъртър. Анын аты — фамилиясы: Pavel Andrejevic Korcagin. Anda: Ukraina kommunistik çaştar sojuzunun uçalanър аytken 967-sanduu beleti, çытыç қызы askerdik дептери çана polk prikazyнын кесуymesy бар. Anda: razvedkаны кыçуymen орундаçандыçы усын қызы asker Korcaginge ыраçmat çарияланат, деп çазылçан. Даçы бир қасçаз бар, ал қасçазде (бул қызы askerdin çолу менен çазылçан болсо керек):

„Eger men eisem, tuuqandarъma çалууларын çoidor-tordan etyнем: Çepetovka çааръ, depo, siesar Artjom Korcaginge“ деп çазылçан.

Çaradar, snarjad zъныçы tijgenden tartър, — 19-avgustan beri esine kelaej çatat. Erten any Anatolij Stepanovic çarajt.

27-avgust.

Bygyn Korcagindin çarazъn çaradyç. Çarazъ aadan cunçur, aaz seegy teçilgen, oçonun arçazъnda aazънын on çaçы aadan aiszdançan. On kezynе çan çыjulçan. Kezy çiqigen.

Anatolij Stepanovic, sezgenip kettyden saçtoo усын, анын kezyn алууçа çaalasa da men andaj çыbooçа keneç aerdim, çiqiktin çajtuuna all ymyt бар. Ал maçul soldu.

Men munu suluuluç seziminin taasiri astъnda çana içtedim. Eger sala aяçа турçан болсо, анын kezyn алыр, çor çылуунun emne keregi бар?

Çaradar ar dajъm çeelyjt, zъныçыajjt, анын çамында ar çacan deçur турууçа туура kelet. Men açа көр ubaçыmdы берem. Maçа анын çaçыçы

avdan aяaнъstuu, eger mymkyn болсо, мен анын çaçыçын олымдөн tartър алууну çaalajm.

Men kecee, almaçъnçandan kijin, bir top saatty palatada etkerdym; ал qatuu оору. Анын çeelyp syjлegen sezderyn тыçooçо тыңçат. Keede ал çeelygөndө, syjлөp çatçandaj volot. Men анын турмуçынан көр нерse vilem, biroq keede aяaнvaj seçynөt. Бул seçynuy ең ele çaman. Andan тындаaj çaman seçynuyлөрдy uçуu — maçа ең çaman taasir çылат. Anatolij Stepanovic, any aяçqрас деп oçlojt. Çarъja acuulanър: „Buldaraj çaçtardъ çantip armijaçа алууçа volot? Бул çyтөк aянътыç иç, буçа мен тыçynө алvajm“ деп кыкылdejt.

30-avgust.

Korcagin daçы ele esine kelgen çoç. Ал aяçq-ca palatada турат, anda өle турçandar çатыçат. Sanitarka Frosja ec бир açъra bastan, анын çамында отурат. Ал, аны билет екен. Алар çacанды көр voluptur, бирge içteçken екен. Ал бул оорuluuçа çandajдыр бир ысыç etiverdik менен çarajt! Ooruluunun авалъ ymytsyz екенin азыр мен da sezem.

2-sentjaor.

Saat kecki on бир. Bygyn menin ең sonun kynym. Menin оору Korcaginim esine keldi, çandанды. Ашуu etyldy. Соңqu eki кyn icinde мен yjçө varçаныm çoç.

Daçы бирөө çutçарыçандыçы çөnyndegy өз çaçыçыmdы азыр aяçър vere алvajмын. Bizdin

palatada bir օլым кемиди. Menin talьqтыуусу
işimdegi eñ qиваныстыуусу — al оорулардын ајық-
qаны. Alar maqja valdar сыјаqtаныр қақьндазат.

Alardьn dostuqtary сыпыqь qana çөnekej
kelet, ајғылыşqan сақта мен keede ылар да
çiverem. Bul bir qансалық kылкылуу bolso da,
сын.

10 - sentjaar.

Bygyn men Korcaginderdin tuuqandarьna
анын birinci qатын çazдыm. Al: çeñil çaralandьm,
çaqьnda ајыqtam çana yjgө qajtam, der çaz-
дыrdь; al qанын көр çoqtotqon, kevezdej аррақ,
daqь алына kire elek.

14 - sentjaar

Korcagin birinci çolu çьlmajды. Анын çьлма-
jьşь қақьşь. Adatta al, анын қаşьна ылајық
bolvoqьondoј suz. Taңqalqьandaj tez oqolup
çatat. Frosja menen al dos. Men, Frosjаны анын
çata turqьan çerinde көр көрөm. Al, Korcaginge
men tuuralu ајtqьan bolso kerek, alvette, kere-
ginen ашыра maqtatqьan, oşonduqtan, оорулуу
meni biliner - bilinves qьana çьmьjьp qarşь alat.
Kecese al menden:

— Sizdin qolunuzdaqь qara taq emneden
bolqьon? — der surady.

Men icimen тындыm, bul анын çөөлүр çatqьan
саqьnda varmaqтары менен менin qolumdu
qatuu qьsuudan qalqьan izder ekenin ајtqьаныm
çoq.

17 - sentjaar.

Korcagindin mandajьndaqь çarasь çaqşь vo-
lup kele çatat. Bizdi, vractardь, Korcagindin
çarasьn vajlaqtan саqtarda сыдар тура turqьan
seksiz сыdamduuluqu taң qaltьrat.

Kөvynçө тындај ucurlarda ontoo çana naz-
danu avdan көр volot. Bul bolso uncuqrajt
çana qarty сыjьlyqьan çarasьna јod syjkegөnde,
qьldaj volup sozulat. Esinen көр tajьlat, viroq
çalьььnan, тында çatqьandan veri bir çolu da
ontooqьon çoq.

Eger Korcagin ontoso, esinen tajьlandьqьn —
vardьqь bilieet. Тындај сыdamдық аqьa qajdan
kelgen? Bilvejm.

21 - sentjaar.

Korcagindi birinci çolu arava menen gospi-
taldьn соđ valkonuna сыqtardьq. Al qandaj көz
menen vaqqa qarady, qandaj suqtuq menen
taza avаны çuttu! Анын marla menen тадылqьan
vaşьnda асық орун volup, bir көzy qьana turat.
Ojnop, çьltьrap turqьan bul көz dyjnöny birinci
çolu көrgөndeј qarajt.

26 - sentjaar.

Bygyn meni төмен қақьa, kelyucьlerdy qabyл
qьla turqьan komnataqьa саqьььşь. Anda meni
eki qьz tozur алыşь. Alardьn birөө eñ suluu.
Alar Korcagin menen көryştyruuny surаныşь,
familijalary: Tonja Tumanova çana Tatijana
Buranovskaja. Tonjанын аты maqja тааныş. Аны

çölyp çatqanda keede Korcagin ajta turğan.
Men көгүзүүгө уруqsat қылдым.

8-oktjaar.

Korcagin birinci merteve özy şana waqta çyret. Al menden: gospitaldan qacan сықуу мүмкүн? Dep esen çolu surady. Men: çaqında, dep çoop verdim. Eki qыз daqь ooru çapьna, kişi qawь qьla turğan kynderde kelip turuşat. Men anьn emne ycyn ontowowonun çana emnelikten ontowoj turqanьn wilem. Menin suroomo qarşь al:

— „Owo“ romanьn oquduz, andan kijin wilersiz, dep çoop qajtardь.

14-oktjaar.

Korcagin aьşьpьr сыqьpьr ketti. Biz anь menen awdan çьluu aьşьşьtьq. Kezy wajloodon cecildi, tapьşь çaqьşьz mandajьnda şana qaldь. Bir kezy soqurajşьn, wiroq tьşqь çaqtan qadimkidej көгүнөt. Bu çaqşь çoldoşton aьşьluu maqьa көşьlysz woldu.

Ar qacan uşundaj, aьşьşьşat da, мүмкүн woluşunca mьndan kijin ucraşьpas woluş, wizden ketişet. Qoştoşqondo Korcagin.

— Sol kezьm soqurajşь, çaqşь wolor ele, aзы men emi qantip atar ekenmin?—dedi.

Al daqь ele majdan tuuralu ojlonot.

Lazaretten сықqandan kijin Pavel a degende Tonja tyşkөн Buranovskijlerdikinde turdu.

Al, Tonjaьn daroo ele qoom işine tartuuqьa tьşьşьp qarady. Anь komsomoldun şaarдыq çьjnalьşьna çaqьrdь. Tonja ьrazь woldu, wiroq al komnatadan kijinip сықqandan kijin, Pavel erdin tyştedi. Al awdan taza qьşьp, atajь tandap kijingen woluşu, oşonduqtan Pavel anь öz tentuştary çapьna aьşьp wawuuqьa wawьna awday.

Birinci taarьnyşuu da uşul ubaqtan wawşaldь. Paweldin: Nege mьndaj kijindin? degen suroosuna qarşь Tonja taarьnyşь:

— Men ec qacan çalьp tonşьa çaqьnpawjьmьn; eger saqьa meni menen wawuu kelişьpese, anda men qalam, — dedi.

Kluwa da aqь, oşon gimnastjorka çana koftalardьn arasьnda, anьn qoozdono kijingenin көryu aqьa oor taasir qьldь. Baldar anь — Tonjaьn çat kişidej qarşь alyştь. Tonja munu sezir, alardьn wadьşьna duşmandьq çana mazaqtoo көzy menen qarady.

Tovar priştəny komsomoldorunun qatçьşь, dordowoj wrezent көjnөk kijgen, keş dalьluu çigit, gruz-cik Pankratov, Paweldi bir cetke çaqьşьp, aqь çaman көzy menen qarar, көzyn Tonjaьn qaraj qьşьp:

— Bul quurcaqь mьnda sen aьşьp keldinsi? — dedi.

Korcagin aqь qatuu tijip:

— Oowa, men—dedi.

— M—m...—dep sozup turdu da: „—anьn көгүнүşь wiz ycyn ьlajьq emes, al wuçuazijaqьa cçşojt. Anь mьnda qandaj kirgizişti eken?“ dedi.

Paweldin cekesi tartьşь tyşty.

— Al menin çoldoşum, çana anь men mьnda aьşьp keldim. Tyşynduqьay? Al wizge duşman kişi emes,

анын кижимдерин айтсаң, анысы, ошондой, туура. Бирок ар качан кижимге қарап жарлык савықтырууда болбойт. Мында kimdi аныр келууге қарап туратанын мен да билем, ошондуктан саялар орун қою, қолдоу.

Алдағы қандайдас одонорооқ сөз айтмақсы болду эле, бирок Панкратов қалпы пікирди айта туратанын ойлор, тоқтолду, қана өзүнүн вардық асуусун Тонжаға көсүрды.

„Мен ақша айтпадымы! Мындай сылануу қандай қажатқа керек?“.

Бул кеңе, достуқтун взулушунун вағы болду. Павел ұшундай мықты достуқтун талқаланар вара қатығын асырғануу қана тадырғануу менен сезип турду.

Дағы бир топ күндер өтты, ар бир учурашуу ар бир аңгемеleşуу алардын арасындағы мамилени вара варды, утуру ыраақтоо, қана астырған душмандашууну туудурду. Тонжанын арзан мен мөндиги Павел үсүн көтөрө албастық çык волуп көрүнды.

Асырашуунун зарыдығы екөөнө тең айдын эле.

Бүгүн алардын екөө тең өлу, қара қалыбақтар менен қарталған көрөстөр вастына келишти. Алар бир-бирине соңқи сөздөгүн айтту үсүн келишкен волуцу. Қардын қырындағы тежіотқада васыр турушат; төмөндө возорунду Днепр қалтырар, қатат. Көрүгөө артынан, астырған қарғы вуксир пароходу келетат. Ал дөңгөлөк паралағы менен сууну сарсақандай сарылдатар, соң қурсақтуу екі вараңы (соң кемени) сүйрөгөн. Ватыр вара қатқан күн Трухан аралын алтын вожоққо вожојт. Қана кичине үйлөрдүн тережелерінде қалтырајт.

Тонжа алтын нұрларға қарап турдуда, терең қараптық менен:

— Сүндар эле биздин достуқ да, азыр өсүр варақан күндөј волуп өсөр векең?— деп қойду.

Павел ақша қарады, көзүн андан алған қою; қастарын қатуу қығыр, ақығын қоор верди:

— Тонжа, биз бул тууралу сүйлөштүк эле. Сен, албетте, менін сүйр қыргөнүмды билесин, ұшу азырда менін мухавватым ордунда қажылыр келууге мыткын, бирок бул үсүн сен биз менен волууда тийіссин. Мен азыр мурунқи Павлуша емесмин. Қана егер сен мені: мурун меники, андан кийин партиянығы волууда тийіссин, деп ойлосон, мен қаман ер вolor элем. Мен ең мурун партиянығымын аман сеникимин қана васырға қарындағымыдығы волормун.

Тонжа муңайыр, көгерген өзөңге қарады, анын көздөргөнө қаш толду.

Павел анын таанығы өдүнө, қойуу қонур састағына қарады да, қасанды қадырдуу қана қарын волған бул қызды ажоо сезими қырегүнө қығурды.

Ал ақығын қана, өз қолун анын ийнине қойду:

— Өзүңды қармап туратандардын вардығын тақта. Бизге кел. Вайларға қарғы бирге кырегервиз. Бизде қарғы қыздар ең көр, алар қатуу кыреғтын вардық оордуқтарын биз менен бирге тартышат, биз менен бирге вардық кемсинтуылыргө сьдашат. Алар, валим, сен сырақтуу оқуған адамдар еместир, бирок емне үсүн, емне үсүн сен биз менен бирге волууну қала вавайсың? Сен, Суңанин, мені зордуқтар алмақсы болду дејсин, бирок ал қолвун, ал соқушцу емес. Мені қартырастығы менен қарғы алысты дејсин, емне үсүн сен, вурçулардын вал кечесине варақандай қылыр қасандың? Текевирдикке вериллпсін, булғанс гимнаст-жоркаларға қарап қарынууда тығырастымын, деген-

sijt сьџарьн. Sende çumuşçunu syjuuge vaatъcыльq tavыldь, viroq idejany syjuuge any kelvejt. Maqra seni menen aьraşuu ajanъctuu. Sen tuuralu men çaqşыльq menen şana eske aluunu qaalar elem.

Al, sezyn uşundajca vytyrdy da uncuqraj qaldь. - Ekinci kыny Pavel көсөдө, gubernijalyq Cekанын төraşasъ Çuxraj qol qojqon prikazдь көrdy. Anyн çyregy dyryldөp ketti. Al, matrostu arañ „zoraşo көre aldь—any kirgizvejt turuştu. Al, uşundaj „dyrve-lөн“ сьџardь, al tygyl casovojlor any çamamaqсь da voluştu. Oşondoş volso da matrostun ystynө kirdi.

Fjodor menen çaqşь ucıraşьştь. Fjodordun bir qolun snarjad yzyp ketken eken. Uşunda ele iş tuuralu sөz qojuştu.

— Seni menen birge, mьnda kontrlardь muuntar-vьz, aзыьnca majdanqа ketyuge sende darman çoq. Erten ele kel,—dedi Çuxraj.

Poljak aqtarь menen kyreş ajaqtadь. Varşava du-valdarьнын çанына ele deerlik vaғыp çetken qызыl armijalar sonqu cektі ala albastan qajra tarttь. Alar vardьq material çana fizikalьq kyctөryn çumşar vytyrgөн, өз vazalagьnan aьraşqan volucu. Qызыl-dardьn Varşavadan qajtuularь poljaktar ajtqandaş: „Visledegi uqmuş“ voldu. Aq pandar Polşasъ aman qaldь. Polşa sovet sotsialistik respublikasъ çөnyndөgy sanaany aзыьnca işke aşьruu mymkyn vol-vodu.

Qanqа vojolqon өlke dem aluunu talap qылдь.

Pavel özynykyler menen көryşө alqan çoq, ant-keni Şepetovka şaarьna daqь poljaktar kirip, al maj-

dandьn ubaqъlyuu cegi volup qalqan volucu. Çara-şuu çөnyndө syjleşyyler volup çatat. Pavel ar tyrdy tarşьrmalardь orundap, kыn menen tyndөryn adattan tьşqarь komisijada өtkөret. Al, Fjodordun komna-tasьnda turat. Pavel, şaarдь poljaktar alqанын vilip qajşьrdь.

— Emne, eger çaraşuu [oşondo toqtolup qalsa, anda ene cet elde qalqаны da, Fjodor?

Biroq Fjodor any:

— Ölkөnyн cegi Gorьn arqыlyu ezөн vojunca ke-ter, oşonetip, şaar vizdin qoldo qalar. Any çaqьnda vilerviz—dep tьncьtat.

Divizija Polşa majdanьnan тыştьkke көcyryldy. Ubaqъlyuu tьncьtqan rajdalanьp, Qьrьmda, Vrangel vaş ketөrdy. Respublika vardьq kycyn Polşa majda-nya tortoşqon ubaqъta, Vrangelciler, Ekaterinoslav gubernijasьna өtyuge tьrьşьp, Dnepr vojlor, тыştьk-tөн tyndьkke qaraj araket qыla vaştaşь.

Bul sonqu kontrrevolytsija ujasьn çojuu ycyn, өlke poljaktar menen soşuş vytyyden rajdalanьp, өз ar-mijalagьn Qьrьmqa көcyrdy.

Kijev arqыlyu тыştьkke—kişiler, povozka, aşqana, zambirekter çyktөлgen eşelondor, өtyр turat. Ucastka-lyq transport Cekasьnda iş qajnap çattь. Bul pojez-der sostavdarьнын taşqьnь tosşoolduq tuudurup, vok-zaldar çьq tolqon, pojezderdin araketi yzylgen, ant-keni bir daqь voş çol çoq volucu. Apparattar ulti-matum telegrammaluu lentalardь çaadььp şana turat. Alarda: mьndaj-tigindej divizijalar ycyn çoldu voşotuuqа vujruq qыьnat. Ucu-qыььt vilinbegen qaqъaz tilkeleri, majda sьzьqtar menen tьrьmalqan lentalar çөrgөлөjt. Alardьn ar virinde: „ec qandaj

kezeksiz... soquş vujruqı tartıvında... çol avdan tez voşotulsun* delingen volot. Çana alardın vardıqında deerlik orunda vaştan ucun, ajırtuu kişiler revolytsijalıq soquş sotuna berileri eskertilgen.

Tosqoolduq ucun Utcek çooptuu volucu.

Belyktördyn komandirleri komandarmdın mında sanduu mında telegramması vojunca özderynun eşelondogun murun etkeryuny talar qalıp, nagandırlın vulqar, oşol Utcekke kirip ketişet.

Munu işte mymkyn emes ekendigin alardın vıgөө da tıñsaşıs kelbejt. „Çanıң сықса — сықын, віроқ алдыға өкөргүр çiver“! Мьна, oşondon kijin yrej ucarlıq sögüsyu vaştalat. Ajıqsa qıjın ucurlarda Çuxrajdı daroo saqıgızat. Oşol ubaqta qıçırlar qajnaştan, vırın vırı atır taştooşo dajar turqandag tıncır qalızat.

Çuxrajdı salqın, tınc kevetesi, qarş ajtuuşa çol qojvoj turqan keskin yny, tarancalardı qajta qaratarına tıquuşa arqasız qılat.

Pavel, vaş çarlıştandaj volup ootur, komnatasınan perroño cılat. Cekistik işı anın nervalarına vuzarlıq taasir qılat.

Bir kuny Pavel, patron çaçikteri menen tolturulqan rojezd platformasında, Serjoçanı kerdy. Bruzçak platformanın ystynen aqta oop tuşkendej volup tuşur, an çerge az şana tomoloto qojatın çoq, çana qatuu qucaqtar aldı.

— Pavka! Şajtan, men seni daroo taanbdım.

Dostor vır-vırinen emne suroonu, emne tuuraluu ajtır veyuny vılışpejt. Bul ubaqın icinde eñ көрnerse vaştan өkөн volucu. Suraştıgıstı da, çoop kytur turbastan çoovun da özderı ele vırıştı. Gudok

berilgenin da sezvej qalıstı. Vagondor aqırlın çılavaştaşanda şana qucaqtarın çazıstı.

Amal qanca? Aşıraşuuşa tuura kelet, rojezd çyryşyn ulam ıdamdatat. Rojezdan qalvas ucun, Serjoça soqusu qalıp, dosuna emnenidir qıjırdı da vagondun eşigine çarmaşır, perroñ vojlor çygyrdu. Bir top qol an ilip alıp, tartır ickeri kirgizdi. Pavel vasqan vojunca daş ele art çarlınan qarar tura vardi. Uşunda şana al, Serjoça, Valjanın asıltanın vılvej turqandıqlın esine keltirdi. Serjoça tuuşan şarda volqon çoq. Aqta, Pavel, ucıraşuudan şaşır qalıp, vul çönynde ajtqan çoq.

Pavel, „Mejli, tınc ele vara vırsın“ dep ojlodu. Al, dosun soñqu mertebe көre turqanın vılvedi. Kөkrögyn kyzgy şamalğa qarş qojur, vagondun ystynde tik turup vara çatqan Sergej daş ulygөө qarş vara çatqanın sezgen çoq.

Arqas kyzgen şineldyy qızıl asker Doroşenko:

— Otur, Serjoça,— dep an oturuuşa qıstadı.

Serjoça kylvp:

— Zıjan çoq, viz şamal menen dosvuz Soqo vırsın,— dep çoop vardi.

Oşondon vır çumadan kijin al, kyzgy ukraina talaasındaş vırinci soquşta qaza völdu.

braaqtan soqur oq ucup keldi.

Oq tijgende selt etip ketti. Kөkyrekty çarır, şaj söektөн өkөн oortuuşa qarş vır qadam ilgeri attadı, çajpaldı, vıroq qıjırtqan çoq, avan qucaqtadı, qoldoru menen көkyrögyn qatuu qıstı, çana sekirygөө dajardanandaj vugylyp, çojundan veter çortartqan көөdөny menen çerge varır quladı. Anın

kök kazdery da araketsiz qalyr, usy qyjyñ bilin-
weden talawqa tikeldi.

Cekadaşy iş şarttar nervaşa tije turşan wolqon-
duqtan, Paveldin tyzölyp çete elek den sooluşuna
da taasir qyldy. Çaralanşan çeri көр сыздай waşta-
dy. Çana ajaşynda eki tyndy uşusuz ötkөгөндөн
kijin al esin çoqtottu.

Oşondo al Çuxraşta alyzdandy:

— Sen qandaj oşloşuñ Fjodor, eger men ekinci
işke ötsөm durus wolobu? Men özymdyn negiz-
gi kesiwim woşunsa, waşqy masterskojlorşo ketyuge
son tilegim bar, wolwoso, mьnda menin aqylym woş
ekenin men sezem. Maşta, komissijada, men soşuş
qyzmatyna çarawastayymdy aytayşy. Biroq mьnda
majdandan da qyjynьгаақ. Sutyrdьn wandasyn çoj-
şon ubaqtaşy eki kыn, meni taqyr woldurup taştady.
Men atьşuulardan тысыр dem aluuşqa tijişmin.
Buttu mьqtar wasa albaşandan kijin, menin na-
car cekist ekenimdi sen, Fjodor, tyşynsөң kerek.

Çuxraş çaralanşan tyrdө Pavelşta qarady,

— Bras, senin öşyñ çaqşy emes. Seni esaq çibe-
ryy kerek ele, mьnda men aşrtuumun, iş arqasь-
nan çygyр, wajqoo salwaj qaldьm.

Uşul syjleşyulөrdyn natijçasьnda Pavel, qaqjaz
qartmar, gubernijalyq komsomol komitetine keldi.
Al qaqjazda, Korcagin komitet qaramaşyna çiberilet,
der çazylşan wolucu.

Kerkasyn qylyqtanьr mandajьna tyşyre kijgen,
oşuştanşan bir wala, көzdөryn qaqjaz ystynө tyşy-
gyр alyр, көşyldөnyр, Pavelşta көzyn qьсыр:

— Cekadanь? — der surady. Çaqşmduu mekeme
eñ çaqşy wolot, saşta көz asьr - çumşanса iş таар
wererbiz. Bizdin kişiwiz az, çigitterge asьşyр turawьz.
Qajda qoşsoq eken seni? Çuьprodkomdu qaalajьşynь?
Çoşru? Kerek emes. Pristanşta agitwazaşta warasьñ-
wь? Çoş? Beker qylasьñ. Çaqşy orun, udamьj rajok
berişet.

Pavel walanьn sөzyn wөldy:

— Men temir çolşo, waşqy masterskojlorşo wa-
ruunu qaalajьm.

Bala таңырақ qarady:

— Waşqy masterskojlorşo, dejsiñbi? M... bizden
anda kişi talap qylynwaşy. Qьsқasьn aytqanda, sen
Ustinovicqa wacьs. Al seni bir çerge çajlaştyrar.

Qara toru qьz menen qьsқaca angemeleşkenden
kijin, Pavelşta, өndyryştөн aşratpastan şana, mas-
terskojlордоşu komsomol kollektivinin sekretarь
wolup ketyuge, degen toqtom сыrtayşy.

Mьna uşul ubaqta wolso, Qьgmьdn darwazasьnyn
tywyndө, çarьm araldьn ickө tamaşynda, qasandyр,
Qьgmьn tatarlarьn Zaroroçija yjlerynөn wөlgөн wajьrқ
sekterdin çanьnda, çaңьrtylşan çana, özynyn yrөj
uca turşan serteri menen aq gwardijacsylardьn sewi—
Perekop tura turşan.

Perekoptun arqasьndaşy Qьgmьnda, өlkenyn wadbьq
wurctarьnan quulup keltirilgen, özdөryn mьnda qor-
qunucsuz awalda sezgen, oşrondoşo çoluqqan eski
dyjñө, арақ çьтына tuttuşyр çatqan wolucu.

Kyzgy, tuncuqturşuc bir tyndө, emgeki eldin on
mindegen uldarь, tyn icinde Sivaştan ötyр сыşyр,
serterge kirip çaşьnşan duşmandь arqa çaşьnnan
soşuu ysyn, tenizdin muzdaq suusuna kirişti. Min-

derdin icinde, özynyn pulemjotun saqtıq menen çana төвөsynө көтөрүр, Çarkij Ivan da ketip vara çatat.

Taň aldında quturunur Perekor qajnaj vaštaqanda, tozmolor arqyluu tuura mañdajaja mindegen soquşcular kelip сыqqanda, aqtardın art çaqında, Litovskij çartı aralında, Sivaştı ötür сыquucularдын birinci kolonnalarъ çеекке сыaja vaştady. Saqmaq taştuu çеекке birinci сыquucularдын biri Çarkij volucu.

Qatuuluştu çaqıñnan taqıt murun көrylvөgөн soquş vaştaldı. Aqtardın attuu askerleri çarajъ, çırtqыs ajvandardın quturıañındaj quturunuşu menen suudan сыajır çatqan adamdardın ystynө atьıldı. Çarkijdin pulemjotu, özynyn atьşın bir çolu da toqtotposton, ölym seep turdu. Qorqoşun çaapıñın astında adamdar menen attardın ölyktөry dodo volup qaldı. Çarkij avdan qьzuuluq menen çañıñdan çañı diskalardı pulemjotuna suqundurup çana turdu.

Perekor çyzdegen zamırekter menen kyryldedy. Çerdin özy tьpsyz tereñ cuñquıaja tomolonqondoj voldu, quturıañ сыjıldóolor menen avañ teñ çarır, eñ majda kesekterge vөlynur, ölym casır, miñdegen snarjaddar uctu. Çer, qazыır, tьtьlр, çara qujun volup, çoqoju соjulup kyndyn vetin tozdu.

Çылаандын vaşъ çапсыldı. Qьзыl taşqın Qьгьmaja uduıajur kirdi. Özdөrynyñ soñqu savuuldarında qorquunctuu volqon 1-attuu armıjanın divizıjalар da aqьır kırıştı. Kөzdөryñ ölym kermeginin qorqu-nucu tundurıañ aq gvardıjacыlar dyrvөлөngө tyşur, qorquşur prıstandardan uzar çatqan paroxoddordu quıcar aıştı.

Respublika, tamtьajъ ketken gymnastjorkalardın

çyрөk tuşına qьзыl tuu ordenderin taqtı. Oşolordun arasında komsomol pulemjotcu Çarkij Ivandıñ gimnastjorkasыda var ele.

Poljaktar menen çaraşuu tyzlydy, çana Şepetovka da Çuxraj ymyt qьlajañındaj sovetter Ukrainasъ çaqında qaldı. Şaardan otuz veş kilometr çerdegi özen cek volup qaldı. 1920-çылдын dekanı ajındaqь bir tañda Pavel, özynyn taapış çerlerine çaqıñdar qaldı.

Qar sevelengen perıonqo сыqtı, daroo ele „1-Şepetovka“ degen vьveskaaja çarap aldı da, oşol çerden solqo, depoqo vuruldu. Artjomdu surady, viroq al anda çoq ele. Şinelin tyzygyрөk çamıñır, toqoj arqyluu şaaraja ketti.

Marija Jakovlevna, kiryge uruqsat qьlр, eşikti tьqьldatqan dovuşqa ajlanır çarady. Eşikten ystyvaşъ çar volqon kişi kelip kireri menen, öz uulunun ölym taapır, qoldorun çyregyne qojdu, cekten tьşqarъ şattьqtan syjlej alvaj qaldı.

Bytyn atьq көөdөny menen uulunun көkyregynө qьsıldı, çana añın vetin sansız övyulөr menen tolturup, vaqtyluu көz çaşъ menen ыjladı.

Pavel volso, qucaqtaqan voidon, enesinin qajajъ çana kytyu menen azartañır vьtkөн, vьgьşqan vetine çarap, añın tьncьşın kytyр, ec nerse syjlevөj turdu.

Azar tartqan ajaldın көzdөryndө çañıñdan ыгьş çaltьradı. Uulun көrynyñ ojlönvoqon ene, vul kynderde syjler da, uuluna çarap da tojo alqan çoq. Yc kyndөн kijin, tyn icinde, ijnine poxodıñ sumka asıñqan Artjom da yjge qajtır kirgenden kijin, añın quvanсыñın usı-qьjгь volqon çoq.

Uşunetip Korcagınderdin kicinekej şana yjynde turuucular yjlerynö qajtır kelişti. Qatuu azaptar şana qıjındıqtardan kijin, ölymden aman-esen qutulup, eki tuuşan birge çoluqtu...

Enesi valdatınan:

— Eñi siler emne qılmaqçy volosuñar?— der suradı.

— Qajtadan rodşirnikterdi qolşo alavız, eneke!— dedi Artjom.

Pavel volso, yjde eki çuma turşandan kijin, qajta Kijevke ketti, anş anda iş kytur turşan volucu.

BIRINCI BÖLYKTYN AJAQY

Teryyge 25/XI 37-çyl berildi. Basuuqa 28/I 38-çyl qol qojuldu. Qaqaşdyn formaty 70x108. Bir vasma tavaqta 51 200 tamqa. Bardıq 8,3 vasma tavaq. Qırqızglavlit B—131. Qırqızmatbas № 292. Narjad № A—099. Tıraş 10000+125.

Qazan, Mislavskij. 9. Tatpoligraf 1938-ç.

TYZÖTYYLÖR

Beti	Çolu		Basılqanı	Durusu	Kimdin qatışı
	Yst.	Ast.			
34	—	14	otrjadı	otrjaddı	originalden
52	—	6	mymdyndygyn	mymkyndygyn	korrektordon
84	—	15	qalasañ	qalasañ	.
91	—	14	petyraçy	petyraçy	.
145	—	6	şlaker	şlaker	.
.	—	5	kerdyy	kerdyy	Basmaqana- nyqy
160	—	10	şaa	şaar	.
201	—	8	qılıuqa	qılıuqa	korrektordon

Ваасъ 3 с. 10 т.
Мидавель 8С т.

ПРЕДЪЕНО